Her Yönüyle
KURBAN

Musa Ilıb

HER YÖNÜYLE KURBAN

Musa HÛB

Her Yönüyle KURBAN

Musa Hûb

IŞIK
YAYINLARI

HER YÖNÜYLE KURBAN

Copyright © Işık Yayınları, 2009
Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ye aittir.
Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör
Ali BUDAK

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet YOLAÇAN

ISBN
975-278-200-0

Yayın Numarası
448

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Kasım 2009

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Işık Yayınları
Kısıklı Mahallesi Meltem Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.isikyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

İkinci Bölüm
KURBAN İBADETİNİN HİKMET DERYASI

Beşinci Bölüm

KURBAN İLMİHALİ

TAKDİM

KURBANA HAZIRLIK ŞUURU

Maalesef günümüzde pek çok Müslüman'da "Kurban Bayramı Şuuru"nun yeterince oluşmadığını ve gerektiğince oturmadığını müşahede ediyoruz. Ne demek istiyoruz? Diyoruz ki: Hristiyanların Christmas kutlamalarına bakınız. Ta 2-3 ay önceden başlıyor hazırlıklar, alışverişler, seyahatler, planlar, kutlama organizeleri vs. Kutlama 2 hafta sürüyor ama adeta senenin bitiş aylarını kendilerince tam bir bayram havası içerisinde, bayram şenliği şeklinde geçiriyorlar. Televizyonlarda Chirstmas'a özel programlar, onu konu edinmiş filmler, insanlara Cristmas'ın kendince neşvesini aşılayıcı ve tattırıcı reklamlar, resmî veya sivil değişik organizasyonların gerçekleştirdiği paneller, toplantılar ve kilise ayinleri... Hemen gün aşırı evinizin kapısından içeri atılan değişik firmaların veya müesseselerin Chirstmas tebrikleri, reklamları... Dükkanlarda en az bir ay önceden Christmas'a özel süslemeler, geyiklerin çektiği arabasıyla Noel Babalar, arkasında hediye paketleri, çocukların sevinçleri... Bütün bunlar sadece Hristiyan dünyada gerçekleşmiyor, hemen bütün yeryüzünde, hemen her ülkede belli çapta yılbaşı kutlamaları adı altında aynı hava estiriliyor, aynı pazar kuruluyor. Pazar evet, bilhassa Christmas pazarı belki de dünyada en büyük pazardır, geliri en çok yatırımdır, vurgun ölçüsünde ticarettir. Adamlar sadece

kendi Hristiyan halkından değil, Müslümanlardan, Hindulardan, Brahmanlardan, dinlisinden, dinsizinden ve kısacası bütün dünyadan kazanıyorlar. Hem yılbaşı kutlamaları ünvanı altında kendi dinî geleneklerini dünyaya empoze ediyorlar, hem de bu arada maddeten büyük kârlar elde ediyorlar, güçleniyorlar. Yani işin bilhassa para boyutu rakamlara sığmaz ebatta gerçekleşiyor...

Bir de bizim Kurban Bayramı'nı nasıl kutladığımıza bakalım. Kurban Bayramı günlerinde dahi işyerinden izin almayan anne-babalar, nasıl çocuklarına bayramı yaşatabileceklerdir? Yaz tatillerinde bir ay deniz kenarlarında vakit geçirirken hiç de zamanda cimrilik etmeyen, fakat iş Kurban Bayramı'na gelince, değil kendine, öz evlatlarına dahi onu hakkıyla tattırmayan anne-babalarda kurban bilinci ne düzeydedir acaba? Kurbana hazırlık şuuru derken çok yönlü ve içerikli bir kavramdan, üç boyutlu bir fotoğraftan bahisler açmaya çalışıyoruz.

Öncelikli olarak bizde Kurban Bayramı hazırlıkları -ki Kurban bizim dinimizde en kutsal ve en meşhur bayramdır- henüz Hristiyanların Chirstmas'ının yarısının yarısı kadar bile geniş çapta, uzun süreli, ses getirici, hayatı kuşatıcı, iş ve ev hayatına havasını hâkim kılıcı ölçüde değil. Kurban hazırlıkları noktasında yani. Müslümanların kendi en mukaddes Kurban Bayramlarına şimdiden harıl harıl ve şen-şakrak hazırlanmaya başlamaları lazım geldiği muhakkaktır. Kâinata ve insanlara dâima ibret ve hikmet nazarıyla bakmayı emreden bir dinin mü'minleri olarak bizlere, ehl-i kitabın kendi dinî geleneklerine karşı gösterdikleri ilgi, alaka ve bağlılık ölçüsünde, kendi en hürmetli bayramımızı bütün bir cihan çapında kutlamak sorumluluğu düşmektedir, bunda şüphe yok. Hazırlık, neticede elde edilecek şeyin zevkini birden ona, ondan bine çıkartır, malum olduğu üzere.

Hazırlıklar, bir şeyin sağlamlılığı, kalıcı oluşu ve ruhî boyutu açısından çok mühim bir yer işgal ederler. Cuma günlerini ümmetin haftalık bayramı ilan eden Allah Rasulü, Cuma namazına özel banyo yapmayı, saç-sakal tıraşı olmayı, en güzel elbi-

seler giymeyi, hoş kokular sürünmeyi ve öylece mescide gelmeyi salık vermiştirler. Neden? Çünkü Cuma namazının haftanın günleri içinde "kalp" olduğu, cumanın haftanın ölçüsü bir gün bulunduğu hakikati hakkıyla hissedilebilsin, bilfiil yaşanabilsin.

Binâenaleyh, Kurban Bayramı'na hazırlık safhasının zaman bakımından en az bir, bir buçuk ay önceden başlaması, bayramı kendi ferdî ruh dünyamızda, aile hayatımızda, çoluk-çocuğumuzun gönül âlemlerinde, iş ve sokak çevremizde daha bir müessir hale getirecektir. Getirecek ve bayram yaklaştıkça gün gün, saat saat çekilir hale gelecektir; sabırlar çekilecek, sabırlar arzuyu kamçılayacak, arzular sabrı zorlayacak, herkes kendi çapında bir takım şeyler alacak-verecek, planlayacak, iyilikler, şirinlikler, bayramlık hediyeler hazırlayacak.. ve o şeylerin derununda gönlünü bir bayram bohçası veya paketi halinde sevdiklerine ve sevenlerine armağan edecektir.

Kurban Bayramı somut maddî hazırlıkların içinde bir ruh misali, o emsalsiz manevî neşvesiyle sesini uzaktan uzağa duyuracak, sazının nağmelerini kulaklarımıza tın tın öttürecek, harikulade vicdânî tadı mutfakta pişen yemeğin kokusundan çok daha leziz biçimde kalp burunlarımıza gelip dayanacak, merkat-i re'sine yaklaşırken trenden veya otobüsten başını çıkartıp uzaktan uzağa sılasına el sallayan talebenin gurbetten evine dönüşü gibi, vuslatın heyecan ve helecanıyla gönüller hop kalkıp hop oturacak, iç içe sığmayacak, "âh bir gelse de sarılsam boynuna şöyle doya doya" iç geçirişleri kaplayacak dimağları; bütün bedene damar damar kan pompalayan kalp, bu sefer kan yerine özlem pompalayacak, iştiyak gönderecek, harareti yüksek arzu basacak; ve bir Kurban Bayramı maddî harcamaların, hazırlıkların, anlatmaların, dağıtmaların, görüşmelerin omuzları üzerinde melekûtî boyutu ile emektârlarını kuşatacak, semavî nurlara gark edecektir!..

Bunun için, kendimizi, ailemizi ve çevremizi bayrama hazırlamalıyız. Maddî olarak bayrama hazırlık yapmayan, manevî

olarak ondan hakkıyla istifade edemez derken, esasen Kurban Bayramı'na hazırlık mevzuunda değinmeye çalıştığım söz konusu hususlar, göze takılan negatif unsurlar, eksiklikler, yavaş hareket etmeler, ağırdan almalar, lâkayt davranmalar, soğuk ve sönük bir halet-i ruhiye ile zamânâ kendini salıvermeler... Buradaki ölçü, öncelikle kemmiyet ve sonra keyfiyet itibariyle böyle. Hacca gidenler zaten ortalama 1 ay önceden gidiyorlar, kendilerince bir hac ve Kurban Bayramı havasına giriyorlar, girdiriliyorlar. Fakat onun da yeterli ve istenilen ölçüde hazırlıkla icra edildiğini söylemek fazla iyimserlik olur. Şahsen 1993 yılında şereflendiğimiz hac seferinde farkettik ki, 3-4 defa hacca gitmiş olduğu halde, daha doğru dürüst hac mükellefiyetlerini dahi bilmeyenler var.

Demek bilhassa hacca gidenler de gitmezden en az 3-5 ay önce hazırlıklara başlamalılar. Hangi tür hazırlıklara? Sadece maddî ve sıhhî hazırlıklara mı? Hayır. En önemlisi hac rehberi kitapları almalı, eda edecekleri hac farîzası hakkında önceden kâfi miktarda bilgilenmeliler. Sonra içinde bir kalp atan canlı bir siyer kitabı okumalılar; Peygamberimiz'in doğduğu, büyüdüğü, yaşadığı, irtihal-i dâr-ı bekâ buyurduğu kutsal yerleri, Kur'ân'ın indirildiği, İslam davasının anlatıldığı, gerektiğinde cihadının yapıldığı toprakları, cehalet asrını saadet asrı haline getiren o kutsiler neslini Ashâb-ı Kiram'ı, mekan mekan, zaman zaman, olay olay, isim isim tek tek anlatan siyer-i Nebi kitaplarını, ve özellikle Hayatü's-Sahâbe misali eserleri mütalaa etmeliler. Gözyaşları ile kitapların üzerine kapanırken yüreklerinde Hicaz'a olan sevgi körüklenecek, özlem alevlenecek, ve sevgi aşka dönüşecektir, şuurlu bir aşka inşallah!...

Maddî olarak kendimizi, aile efrâdımızı, dostlarımızı, arkadaşlarımızı ve tanışlarımızı Kurban Bayramı'na hazırlama hususunda ortaya koyacağımız somut faaliyetlerden bir tanesi ise "herkese kurban kestirme" çalışması olacaktır. Kurban kestirme ibadetinin ecr ü mükafaatı ve o kurbanın eti ve derisi ile ihtiyaç sahiplerinin yüzünü güldürme sevabı bizlere dünyadayken cen-

netin ruhani zevklerini yaşatacak râhiyalara dönüşecektir. Bir acı kahvenin kırk yıl hatırı olur ise, bir leziz kurban ziyafetinin o ihtiyaç sahiplerince bir ömür boyu unutulmayacağını, hatta mahşer günü bile hatırlanacağını unutmamak gerekir. Hiçbir iyilik zayi olmaz. Zerre kadar hayır işleyen onun karşılığını ahirette görecektir. Dünyada da görür, en azından kalben, hissen, vicdanen bir teşekkür sadedinde, bir dua ciddyetinde. Evet dua! Karnını doyurduğunuz bir garibanın size söyleceği bir "Allah razı olsun!" duası mı, yoksa sizin 10 YTL'lik ikramınız mı daha kıymetlidir? Bütün dünya eğer hadis-i şerifin bildirdiği üzere Cennet'ten bir karış yer kadar olsun değerli değil ise, nasıl o dünyadan bir doyumluk nimet, garibanın duasına mukarin bir Allah'ın rızasından daha değerli olabilir ki! O Allah'ın rızası ki, zerresi bütün Cennet'ten daha kıymetlidir, bîhemtâdır.

İşte keseceğimiz ve kestireceğimiz kurbanların sayısını mümkün mertebe olabilecek en yüksek rakama çıkarmalıyız. Çıkarmalıyız çünkü, bu aynı zamanda bizim Kurban Bayramı'nı, hem de ahiretteki büyük bayramı tes'îd etmeye istihkak kazanmamız, liyakat ortaya koymamız, daha ziyade mesrur ve memnun edileceğimiz anlamına gelir. Ahirette gülmek isteyen, bu dünyada fakirlerin yüzünü güldürsün, miskinleri sevindirsin, açları doyursun, açıkları giyindirsin... Kurban Bayramı'nı kendi evinin duvarları dışarısına taşırabildiği ölçüde ve genişlikte bir Müslüman, gönül genişliğine, duygu inşirahına ve ahiret mutlululuğuna kavuşacaktır. Demek ki Kurban Bayramı'na hazırlık şuuru bize kurban seferberliği gerçekleştirmemizi salık veriyor. Kurban Bayramı'na önceden hazırlık yapmaya başlamak, Allah'a saygıdan ve İslam şeairine olan hürmetten dolayıdır ve sırf hayırdır.

Hac suresinin kurbanla alakalı ayetlerinden bir tanesinde Cenab-ı Mevla şöyle buyurur: *"İşte durum bundan ibaret. Artık kim Allah'ın hürmet edilmesini emrettiği şeyleri tazim ederse*

bu, Rabbinin nezdinde kendisi için sırf hayırdır. Yenilmesi haram kılınanlar dışında, bütün davarlar size helâl edilmiştir. O halde Allah'ın yasakladığı her şeyden, özellikle pis putlardan ve yalan sözden kaçının. (...) Bu böyledir. Artık kim Allah'ın şeairini tazim ederse, şüphe yok ki bu, kalplerin takvâsındandır."[1] "Allah'ın şeairi, O'nun, kendisine ibadete vesile olmak üzere haklarında saygı göstermeye, kulluk vazifelerini onlar vesilesiyle yapmaya insanları dâvet ettiği eserlerdir. Bunlara gösterilen saygı da, onlar hakkında gösterilen kusur da, Allah'a karşı yapılmış sayılır. Onlar müminlerin varlıklarıyla öyle kaynaşmışlardır ki kalplerini kesip parçalamadıkça kendilerinden ayrılmazlar: Kur'ân, Kâbe, Peygamber, namaz, ezan, kurban gibi."

Netice-i kelam, Müslümanlarda Kurban Bayramı şuurunun yeterince oluşması için ister bilgi, ister duygu, ister eylem planında bir şeyler yapmak icap ediyor. Kurban Bayramı'na hazırlık aşaması bir şuurun ifadesidir ve tatlı bir telaşedir. Kurban Bayramı'na en az bir, bir buçuk ay önceden maddî-manevî hazırlık yapmaya başlamak, o heyecan ve helecanı, o aşk ü şevki içinde duymak ve onu başkalarına duyurmak, anlatmak, bir kısım paneller, konferanslar, toplantılar, sohbetler gerçekleştirmek, işte bunların hepsi yukarıdaki ayet-i kerimenin ışığında "Allah'a hürmet"tendir, çünkü Allah Kurban Bayramı'nı bizlere armağan etmiştir, çünkü Allah Kurban Bayramında kendi adının anılarak kurban kesilmesini emreylemiştir. Kurban bir İslam şiarı, sembolü, alameti, işareti, delili olunca, İslam şeairine hürmet Allah'a hürmetten ve kalplerdeki takva duygusundan kaynaklanıyor ise, böylesine bir zincirleme hayr ü hasenat fırsatı mü'minler tarafından çok iyi değerlendirilmelidir. Ayet gayet açıkça bildiriyor: Kurban gibi İslam şiarlarına hürmetini lafta değil de, icraatta ve faaliyette ortaya koyabilmek bir kul için sırf hayırdır, Allah'a hürmetin ifadesidir, kalbindeki takvanın varlığının delilidir.

---

1 Hacc 22/30, 32

Bunu tersinden de okuyabiliriz, şöyle ki: Kim kurban gibi İslam şiarlarına şuurluca sahip çıkar, İslamiyet ve insaniyete daha geniş çapta faydalı hale gelebilmesi için gereklerini yerine getirmeye çalışırsa, bu sa'y ü gayret onu çok büyük bir hayra ulaştırır, kalbinde takva duygusunu ihya eder, Allah'a hürmetkâr bir kula dönüştürür.

Musa HÛB

Birinci Bölüm

KURBAN İBADETİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

KURBAN İBADETİ VE DÎNÎ TEMELLERİ

KURBAN NE DEMEKTİR?

Lügat olarak, Arapça k-r-b kökünden türemiş masdar olması itibariyle, “manen yaklaşmak, yakın olmak ve müşavir olmak” mânâlarına geldiği gibi, aynı kökten türemiş isim olarak ise “kulu Allah’a yakınlaştıran vesile” mânâlarına gelir.[2] “Kurban kelimesi, yapısı itibariyle mastardır, ikili (tesniye) ve çoğul (cem) kalıbı almaz.”[3]

Örfümüzde kurban, Allah'a yaklaşmak için kesilen zebîhaya (kurbanlığa) denirse de, asıl mânâsı Allah'a yaklaşmak için sunulan herhangi bir şey demektir ki, bu, gerek kurbanlık ve gerekse diğer sadakalardan daha genel, daha umumî bir mânâ yelpazesine sahiptir.[4]

İslamî literatürde ise “Kurban: Allah’a ibadet ve yakınlaşma niyetiyle, muayyen bir vakitte, muayyen bir hayvanı usûlüne uygun biçimde kesme” demektir. Daha açıkçası:

Kurban; davar (koç, koyun, keçi), sığır (öküz, inek, dana, boğa, manda) veya deveyi, Kurban Bayramı’nın ilk üç gününde (Zilhicce’nin 10, 11 ve 12. günlerinde), Allah’a ibadet ve manen yaklaşmak niyeti ile usûlüne uygun kesmektir.

---

2 el-İsbehânî, Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân, bkz. k-r-b, s. 602, Dâru Kahramân, İstanbul, 1986.

3 Tabatabaî, El-Mîzân Fî Tefsîr-il Kur'ân, 5/503. Bkz. Mâide Sûresi 27-32’in tefsiri.

4 Bkz. Yazır, Hak Dini Kur’ân Dili, Maide 5/27’nin tefsiri.

Kaç çeşit kurban ibadeti vardır ve bunların fıkhî hükmü nedir?

Her yıl Kurban Bayramı günleri olan Zilhicce'nin 9'u Arefe günü ile başlayıp 13'üne kadar devam eden beş günlük süre zarfında Mekke'de hac farîzasını yerine getiren hacı adayları kurban kestikleri gibi, aynı zaman zarfında kendi memleketlerinde bulunan diğer çoğunluk mü'minler de -maddi imkanlarına bağlı olarak- kurban keserler. Hacdakilerin kestiklerine hedy kurbanı denilir iken, diğerlerine ise "udhiyye" kurbanı denilir. Bir de Zilhicce 9-13'ü arası ile sınırlı olmayan, bütün sene içerisinde kesilebilen kurbanlar vardır ki bunlar da akîka ve adak kurbanlarıdır. Kısaca şöylece maddeleyebiliriz.

Dört çeşit kurban vardır:

1. Udhiyye Kurbanı: Kurban Bayramı'nın ilk üç gününde hacda olmayanlardan maddî imkanı yerinde olan mü'minlerin kestiktikleri kurbandır ki, vâciptir.

2. Hedy Kurbanı: Hac mevsiminde hacı adaylarının kestikleri kurbandır ki bu da kendi içinde dört çeşittir:

a. Şükür Kurbanı: Temettu' veya Kıran haccı için kesilen kurbandır ve vâciptir. Hac veya umreyi nasip ettiği için Mevlâ-i Müteâl'e şükür niyetiyle kesilir.

b. Ceza Kurbanı: Hac veya umre ihramında iken cezayı gerektirecek bir davranış sonucu, kesilmesi gereken hedy kurbanıdır ve kesilmesi vaciptir.

c. Adak Kurbanı: Harem bölgesinde kesilmek üzere adanmış olan hedy kurbanıdır ve adak cinsinden olduğundan bunu da orada kesmek vaciptir.

d. İhsar Kurbanı: Hac ve umreye niyet edip ihrama girdikten sonra çeşitli manilerle Kabe'yi tavaf edemeyecek ve Arafat'ta vakfeyi yapamayacak olanların ihramdan çıkmak için kesmeleri gereken kurbanlardır ki vaciptir.

e. Nâfile (Tatavvu') Kurbanı: Kurban kesmeyi gerektiren herhangi bir durum bulunmamasına rağmen, ifrat haccı ve umre gibi bir ibadetin yapılışından dolayı Allah rızası için kesilen hedy kurbanıdır ki kesilmesi müstehaptır, yani nafiledir.

3. Nesîke (Akîka) Kurbanı: Yeni doğan çocuğun ilk günlerinde, onu lutfettiği için Allah'a şükür, şükran ve teşekkür nişanesi olarak kesilen kurbandır. Kesilmesi mübah veya menduptur, nâfiledir.

4. Nezîr (Adak) Kurbanı: Allah rızası için kesilmesi nezredilen (adanılan) kurbanlardır ki böyle verilen bir sözün yerine getirilmesi de vaciptir.

İslamî ıstılahta "kurban kesmek" hangi fiillerle ifade edilmektedir?

Temelde üç-dört fiille ifade edilmektedir. "Ze-be-ha", "zekkâ" ve "ne-ha-ra" fiilleri kullanılmaktadır.

"Zebh" ve "tazhiye" hayvanın boğazına bıçak vurup boğazlamak ve damarlarını kesmek demektir. "Zebh" davarların (koç, koyun ve keçinin) boğazlanmasına özel bir fiildir. Zebh olunacak (kesilecek, boğazlanacak) hayvana ise zebîha denilir.

"Nahr" ise bir hayvanın göğsü üstünden bıçak vurup damarlarını kesmek demektir, dolayısıyla da develerin kurban olarak kesilmesine mahsus bir fiildir. Deveyi, zebh etmek (çenesinin altından, boğazından kesmek) mekruhtur.

Kevser suresindeki "ve'nhar" (kurban kes) emri ise, deveye tahsis edilmeksizin, kurbanlık hayvanların en irisi örneği sadedinde gelmiştir; bütün kurbanlıklara şâmildir. Kurban Bayramı'nın ilk üç gününe hadis-i şeriflerde "nahr günleri" denilmesi de, böyle bir mânâ câmiiyyeti sebebiyledir.

"Zekât" ve "tezkiye" de boğazlamak anlamındadır ve "zebh" ve "nahr" fiillerine şâmil olarak kullanılırlar.

KURBAN İBADETİNİN MEŞRÛİYET ZEMİNİ, DİNÎ TEMELLERİ

Kurban kesmenin dinî temelleri/dayanakları nelerdir?

Kurban kesmenin meşrûiyeti Kitap (Kur'ân), Sünnet ve icmâ-ı ümmet ile sabittir.

Kur'ân'da kurban ibadetinden bahseden ayetler ve konuları nelerdir?

Kur'ân'da doğrudan kurbandan bahseden âyet-i kerimeler şunlardır:

- Kurban Bayramı namazı kılma ve müteakiben kurban kesme emr-i ilahîsi [Kevser, 108/2]
- Hâbil ile Kâbil'in Allah'a kurban takdim etmeleri [Maide, 6/27-29]
- Hz. İbrahim'in, oğlu İsmail'i kurban etmesi hadisesi [Saffat 37/100-110]
- Hz. İbrahim, Beytullah, Hac daveti ve Kurban kesim günleri [Hac 22/26-28]
- Kurban ibadeti, Hz. İbrahim'in sünneti [Saffât 37/83-113] [Hac 22/26-28]
- Hac menasiki ve kurban kesimi [Bakara 2/196]
- Geçmiş ümmetlerde kurbanı yakarak Allah'a takdim etme kadîm âdeti [Âl-i İmran 3/183]
- Kâbe'ye hediye olarak gönderilen kurbanlık hayvanlara, bilhassa gerdanlık takılı kurbanlıklara saygısızlık etmemek [Maide 5/2]
- Allah'tan başkası adına kesilmiş kurbanların haram oluşu [Maide 5/3]
- İhramlı iken avlanmanın cezasının, Kâbe'de bir kurban kesmek oluşu [Maide 5/95]

- Allah'ın Kâbe'de kesilen kurbanlıkları, insanların din ve dünya hayatları için bir nizam vesilesi kılmış olduğu [Maide 5/97]
- Kurbanın sırf Allah için olduğu [En'am 6/162]
- Kurban ibadetine mani olan kâfirler [Fetih 48/25]
- Kurban keserken besmele çekmenin vacib olduğu [Hac 22/34]
- Allah'ın hürmet edilmesini emrettiği kurban gibi unsurları ta'zimin o kişi hakkında hayır oluşu [Hac 22/30]
- Kurban gibi İslam şeâirine tâzimin kalplerdeki takva duygusundan kaynaklandığı [Hac 22/32]
- Kurbanlıklarda kullar için belli menfaatlerin bulunduğu [Hac 22/33]
- Kurban ibadetinin her ümmette bulunduğu ve gayesinin, Allah'ın adının anılması olduğu [Hac 22/34]
- Kurbanlıklar, İslam'ın şeâirindendir, kullar için hayırlıdır ve kesilirlerken Allah'ın ismi anılır [Hac 22/36]
- Kurbanların etleri veya kanları değil, kalplerdeki takva Allah'a ulaşır [Hac 22/37]
- Allah nezdinde kurban (yakınlık) vesilesi olsun diye şerikler tutmak [Ahkâf 7/28]
- Arefe günü şâhid, kurban günü ise meşhud bir gündür [Burûc 85/3]
- Arefe gününe, Kurban'ın ilk fecrine, bayram sabahına, günlerine ve müzdelife gecesi üzerine Allah yemin etmiştir. [Fecr 89/1-4]

Sünnette kurban ibadetinden bahseden hadis-i şerifler hangileridir?

Kurbanla alakalı yüzlerce hadis-i şerif mecuttur ki, kütüb-ü sünen'de kurban, Kurban Bayramı ve hac bahislerinde bunlar bulunmaktadır. Burada da yeri geldikçe zikredileceklerdir.

KURBAN BAYRAMININ İLK GÜNÜ, SENENİN EN FAZİLETLİ GÜNÜDÜR

Kurban kelimesi, Kur'ân-ı Kerim'de kelime olarak üç defa geçmektedir: [Âl-i İmrân 3/179; Mâide 5/27-29; Ahkâf 7/28]. Kurban kelimesi, kelime olarak hadis-i şeriflerde nadiren geçmektedir. Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Salât, (Allah'a sunulan bir) kurbandır."[5], "Cuma namazına iştirak eden kimse kurban kesen kimse gibidir."[6] buyurmuştur. Diğer bir hadiste ise "Salât, her dindar insanın sunduğu bir kurbandır." denilmiştir. [Lisan]

Kurbanın ilk kesim günü ve öncesindeki Arefe günü üzerine Allah yemin etmiştir. Burûc suresindeki "Şahid ve meşhûd'a kasem ederim ki Kur'ânı inkar eden kafirler mel'undurlar."[7] ayetinde geçen şâhid ve meşhûd'tan maksadın ne olduğuna dair yapılan tefsirlerden bir tanesi de, şâhidin Arefe günü, meşhûdun da Kurban Bayramı günü olduğu şeklindedir. Razi'de konu şöyle geçmektedir: "Ayetteki meşhûd ile Kurban Bayramı kastedilmiştir. Çünkü bu gün, dünyada insanların bir araya gelip toplandıkları en büyük gündür. Zira o günde Mina ve Müzdelife'de doğu ve batıdan birçok insan bir araya gelir ve o gün, Müslümanların bayramıdır. Meşhûd güne (Kurban Bayramı'na) yemin edilmesinin gayesi ise haccın, büyük ve önemli bir iş olduğunu ortaya koymasıdır.

Şâhid, Arefe günü; meşhûd da Kurban Bayramı günüdür: Çünkü bu iki gün, Allah Teala'nın büyük saydığı, kıymet verdiği ve hac günlerinin önemlilerinden kıldığı iki gündür. Dolayısıyla bu iki gün, kendinde bulunan kimselerin, mü'min olduklarına ve İlahi rahmete müstehak olduklarına şehadet eder. Rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) iki tane koç kesmiş; bunlardan birisi hakkında "Bu, benim tebliğ görevimi

---

5 Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/321, 399
6 Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/499
7 Burûc 85/3

yerine getirdiğime şâhidlik yapacak olan şeylerdendir." demiştir. Binaenaleyh, işte bundan dolayı, Kurban Bayramı gününün, bu habere binaen, kendisinde kurban kesen kimselere ve o günde bulunanlara şahitlik etmesi muhtemeldir."[8]

Kurban Bayramı günleri ve geceleri üzerine yemin edilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de şu ayetler, ekseriyetle Arefe ve Kurban Bayramı günleri olarak tefsir edilmiştir: "Fecre, on geceye, çifte ve teke, akıp giden geceye yemin olsun ki kıyamet gelecektir."[9] âyet-i kerimesindeki "el-fecr"den kastedilen, (lam, ahd mânâsına olarak) kurban ve cuma gibi mübarek günlerden birinin fecridir. Mücâhid'den gelen rivayete göre Kurban Bayramı gününün fecri'dir. "On gece"den maksat, zilhiccenin ilk 10 günü şeklindedir. Yani 10. gün, Kurban Bayramı'nın 1. günü oluyor. "Çift", Kurban Bayramı'nın ilk günü, tek de Arefe günüdür. "Akıp giden gece" ise, sabahı bayram olan gecenin seher vakitleri veya bazı tefsircilere göre, leyle-i cem'dir, yani hacda akşam ve yatsı namazlarının birleştirilerek yatsı vaktinde kılındığı gece denilen Müzdelife gecesidir. İşte yukarıdaki ayet-i kerimeye verilen mânâ katmanlarından bir tanesi de bu şekildedir. Mezkûr ayetlerin hemen en kuvvetli tefsir vecihleri böyledir.[10] Dolayısıyla bu ayetler, Arefe ve kurban günlerine İlahî yemini dile getirmekte, bu zaman dilimlerinin Allah'ın katındaki ehemmiyet, kutsiyet, fazilet ve kıymetini açıkça ifade etmektedir.

Kurban'ın ilk günü en faziletli gündür. Kurban Bayramı, Allah emri doğrultusunda bizzat Hz. Peygamber'in kavlî ve fiilî tatbikatıyla ümmete bayram olarak teşrî' buyurulmuştur.[11] Kur'ân-ı Kerim'in üzerinde durduğu, apaçık hükümlerini belirlediği bir bayram olan Kurban Bayramı, ilgili hadislerin bildirdiğine göre

---

8 Razi, Mefatihü'l-Ğayb, 23/32-34

9 Fecr 89/1-4

10 Yazır, Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'ân Dili, 8/5791-5798, Eser Neşriyat, 3. Bask. İstanbul, 1971.

11 Ebu Davud, Edâhî 1; Nesâi, Dahâya 2; Muvatta, Tahâret 113; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/169

senenin en kıymetli günüdür veya Arefe gününe denk olduğu belirtilmiştir. Bir hadiste ise: “Allah katında günlerin en büyüğü Kurban Bayramı’nın birinci ve ikinci günüdür.”[12] denilmiştir. Yine Rasulullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): “Allah katında günlerin en büyüğü yevm-i nahrdır (kurbanın birinci günü: Zilhicce 10); bunu fazilette yevm-i nefr takip eder (kurbanın ikinci günü: Zilhicce 11).”[13] buyurmuştur. Yevm-i nahr, yani kurban kesim günü demektir ki, senenin en faziletli günü oluşunun altında yatan sebep “nahr” (kurban kesme) kelimesinde dürülmüştür.

Kurban’ın ilk günü neden en faziletli gündür? Çünkü Allah’ın en çok sevdiği amel o gün işlenir. Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır: “Allah’a, (kurban olarak) kan akıtmaktan daha sevgili bir amel yoktur ve o (kurban), kıyamet günü gelecektir.”[14] Bir başka hadislerinde de şöyle buyurmuşlardır: "Ademoğlu Kurban Bayramı gününde kan akıtmaktan daha sevimli bir iş ile Yüce Allah'a yaklaşabilmiş değildir. Kurban olarak kanını akıttığı hayvan kıyamet günü boynuzları, ayakları ve kılları ile gelecektir. Akan kan yere düşmeden önce Yüce Allah katında yüksek bir makama erişir. O bakımdan gönül hoşnutluğu ile kurbanınızı kesiniz."[15]

---

12 Suyuti, Câmiu’s-Sağîr, 2/3
13 Ebu Davud, Menâsik 19
14 Şevkânî, Neylü’l-Evtar, 5/108. Bkz. Zuhayli, Fıkıh Ansiklopedisi, 4/393.
15 İbn Mâce, Edahi 3; Tirmizi, Edahi 1

KURBAN İBADETİNİN TARİHÇESİ VE BAYRAMA DÖNÜŞME SÜRECİ

KURBAN İBADETİ İLK DEFA NE ZAMAN TEŞRİ' KILINMIŞTIR?

İnsanlık tarihinde Allah'a yaklaşmak maksadıyla ilk kurban kesme ve onu sunma ibadeti, ilk insanın iki oğlu ile birlikte başlamıştır. Fakat İslam tarihinde dinî bir hüküm olarak hicretin ikinci yılında Medine'de teşri' kılınmıştır.

KURBAN İBADETİ, SADECE İSLAM'DA MI VARDIR?

Kurban ibadeti, başta semavî dinler olmak üzere hemen bütün dinlerde mevcuttur. Kur'ân bunu bize apaçık haber vermiştir: "Biz her ümmete kurban ibadeti koyduk."[16] İlk kurban hadisesi de yine Kur'ân'da bildirilmiştir ki, Hz. Âdem'in iki oğlunun Allah'a kurban takdim ettikleri, fakat Allah'ın, Hâbil'in kurbanını kabul ederken, Kâbil'in kurbanını reddettiği ayetlerde geçmektedir.[17] Bu ilk kurban olayı, Kitab-ı Mukaddes'te de geçmektedir.[18]

KURBAN İBADETİNİN TARİHÇESİ NEDİR, BAYRAMA DÖNÜŞMESİ NASIL OLMUŞTUR?

İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'in iki oğlu Hâbil ve

---

16 Hac 22/34

17 Maide, 6/27-29. Habil'in bir koçu kurban ettiği (Kurtubi, c. 6, s. 134)'de ifade edilmektedir.

18 Tekvin, 4/3-12. Bkz. Kitab-ı Mukaddes, Hezekiyel, 20/26 vd; Sayılar, 3/13.

Kâbil'le başlayan kurban kesme işi, dinî bir ibadet olarak, peygamberlik silsilesi içerisinde yüzyıllar boyunca ilerleye ilerleye Hz. İbrahim ve İsmail'e ulaşmış, onlarda hac ibadetinin bir parçası sadedinde sünnete dönüşmüş ve yine aynı peygamberler silsilesi yoluyla yüzyılları takip ede ede gelip tâ Hz. Muhammed'e kadar vâsıl olmuş, O'na gelince ise, sadece hac mevsiminde hacıların kestiği bir kurban olmaktan çıkıp cihanşümûl bir ibadet olma konumunu ihraz etmiştir. Şöyle de ifade edebiliriz:

Allah Rasulü (sallallâhu aleyhi ve sellem), hicretin ikinci yılında Hz. İbrahim'in sünneti olarak hac mevsiminde kesilen hedy kurbanı ibadetini, hacda bulunmayan sâir mü'minler hakkında udhiyye kurbanı olarak vaz' etmiştir. Her sene hac mevsiminde hacı adaylarından hacc-ı ifrata niyet edenler hedy kurbanı keserken, hacda bulunmayan çoğunluk mü'minler de -ekonomik imkanlarına göre- udhiyye kurbanı keserek bayram ederler.

"Kurban Bayramı, Hz. İbrahim'in belli bir buudda fedakârlık yaptığı, Müslümanların da bütün samimiyetleriyle günahlarının affına yol aradıkları ve bu gâyeye ma'tûf, bazılarının Beytullah'a yüz sürüp, Arafat'ta vakfeye durdukları ve Muhammedî bir ruhla yalvarıp yakardıkları bir gündür."[19] Hz. İbrahim'in, oğlu İsmail'i (aleyhisselâm) kurban etmek istediği, Cenâb-ı Hakk'ın da büyük bir koç göndererek onu kurtardığı günün yıl dönümleri olan hac ibadet mevsimi, hicretin ikinci yılında Allah Teala tarafından Rasulü (sallallâhu aleyhi ve sellem) vasıtasıyla ümmete bir Kurban Bayramı olarak armağan edilmiştir. Bu bayram, hanîf İslam dininin önderleri olan peygamberin anılarını tazelemek, Allah uğruna canı ve malı feda etmek, bu yolda sabır ve metanet göstermek konusunda onları örnek almak anlamları taşır.[20]

---

19 Gülen, M. Fethullah, Sonsuz Nur, 1/19, Feza Yayıncılık, İstanbul, 1994.

20 Dihlevî, Huccetullâhi'l-Bâliğa, 2/92-93, Çvr.: Mehmed Doğan, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994.

Kurban ibadetinin tarihçesini, adeta aşağıdan yukarıya doğru, ferdîden ictimâîye, cüz'îden küllîye doğru bir süreçte kuvvetlendiğini ve genişlediğini görüyoruz, şöyle ki: Kurban ibadeti, önce adak kurbanı, sonra hedy kurbanı ve sonra da udhiyye kurbanı derecesine yükselmiştir. Daha da açar isek:

Hâbil ile Kâbil'in Allah'a kurban adamaları, adı üzerinde "adak kurbanı" idi. İkizleri ile çarpraz olarak evlendirilme taksimine razı olmayan Kâbil'in, kendi ikizi ile evlenebilmek için ortaya attığı bir çözüm idi bu. "Allah'a kurban adayalım; hangimizin kurbanı kabul olursa, güzel olan kızı o alacak." demişti.[21]

Hz. İbrahim'e ise hac ibadeti için insanları Beytullah'a davet etmesi ve "hedy kurbanları" kesmeleri emri verilmiştir. "Biz vaktiyle İbrâhim'e Beytullah'ın yerini belirlediğimiz zaman: "(...) Bütün insanları hacca dâvet et ki gerek yaya, gerek uzak yollardan gelen yorgun argın develer üzerinde sana gelsinler. Gelsinler de bunun kendilerine sağlayacağı çeşitli faydaları görsünler ve Allah'ın kendilerine rızk olarak verdiği kurbanlık hayvanları, belirli günlerde Allah'ın adını anarak kurban etsinler. Siz de onların etinden hem kendiniz yeyin hem de yoksula ve fakire yedirin."[22]

Hâsıl-ı kelam, kurban ibadeti, Hâbil ile Kâbil'in Allah'a "adak kurban"ları ile başlamış, Hz. İbrahim'de önce birinci aşamada evlat kurbanı ile adak kurbanları üst sınırına ulaşmış, sonra ikinci merhalede hac ibadetinin teşri' kılınmasıyla "hedy kurbanları" ortaya çıkmış, ve nihayet nübüvvetin en sertâc-ı ibtihâcı Hz. Muhammed Mustafa'ya (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelindiğinde, Mekke hayatında şahsına özel farz kılınan "şükür kurbanı" olarak başlamış, Medine devrinde ise "udhiyye kurbanı" derecesine ve umumiyetine vâsıl olmuştur.

---

21 el-Bakü vî, Keşfü'l-Hakayık, c.1, Maide 27/307 tefsiri. Bkz.: Taberî, Tarih-i Taberî Tercemesi, I, 87-90.

22 Hac 22/26-28

ÇEŞİTLERİYLE KURBAN İBADETİNİN TARİHÎ KÖKENLERİ

ADAK KURBANININ TARİHÎ KÖKENİ

Kur'ân-ı Kerim'de Hâbil ile Kâbil'in Allah'a kurban adamaları olayı -biraz da detaylarıyla- anlatılmıştır. "Onlara Âdem'in iki oğlunun gerçek olan haberini oku: Onların her ikisi birer kurban takdim etmişlerdi de birininki kabul edilmiş, öbürününki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, kardeşine: "Seni öldüreceğim." dedi. O da: "Allah, ancak müttakilerden kabul buyurur, dedi. Yemin ederim ki, sen beni öldürmek için el kaldırırsan, ben seni öldürmek için sana el kaldırmam. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım."(...)"[23] Müfessirler'in kaydettiğine göre: Hâbil ile Kâbil'in, ikizleri olan kızlar ile çarprazlama olarak evlenmeleri emr-i ilahîsine razı olmayan Kâbil, bu taksime itiraz ederek, "Allah'a kurban adayalım; hangimizin kurbanı kabul olursa, güzel olan kızı o alacak." demişti.[24] Yani Allah'a bir kurban adağında bulunalım ve hangimizin adağı kabul edilir ise, o kazansın, demekti bu. Neticede Hâbil'in kurbanı kabul edilmiş, kendisininki reddedilmişti. İşte bu ilk kurbanın "adak kurbanı" olduğu anlaşılmaktadır.

UDHİYYE VE HEDY KURBANI HZ. İBRAHİM'İN SÜNNETİDİR

Buradaki sünnet, fıkhî terim olarak sünnet değil, belki sözlük mânâsından hareketle genel olarak "gidilen yol, işlek güzergâh ve takip edilen şehrah" anlamındadır. Daha önceki peygamberlerin hayatlarında bir veya birkaç defa kurban kesme olayı olmuş olsa bile, İbrahim aleyhisselamın her yıl hac mevsiminde kurban kesmesi ve ümmetine kestirmesi sebebiyle, bu işin kesintisiz

23 Maide 5/27-31
24 el-Bakürvî, Mir Muhammed Kerim, Keşfü'l-Hakayık an Nüketi'l-Âyâti ve'd-Dekâyık, c1, Maide 27/307 tefsiri. Bkz.: Taberî, Tarih-i Taberî Tercemesi, I/87-90.

yapılan bir amele dönüşmesi, sürekli üzerinden gidilen dinî bir ibadete inkılab etmiş olması bakımından "sünnet" haline gelmiştir. Esasen Hz. İbrahim, oğlu İsmail'i kurban ettiğini gördüğü rüyayı Allah tarafından "farz" bir emir olarak algılamıştı ki buna teşebbüs etti. Yine hac mevsimi kurbanları da eğer haccın asıl unsurlarından birisi olmasa idi, Hz. İbrahim'den itibaren Rasulullah'a kadar uygulanagelmez, gelip de böyle Kur'ân'a sabitlenmezdi.

Hz. İbrahim'den, oğlu Hz. İsmail'i kurban etmesinin istenmesi, hem ona olan ileri derecedeki sevgisi sebebiyle sırf bir dengeleme ameliyesi hedefinde olabileceği gibi, hem de onu kurban diye kestirme teşebbüsü neticesi, ona oğlu İsmail'in -sülalesinden gelecek olan Hz. Muhammed Mustafa sebebiyle taşıdığı- kadr ü kıymeti bir baba kalbiyle daha bir derinden hissettirmek ve bir baba şefkatiyle onu derinleştirmek için de olabilir.

Hz. İbrahim, oğlunu kurban etmekten kurtuluşu sebebiyle şahsen bayram etmiştir ve oğlu yerine gönderilen kurbanı kesmiştir. Allah Rasulü de, oğullarını daha küçük yaşlarda ecelin takdirine kurban vermiş, adeta onun yerine verilen Kevser sebebiyle namaz kılıp kurban kesmek suretiyle şahsen bayram etmiştir. Hz. İbrahim'e kana bağlı sulbî iki nesil lutfedilir iken, Hz. Rasulullah'a imânâ bağlı hakikî bir nesil-i ümmet lutfedilmiştir. Kevser'in aynı zamanda "ümmet çokluğu" mânâsına geliyor olması da bunun apaçık bir delili ve göstergesidir. Evet bir çocukdan olmuş, ama milyarlarca ümmeti bulmuştur.

Kur'ân-ı Kerim'de Saffât[25] suresinde udhiyye kurbanı, ve Hac[26] suresinde ise hedy kurbanının temelleri, Hz. İbrahim'e varıp ulaşmaktadır; ve onun bir sünneti olarak tes'îd edilegelmektedir. Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Kurban kesiniz! Zira kurban kesmek, atanız Hz. İbrahim'in (aleyhisselâm)

25 Mekke'de nazil olmuştur.
26 Çoğunluk âlimlere göre Medine'de inmiştir.

sünnetidir." buyurmuştur.[27] Hem hac mevsimi hacı adaylarının kestikleri hedy kurbanları hem de hacda olmayan ekseri Müslümanların Kurban Bayramı'nın ilk üç günü kestikleri udhiyye kurbanları, Hz. İbrahim'in birer sünnetidir ki Kur'ân-ı Kerim ve Allah Rasulü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize bunu haber vermiştir.

Hedy Kurbanının Tarihî Kökeni

Kur'ân'daki şu âyet ile hac mevsiminde hedy kurbanı kesmenin Hz. İbrahim'in sünneti olduğu anlaşılmaktadır: "Biz vaktiyle İbrâhim'e Beytullah'ın yerini belirlediğimiz zaman: "Sakın Bana hiç bir şeyi ortak koşma ve Ben'im Mâbedimi tavaf ederken, kıyamda, rükûda veya secdede olarak ibadet edenler için tertemiz tut!" Hem bütün insanları hacca dâvet et ki gerek yaya, gerek uzak yollardan gelen yorgun argın develer üzerinde sana gelsinler. Gelsinler de bunun kendilerine sağlayacağı çeşitli faydaları görsünler ve Allah'ın kendilerine rızk olarak verdiği kurbanlık hayvanları, belirli günlerde Allah'ın adını anarak kurban etsinler. Siz de onların etinden hem kendiniz yeyin hem de yoksula ve fakire yedirin."[28]

Udhiyye Kurbanının Tarihî Kökeni

Kur'ân'ın haber verdiği üzere, Hz. İbrahim'in, oğlu İsmail'i Allah'a kurban etmeye teşebbüs etmesi ve kararlılığı anlaşılınca, bundan muaf tutularak onun yerine bir koçu kurban etmesi hadisesi de kurban bayramlarında kesilen udhiyye kurbanının tarihteki temelini teşkil etmektedir. Kur'ân olayı şöyle anlatır:

(Hz. İbrahim:) "Ya Rabbî, salih evlatlar lütfet bana!" diye dua etti. Biz de ona aklı başında bir oğul müjdeledik.[29] Çocuk büyü-

---

27 İbn-i Mâce, Edâhi, 3; Ahmed b. Hanbel, Müsned, Müsned, 4/368; Hakim, Müstedrek, 2/422.

28 Hac 22/26-28

29 Bu duadan Hz. İbrâhim (aleyhisselâm)'ın o zaman çocuğu olmadığı sonucu çıka-

yüp yanında koşacak çağa erişince bir gün ona: "Evladım!" dedi, "ben rüyamda seni boğazlamaya giriştiğimi görüyorum, nasıl yaparız bu işi, sen ne dersin bu işe!" Oğlu: "Babacığım!" dedi, "hiç düşünüp çekinme, sana Allah tarafından ne emrediliyorsa onu yap. Allah'ın izniyle benim de sabırlı, dayanıklı biri olduğumu göreceksin!"[30] Her ikisi de Allah'ın emrine teslim olup, İbrâhim oğlunu şakağı üzere yere yatırıp, Biz de ona: "İbrâhim! Rüyanın gereğini yerine getirdin (onu kurban etmekten seni muaf tuttuk)" deyince (onları büyük bir sevinç kapladı). Biz iyileri işte böyle ödüllendiririz![31] Bu, gerçekten pek büyük bir imtihandı. Oğluna bedel ona büyük bir kurbanlık verdik. Sonraki nesiller içinde ona da iyi bir nam bıraktık ki o da, bütün milletler tarafından şöyle denilmesidir: "Selam olsun İbrâhim'e!" Biz iyileri işte böyle ödüllendiririz! Gerçekten o Bizim tam inanmış has kullarımızdandı."[32]

İslam'da kurban ibadetinin doğuşu ve yerleşmesinin tarihçesi

"Biz her ümmete kurban ibadeti koyduk ki Allah'ın kendilerine erzak olarak verdiği hayvanları keserken Allah'ın adını ansınlar..."[33] âyeti de bunun daha sonra bütün ümmetlere şamil bir

---

rılabilir. Hz. İsmâil ile Hz. İshak'ın iyice yaşlandığı sırada verildiği (14,39) bilinince, duasına uzun yıllar sonra icabet edildiği anlaşılır.

30 Hz. İbrâhim oğlunu kurban ettiğini değil, kurban etmeye giriştiğini görmüştü. "Kitapta İsmâil'i de an! Gerçekten o, verdiği sözü yerine getiren biri idi. Resul ve nebî idi. Halkına namazı ve zekâtı tavsiye ederdi. Rabbinin râzı olduğu biri idi." [Meryem 19/54-55]. Bu hadise Kitab-ı Mukaddes'te de geçmektedir: {KM, Çıkış 13,2; Sayılar 3,13; Tekvin 22,1-14}.

31 Bu âyetlerden, peygamberlerin rüyasının vahiy şekillerinden biri olduğu anlaşılıyor. Aksi takdirde Allah onu uyarır ve Kur'ân'da böylesine bir yanlış anlaşılmaya engel olurdu. Kurbanlık çocuğun adı Kur'ân'da açıklanmaz. Müfessirlerden İsmâil diyenlerin yanında İshak olduğunu söyleyenler de vardır. Ekseriyet birinci görüştedir. Yahudi-Hristiyan geleneği ise İshak olduğunu söyler.

32 Saffat 37/100-111

33 Hac 22/34

ibadet olduğunu bildirmektedir. İslam'da da kurban ibadetinin Kur'ân'daki temelinden birisi bu âyet-i kerimedir.

Kurban Bayramı, Mekke'de nâzil olan Kevser suresindeki "Biz gerçekten sana kevseri verdik. Sen de (bu büyük nimete şükür sadedinde) Rabbin için namaz kıl ve kurban kes!"[34] emr-i İlahîsince yalnızca kendisine farz kılınmış olarak kuşluk namazı (veya şükür namazı) kılmaya ve kurban kesmeye başlayan Rasulullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından ilk defa hicretten sonra Medine'de Allah'ın emri doğrultusunda kavlî ve fiilî sünnetiyle bütün mü'minlere bayram olarak teşrî' buyrulmuş[35] ve bugünlerde bayram namazı kılmak ve kurban kesmek vacip kılınmıştır.[36]

Peygamberimiz Mekke'de iken kendisine farz kılınmış olarak kurban kesmeye başlamış idi. İbn-i Abbas şöyle demiştir: "Rasulullah'ın şöyle dediğini işittim: "Üç şey vardır ki bana farzdır, sizin için ise nafiledir; vitr namazı, kurban kesmek ve kuşluk namazı."[37] Tirmizi'nin rivayet ettiği bir hadiste de: "Ben kurban kesmekle emrolundum; fakat bu, sizin için bir sünnettir." denilmiştir. Kuşluk namazı kılmak ve kurban kesmek, Rasulullah'a Mekke'de Kevser suresinin inmesiyle birlikte farz kılınmıştı.

Kevser suresindeki "fe salli li Rabbike ve'nhar"(108/2) âyetinde geçen "ve'nhar!" (boğazla!) emr-i ilahîsinde mef'ûl, mücmel bırakıldığından, bu ayetten şu mânâlar anlaşılabilir:

1. "Nahr denen ibadeti de yap!"
2. "Rabbin için boğazlanmak şanından olan hayvanlardan kurban kes!"

---

34 Kevser 108/2-3

35 Ebu Davud, Edâhî 1; Nesâi, Dahâya 2; Muvatta, Tahâret 113; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/169

36 Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, 9/61197-6201

37 Hadis, Ahmed b. Hanbel, Müsned, Hâkim (Müstedrek'te) ve Dârekudnî'den rivayet edilmiştir. Hâkim, bu hadis hakkında bir şey söylememiştir. Ancak senedinde Neseî ve Darekutnî'nin zayıf olduğunu belirttiği bir ravi vardır. Bkz. Zeylaî, Nasbu'r-Râye, 4/206.

3. "Nahr/Kurban Bayramı yap!" Bütün bu mânâların hepsi Allah için kurban kesmek mânâsına nahr fiilinde hülasa edilebilir.
4. Mukatil (rahimehullah), söz konusu ayete şöyle mânâ vermiştir: "Ey Muhammed! Sen Rabbin için beş vakit namazı kıl, Kurban Bayramı günü kurbas kes!"
5. Bazı alimler ise: "Bayram namazını kıl ve (Mina'da) deve kurban eyle!" mânâsında anlamışlardır.
6. Kimi ulema da şöyle meal vermiştir: "Sen kurbanını boğazlamak için elini tekbir ile kaldır, keserken de kıbleye dön!"
7. Beri taraftan nahr ve zebh (boğazlamak ve kesmek), mutlaka kurban için olmak lazım gelmeyip mücerred etini yemek veya satmak için de kullanılabilir; ancak Kurban Bayramı'nın üç gününe nahr günleri denilmesi yaygın olduğundan bulunduğundan ve burada kelâmın akışı, şükür ve ibadet mânâsı üzerinde olduğundan, "Ve'nhar!"da kurban mânâsı açıkça görülmektedir. Bu sebeple ayetten "Namaz kıl, kurban kes de Kurban Bayramı yap!" mânâsı da anlaşılabilir ki bazı müfessirler ayetteki namazdan maksadın bayram namazı, nahrdan muradın da Kurban Bayramında kesilen kurbanlıklar olduğunu belirtmişlerdir.[38] Binâenaleyh "Ve'nhar!" ifadesinin, Allah Rasulü' nün zâtında, bütün mü'minlere Kurban Bayramı'nı kutlamayı emretmekte olduğu ortaya çıkmaktadır.[39]

Peygamberimiz Medine'ye hicretin ikinci senesinde ümmetine Kurban Bayramı ile birlikte bayram namazı kılıp kurban kesmeyi vacip kılmıştır. Bu da hacıların Arafat'a çıktıkları günle -ki Arefe günüdür- başlamış, sonra hedy kurbanı kestikleri müteakip üç gün ve ziyaret tavafı yapabildikleri dördüncü gün ile nihayet bul-

---

[38] Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, 9/6198

[39] Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, 9/6203, 6213; Geylânî, Gunyetü't-Tâibîn, s. 342.

muştur. Kurban Bayramı'nın başlaması ile uhdhiyye kurbanı da kesilmeye başlanmış oldu. Malum olduğu üzere, Rasulullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hicretle Medine'ye geldiğinde Medinelilerin iki bayram günü vardı. O günlerde oynayıp eğlenirlerdi. "Bu iki gün(ün mânâ ve mahiyeti) nedir?" diye sordu. "Biz cahiliye devrinde bu günlerde eğlenirdik!" dediler. Aleyhisselatü vesselam: "Allah Teala, kutlamakta olduğunuz bu iki gününüze karşılık olarak size onlardan daha hayırlı diğer iki gün lutfetti: Yevm-i edhâ (Kurban Bayramı) ve yevm-i fıtr (Ramazan bayramı)."[40]

---

40 Ebu Davud, Salât 239, 245; Nesai, Iydeyn 1; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/103, 178.

Medinelilerin kutlayıp eğlendikleri iki bayram da Nevruz ve Mihrican bayramlarıdır. Nevruz Farsça olup "yeni gün" demektir. Güneş o gün, Haml burcuna girer. Eski şemsî takvimde yılbaşıdır. Mihrican ise nevruzun mukabilidir, sonbahara tekabül eder. Güneş, Mizan burcuna o gün girer. Gece ile gündüz bu günlerde birbirine eşittir. Bu günler hava yönüyle de mutedildir, ne fazla soğuk ne de sıcak. Eski astronomların bu iki günü bayram seçmiş oldukları, müneccimlerin halk üzerindeki itibarları sebebiyle diğer insanların da onları taklid edilip benimsedikleri, böylece o iki günün bayram olarak kutlanmasının umumi bir gelenek haline geldiği tahmin edilmiştir.

İslam dini, her bir medeni müessesesinde istiklaliyeti, orijinaliteyi esas alması haysiyetiyle bu cahiliye adetini de kaldırıp, bütün mü'minlere ilahi menşeli iki bayram getirmiştir. Bayramların daha hayırlı olanlarla değiştirilmesi ayrı bir ehemmiyet taşır. Böylece o günlerin kutlanış ve o günlerdeki eğlence tarzı kökten değiştirilmiştir. Rasulullah, eski kutlamalardan ayrı olarak İslami bir kutlama teşri etmiştir. Böylece mü'minlerin eğlencesi de bayramı da İslamca olmuştur. Mü'minlerin bayramı ibadetle başlar. Zira hakiki sürur ibadettedir. Ayet-i kerimede Cenab-ı Hak mü'minlere lutf-i ilahi ile ferahlanmalarını emreder: "Onlara söyle ki, ancak Allah'ın lutfuyla ve rahmetiyle ferahlansınlar..." (Yunus 58) Bazı alimler: "Ayette, Nevruz, Mihrican ve diğer kâfir bayramlarının kutlanmasının yasak kılındığına delil vardır." demiştir. Hanefi fukahadan Ebu Hafsı'l-Kebir: "Bir mü'min Nevruz bayramında, o günü tazimen bir müşriğe bir yumurta hediye etse Allah'a küfretmiş olur, bütün amelleri ibtal olur." görüşündedir. Yine Hanefi fukahadan el-Kadı Ebu'l-Mehasin el-Hasan İbn-i Mansur der ki: "O günde kim, başka vakit satın almadığı bir şeyi satın alır veya kâfirlerin yaptığı gibi o günü ta'zimen bir başkasına bir şey hediye ederse küfretmiş olur. Eğer kendisi yemek veya tenezzüh etmek için satın almış ise bu mekruhtur. Keza âdet olduğu için gönül almak maksadıyla hediye olarak bir şey satın alsa o da mekruh olur. Çünkü bu davranışta kâfirlere benzeme vardır."[İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte, 12/492].

Kevser kendisine verildiğinden ötürü Rasulullah'ın kıldığı şükür namazı ve kestiği şükür kurbanı, Medine'ye hicretinden sonra, bütün ümmete açılan bir küllî nimete dönüşmüş ve şükür namazı bayram namazına inkılab etmiş, şükür kurbanı da bayram kurbanına dönüşmüştür. Şahsına farz olan bu iki ibadet, ümmetine vacip kılınmıştır. Demek ki Kurban Bayramı'nın ruhunda bir şükür duygusu, şükraniyet hissi mevcut bulunmaktadır.

Hz. İbrahim ve İsmail'in bir sünneti olan kurban ibadetini sadece hacdakiler için değil, yeryüzündeki bütün mü'minler için bir bayrama dönüştüren Âlemlere Rahmet Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), ataları içinde en çok Hz. İbrahim'e benzemesi ve Hz. İsmail'in soyundan gelmiş olması[41] durumu ise bağrında daha nice kaderî hikmetleri barındırmaktadır, gayet manidardır, muhteşem bir tevafuk ve harikülade bir tetâbuktur.

Kurban İbadeti Allah'ın Şeâirinden Biri Olmuştur

"Kurbanlık büyükbaş hayvanları da size Allah'ın şeâirinden kıldık!"[42] âyeti, insanlığın dinler tarihinde netice itibariyle ulaştığı en son ve en yüce mevkiyi doğrudan Allah'ın kelamıyla ortaya koymuştur: Kurbanlıklar, hürmete layık saygın birer varlıktırlar, dinin sembolüdürler.

41 Buhari, 3/227; Zemahşerî, el-Keşşaf, 4/56
42 Hac 22/36

İkinci Bölüm

KURBAN İBADETİNİN HİKMET DERYASI

KURBAN KESMENİN MÂNÂSI, İLLET, HİKMET, MENFAAT VE MASLAHATLARI

1. KURBAN KESMENİN GERÇEK SEBEBİ (İLLETİ), ALLAH'IN EMRİ OLMASIDIR

Cenab-ı Mevla, Hakîm ism-i şerîfi gereği her işi hikmet ve maslahat üzere yapar. İnsan akıl ve idraki ise bunlardan bir kısmını bazen bulabilir, bazen ise bilemez. İbadetlerde ise hikmet, o ibadetin sebebi veya illeti değildir. İbadetler teabbüdî olduğu için, illet veya sebebi, Allah'ın emretmiş olmasıdır. Allah emrettiği için emrettiği üzere ona kulluk yapılır. Kurban kesmek de bir ibadettir. Her ne kadar dünyevî-uhrevî, maddî-manevî, ferdî-içtimâî onlarca hikmet, maslahat ve menfaatleri olsa da, bunlar için değil, sırf Allah emrettiği için yapılır. Binâenaleyh evvelemirde bu temel hakikati böylece tesbit ile ona şüphesiz bir gönülle itikat etmek lazımdır. Nitekim kurban ibadet tarihinin kökünde bulunan fakat tarihsel olmayan, bilakis her an vâki' ve câri' bulunan hakikat özü, Hz. İbrahim'e, oğlu İsmail'i kurban ettiğinin gösterildiği vahiyde tebellur etmektedir. Görüleceği üzere, asla ve kat'a böyle bir kurban emrinin "hikmetleri" bildirilmemekte, sırf teabbudî bir konumda "Allah emrettiği için icra edildiği" görülmektedir.

Kur'ân'ın haber verdiğine göre: "Çocuk (İsmail) büyüyüp yanında koşacak çağa erişince bir gün (babası İbrahim) ona:

"Evladım!" dedi, "ben, (Allah'ın vahiy olarak gösterdiği) rüyamda seni boğazlamaya giriştiğimi görüyorum, nasıl yaparız bu işi, sen ne dersin bu işe!" Oğlu: "Babacığım!" dedi, "hiç düşünüp çekinme, sana Allah tarafından ne emrediliyorsa onu yap. Allah'ın izniyle benim de sabırlı, dayanıklı biri olduğumu göreceksin!" Her ikisi de Allah'ın emrine teslim olup, İbrâhim oğlunu şakağı üzere yere yatırıp, Biz de ona: "İbrâhim! Rüyanın gereğini yerine getirdin (onu kurban etmekten seni muaf tuttuk)" deyince (onları büyük bir sevinç kapladı). Biz iyileri işte böyle ödüllendiririz!"[43]

Ne var ki her şeyin sahibi Yüce Rahman, kullara kurban ibadetini teşri buyurur iken, asıl maksadını da apaçık olarak kelam-ı ilahîsinde bildirmiştir: "Biz her ümmete kurban ibadeti koyduk ki Allah'ın kendilerine erzak olarak verdiği hayvanları keserken Allah'ın adını ansınlar. Şunu unutmayın ki hepinizin ilahı bir tek İlah'tır. Öyleyse yalnız O'na teslim olun. Sen ey Resulüm: O alçak gönüllü, samimi ve ihlaslı olanları müjdele!"[44] Demek ki kurban ibadeti, Allah'ın yüce adının zikredilmesi, yeryüzündeki bütün hayvanların O'nun mülkü olduğunun bilinmesi ve sırf rahmet eseri olarak insanoğlunun istifadesine lutfedilmiş olduğu gerçeğinin şuuruna erilmesi gayesiyle meşru kılınmıştır.

Kurbanı meşru kılmasında hikmet-i ilahînin gözettiği maksatlardan bir tanesi de, Allah'ın muhît ilmini, onun ilim sıfatını kulların bilmeleridir. Cenab-ı Mevla, kurban ibadetini vaz' ediş gayesini şu ayetin fezlekesinde haber vermiştir: "Allah Kâbe'yi, o hürmete layık mâbedi, insanların din ve dünya hayatları için bir nizam vesilesi (ve bir geçim ve yaşam sebebi) kılmıştır; o hürmetli ay'ı da, Kâbe'ye gönderilen gerdanlıksız veya gerdanlıklı kurbanlıkları da... Bütün bunlar, Allah'ın göklerde olanı da,

---

43 Saffat 37/102-105
44 Hac 22/34

yerde olanı da bildiğini ve gerçekten Allah'ın her şeyi bildiğini sizin de bilip anlamanız içindir."[45]

Kurban ibadetinin taşıdığı mânâlar, kullara dünya-ahiret öğrettiği hikmetler, sağladığı fayda ve maslahatlar elbette ki çok fazladır. İster maddî, ister manevî, ister ferdî, ister içtimâî pek çok güzel neticeleri vardır.

2. HÂBİL İLE KÂBİL'İN ADAK KURBANLARI VE ÇIKARIMLAR

Hâbil ile Kâbil olayının cereyan ediş şekli ve kabul edilip edilmeme sebepleri, ilgili rivayet grupları çerçevesinde temelde üç türlü geçmektedir:

1. Rivayet: "Hz. Havva bir batında iki çocuk dünyaya getirirdi. Bir batından olan kız diğer batında olan oğlanla evlendirilirdi. Bir batında Kabil ve bir kız, diğer batında da Habil ve bir kız oldu. Ezcümle oğullarından Habil'i, Kabil ile doğan kızla; Kabil'i de Habil ile beraber doğan kızla evlendirdi. Kabil bunu kabul etmedi. Çünkü kendisi ile doğan kız daha güzeldi. (Kendisine ise Hâbil'le doğan daha az güzel olan kız düşmüştü). Bu taksimi kabul etmeyip, dedi ki: "Allah'a kurban adayalım; hangimizin kurbanı kabul olursa güzel olan kızı o alacak." [İbn-i Kesir'de geçtiğine göre ise: Bu teklif, babaları Hz. Âdem'e aitti. Allah'a kurban takdim etmelerini, kiminki kabul edilirse, Kâbil'in kız kardeşinin onun olacağını söylemişti.] [46]

Kurbanın kabul olma alameti de şöyle idi: Bir yere kurban adına bir şeyler koyarlardı, sonra semadan bir ateş gelip kabul olacak olan kurbanı alıp yakardı. Anlaşılırdı ki, bu kurban kabul oldu. Habil hayvancılıkla uğraşıyordu; güzel bir koyun getirip Allah için adadı. Kabil ise, ziraatla uğraşırdı; o da bir deste ekin getirip adadı. Bu adanan kurbanları getirip bir dağın üstüne koy-

---

45 Maide 5/97

46 İbn-i Kesir, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm, 5/2201-2205.

dular. Gökten ateş gelip Habil'in kurbanını yaktı. Kabil buna razı olmadı. Bir ara fırsatını bulup Habil'i öldürdü. Tarihçiler "kurban" olayını bu türlü anlatıyorlar. Fakat başka türlü anlatanlar da vardır. Yeryüzünde dökülen ilk kan Habil'in kanıdır."[47]

2. Rivayet: Kâbil ekin sahibiydi, Hâbil de koyun (veya keçi, yahut deve) sahibiydi. İkisi de Allah'a birer kurban sunmakla emrolunmuşlardı veya babaları Hz. Adem kurban ahdetmişti (adamıştı). Hâbil, koyunlarının en güzelini, en semizini kurban etti. Kâbil en bayat ve çürümeye yüz tutmuş bir ekin demeti takdim etti.[48]

İbn-i Abbas'tan gelen rivayetlerde Hâbil'in çoban, Kâbil'in çiftçi olduğu bildirilir. Hâbil'in kabul edilen kurbanı koç, Kâbil'in kabul edilmeyen kurbanı ise ekin idi.[49] Hatta bazı tefsirlerde şöyle bir bilgiye de rastlamaktayız: Kâbil çiftçi idi ve 24 sa' miktarında buğday takdim etti. Habil'in büyük memeli hayvan sürüleri vardı ve besili bir deve kurban etti.[50] Bu bilgiye dayanarak, kurbanın bitki takdimiyle olmayacağı, ancak kan akıtmak suretiyle yapılabileceğini, Kur'ân'daki ilgili ayetlerle de beraber mütalaa ederek anlayabilmekteyiz. Ayrıca demek ki, Allah adına hayvan infakı, bitki infakından daha değerlidir.

3. Rivayet: Bu grup rivayetlerin de mahiyeti yukarıdakiler gibidir. Ancak sebep değişiktir. Hz. Âdem'in çocuklarının yaşadığı zamanda sadaka verecek fakir bulunmadığı için, ancak kurban takdim edilirdi. Ekin ve hayvan kurbanı bu sebeple ama aynı şekilde gerçekleşti.[51]

---

47 el-Bakuvî, Mir Muhammed Kerim, Keşfü'l-Hakayık an Nüketi'l-Âyâti ve'd-Dekâyık, c1, Maide 27/307 tefsiri. Bkz.: Taberî, Tarih-i Taberî Tercemesi, I/87-90.

48 İbn-i Kesir, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm, 5/2201-2205

49 İbn-i Kesir, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm, 5/3301-2205; Canan, Kütüb-i Sitte Şerhi, 6/43.

50 Mecmau't-Tefâsîr (Beyzavi ve Hâzin), 2/268.

51 İbn-i Kesir, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm, 5/2201-2205

KÂBİL'İN KURBANININ KABUL EDİLMEYİŞİNİN SEBEBİ NE İDİ?

Prof. Dr. Yümni Sezen'in tespitlerine göre, Kâbil'in kurbanı "samimiyet, önem verme, saygı eksikliğinden veya kan akmadığı için, kabul edilmedi."[52]

Bütün bunları ve olabilecek daha başka sebepleri de içine alacak şekilde gerçek sebep, Hâbil'in şu cevabındakendini göstermektedir: "Senin kurbanının kabul edilmemesi benim suçum değildir; takva sahibi olmadığından kurbanın kabul edilmiyor. Bu yüzden beni öldürmeye girişmek yerine, takvayı yerleştirmeye bak."[53]

Demek ki asıl mesele takvanın olmayışı, tabii buna bağlı olarak akla bir günah düşüncesi de geliyor, ne var ki buna dair herhangi bir sağlam haber mevcut değildir.

Hâbil'in takdimesinin mükemmel, Kâbil'inkinin ise kabul edilemez olduğu Tevrat'ta da geçer.[54]

HABİL İLE KÂBİL, KURBANLARININ KABUL EDİLİP EDİLMEDİĞİNİ NASIL BİLMİŞLERDİ? BİZ NASIL BİLEBİLİRİZ?

Hâbil ile Kâbil, kurbanlarının kabul edilip edilmediğini biliyorlar mıydı? "İfadenin akışı, onların birisinin kurbanının kabul edildiğini, ötekisinin de kabul edilmediğini bildiklerini gösteriyor. Peki, bunu nereden öğrendiler? Veya hangi kanıta dayanarak böyle bir çıkarımda bulundular? Ayette bu sorulara cevap olabilecek bir açıklamaya yer verilmiyor. Şu kadarı var ki, Kur'ân'ın bir yerinde, geçmiş ümmetler devrinde veya özellikle İsrailoğulları arasında sunulan şeylerin kabul edildiklerinin, bir ateşin gelip onları yakmalarıyla anlaşıldığına ilişkin açıklamalar buluyoruz. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Onlar: 'Allah bize;

---

52 Yümni Sezen, Kurban ve Din, s. 186.

53 Mevdudi, Tefhim, Bkz. Mâide Sûresi 27-32'in tefsiri.

54 E.A. Tekvin, 4/2-5. Bkz. Yümni Sezen, Kurban ve Din, s. 184

gökten gelen ateşin yiyeceği (yakacağı) bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamamızı emretti' derler. Onlara de ki: Benden önce açık delillerle ve bu dediğiniz ile nice peygamberler geldi. Eğer doğru söylüyorsanız, peki onları ne diye öldürdünüz?"[55]

Bir şeyler sunmak, bugün bile ehl-i kitap arasında uygulanan bir ibadettir. Dolayısıyla, bu kıssada işaret edilen kurbanın kabulü de bu tarzda gerçekleşmiş olabilir. Özellikle kıssanın, bu tarz bir kurban kabulüne inanan ehl-i kitaba yönelik olduğunu göz önünde bulundurduğumuz zaman bu ihtimal daha bir güçleniyor. Yahudiler arasında çeşitli kurban sunma şekilleri vardır. Hayvan boğazlamak, un, yağ ve ağız (yeni doğum yapmış hayvanın memesinden sağılan ilk sütten elde edilen bir mamul) ve mevsimin ilk meyveleri gibi gıda maddelerini sunmak. Hristiyanlarsa ekmek ve şarap sunarak bunun gerçek anlamda Mesih'in etine ve kanına dönüştüğüne inanırlar. (...) Hem katil hem de maktul, birinin kurbanının kabul edildiğini, ötekisinin de kabul edilmediğini biliyorlardı."[56]

Bizlere gelince... Kestiğimiz kurbanların dergâh-ı ilâhîde kabul edilip edilmediğini bilmemize imkan yoktur. Bununla beraber kurban fıkhî şartlara uygun olarak kesilmiş ise, her mü'min hakkında kurbanının kabul edildiği şeklinde bir hüsnüzanna dinimiz bizleri memur kılmıştır; kendi hakkımızda da ümit-endişe arası bir çizgide kurbanlarımızın rahmet-i ilahiyeden kabulünü bekleriz. Bilhassa eğer gönülde takva varsa, elbette kurbanın kabul-ü karîne mazhar olması kuvvetle ümit edilir.

ALLAH'A KURBANIN ETİ VEYA KANI DEĞİL, KESTİRENİN KALBİNDEKİ TAKVA (ALLAH SAYGISI) ULAŞIR!

"Fakat unutmayın ki ne onların (kurbanların) etleri ne de kan-

---

55 Âl-i İmrân 3/183

56 Tabatabâî, el-Mîzân Fî Tefsîr-il Kur'ân, 5/507. Bkz. Mâide Sûresi 27-32'in tefsiri.

ları asla Allah'a ulaşacak değildir. Lâkin O'na ulaşan tek şey, kalplerinizde beslediğiniz takvâdır, Allah saygısıdır. O, bu hayvanları size âmâde kıldı ki, sizi doğru yola eriştirdiği için O'nun yüceliğini ilan edesiniz. Öyleyse güzel davrananları müjdele!"[57] Kulluk ve kulluğun lâzımı olan bütün ibadetlerin kabulü ancak ihlas iledir. Allah'ın rızası asıl maksat olmayan hiçbir hayr u hasenat makbul değildir. Salih amellerin karşılığının verileceği tek bir merci vardır, o da dergâh-ı ilahiyedir. Dolayısıyla Allah'ı razı ve memnun etmekten başka bir varlık sebebi olamaz. "Amellerin kıymeti ancak niyetlere göredir. Herkesin niyet ve maksadı ne ise, eline geçecek olan da odur."[58] hadis-i şerifi de bu gerçeği haber vermektedir. Kesilen kurbanlarda da Allah'a maddî olarak hiçbir şey ulaşacak değildir, belki kulların kalplerindeki takva duygusudur ki, Arş'ın Rahmân'ının katına ancak o yükselebilir, sadece o yücelebilir.

KURBAN İBADETİ, İNSAN CANININ DEĞERİNİ ÖĞRETİR

Hâbil ile Kâbil'in Allah'a kurban takdim etmeleri, hasedi sebebiyle Kâbil'in Hâbil'i öldürmesi hadisesi Kur'ân'da[59] anlatıldıktan sonra şu âyet-i kerime ile hükme bağlanır: "İşte bundan dolayı İsrailoğullarına kitapta şunu bildirdik: Kim katil olmayan ve yeryüzünde fesat çıkarmayan bir kişiyi öldürürse sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir adamın hayatını kurtarırsa sanki bütün insanların hayatını kurtarmış olur. Resullerimiz onlara açık âyetler ve deliller getirmişlerdi. Ne var ki onların çoğu bütün bunlardan sonra, hâlâ yeryüzünde fesat ve cinayette aşırı gitmektedirler."[60]

---

57 Hacc 22/37; bkz. {KM, Levililer 1,9.13.17; Amos 5,22-24}.

58 Buhârî, Bed'ül Vahy, 1; ltk, 6; Menâkıbu'l-Ensâr, 45; Talâk, 11; Hıyel, 1; Müslim, İmâre, 155; Ebû Dâvud, Talâk, 11

59 Maide 5/27-31

60 Mevdûdi'nin dediğine göre bu hüküm mevcut Tevrat'ta yer almaz. Ama onun tefsiri olan Talmud'da değiştirilmiş olarak: "İsrail'den tek bir kişiyi öldüren, tüm ırkı

İnsan hayatının kutsallığını en vurgulu biçimde anlatan bu âyet-i kerimedir; bu ilâhî beyan tam bir i'câz ve îcâz hârikasıdır. İslam şeriatının getirdiği bütün hukukî hükümlerle temelde beş ana maksadı gerçekleştirdiği bütün fıkıh usûlü kitaplarında mevcuttur ki onlar: 1. Dinin korunması, 2. Nefsin (canın) korunması, 3. Irzın korunması, 4. Malın korunması, 5. Neslin korunmasıdır. İşte kurban ibadeti, hayatın korunmasının hayatiyetine dolaylı olarak nazarları çeker, düşünceye sevk eder. Hâbil ile Kâbil'in Allah'a kurban takdimleri, Kâbil'in Hâbil'in canına kıyması ve müteakiben de bir cana kıymanın bütün canlara kıymakla eş değer olduğu hükmünün gelmesi...

Evet, birkaç saniyelik bir bıçak hareketi ile kurbanlık hayvanın canının nasıl çıkıverdiğini gören bir göz, insan canına kastetmeye karşı daha bir titiz, daha bir duyarlı, daha bir dikkatli olacaktır. Bazen küçük bir hareketle çıkıverecek bir cana dokunmamak noktasında azami gayret sarf edecektir. Bir dakika önce yürüyen, yiyen, içen, bakan bir canlının, bir dakika sonra bütün hareketlerden kesilmesi ve vücut sıcaklığını kaybederek büsbütün cansızlaşması karşısında her tefekkür sahibi insan, değişik mukayeselere girişecek, o hayvan yerine belki hayalen kendisini koyacak ve bir insan canına kıymanın ne denli dehşet verici bir cânilik olacağına hükmedecektir.

Canın Değerini Canan'dan Korkan Bilir

Kurban ibadeti, bir insan hayatının ne denli kıymetli olduğunu öğretir. Bununla beraber, insan canının gerçek değerini ise en güzel takva ehli bilir. Şöyle de denebilir: Kurban ibadetinin bir insana canın değerini öğretebilmesi için, önce o insanın takva duygusuna sahip olması gerekir. Takvası olmayanlar, bilakis kurban kesmekle gaddarlık, cânilik ve vahşet yönüyle daha da ileri gidebilirler. Nitekim Osmanlı devletinde bir şahsın ömür boyu kasaplık yapmasına müsaade edilmediği şeklinde bazı

öldürmüş gibi cezalandırılacaktır" tarzında yer alır (Tefhim, bu âyetin açıklamasında).

tarihî bilgilere rastlıyoruz. Her gün hayvan kese kese zamanla kalp katılaşmasına maruz kalınıp can almayı sıradanlaştırmamak gayesi ile. Sırf kurban kesmiş olmak için kesmekle eğer bir hayatın ne denli değerli olduğu öğrenilebilmiş olsaydı, Kâbil'in Allah'a kurban takdimiyle bu öğretiyi kapmış olması gerekirdi. Fakat maalesef kurban sunmakla beraber, yine de Hâbil'i öldürmeye cesaret edebilmiştir. Bu cesaret ise kıllet-i marifetten ve takvadan kaynaklanmakta idi ki onu katil yapmıştır. Hadise Kur'ân'da şöyle anlatılmaktadır:

"Onlara Âdem'in iki oğlunun gerçek olan haberini oku: Onların her ikisi birer kurban takdim etmişlerdi de birininki kabul edilmiş, öbürününki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, kardeşine: "Seni öldüreceğim" dedi. O da: "Allah, ancak müttakilerden (takva sahiplerinden) kabul buyurur, dedi. Yemin ederim ki, sen beni öldürmek için el kaldırırsan, ben seni öldürmek için sana el kaldırmam. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım." "Ben isterim ki sen, kendi günahınla beraber benim günahımı da yüklenesin de cehennemliklerden olasın. Zalimlerin cezası işte budur!" "(Hâbil'in söylediği) Bu sözler, Kabil'in hırsını kamçıladı. Nefsi, kardeşini öldürmeyi ona kolay (ve güzel) bir şey gösterdi. O da onu öldürüp ziyan edenlerden oldu."[61]

Bu ayetin tefsirinde Elmalılı Hamdi Yazır şu tespiti yapmıştır: "Bu takva, bu barış fikri, bu hayır dileme, bu nasihat, bu kardeşlik hissi üzerine, kurbanı kabul edilmeyen zalimin nefsi, nefsâniyeti kendisine kardeşinin öldürülmesini tatvî' etti (kolay ve güzel) gösterdi, yani vazgeçirmek şöyle dursun, böyle büyük bir cinayeti güya bir itaat zevkiyle endişesiz yapılabilecek, engelden uzak, arzusuna itaat eden ve boyun eğen bir şey gibi gösterdi, kolaylaştırdı ve hatta cesaretlendirdi." Ayetteki (tavvaat) kelimesi "İstediği gibi otlamak için, otlak önüne bol bol seriliverdi" demektir. Burada tatvi' bu mânâda tav'dan tef'îl veznidir. Bu

61 Maide 5/27-30

şekilde nefsi ona bu cinayeti bir otlak gibi önüne serilmiş pek itaat edici ve hoş bir şey gösterdi veya isyanı bir taat gibi yapılması gerekli bir şey gibi saydırdı da kardeşini öldürdü. Ve şu halde hüsrâna uğrayanlardan oldu. Bununla kendisine bir fayda temin etmek ihtimali olmadıktan başka, dininde de, dünyasında da zarar etti, hüsranlar (zararlar) içinde kaldı."[62]

Demek ki eğer kalplerde takva yoksa, Allah korkusu bulunmuyorsa, bir insanın canına kıymak kadar büyük bir cinayet, ağır bir günah bile çok rahatlıkla yapılabilir hale geliyor, sâir günahların ise sular-seller gibi işlenebileceği ifadeden vârestedir. Kâbil, bir canın değerini bilmiyordu ki, onu almanın ne denli dehşetli bir vebali doğuracağını tahmin edebilsin. Canın değerini bilmek ise ancak Allah'ı bilmekle doğru orantılı bir şuur halidir. Allah'ı bilen kişi de O'na karşı havf ü haşyet ile dolu olur; -hadisin ifadesiyle- az güler, çok ağlar. Asla ve kat'â bir cana el uzatamaz. Nitekim Hâbil, kendisini öldürmek isteyen Kâbil'e şöyle demişti: "Yemin ederim ki, sen beni öldürmek için el kaldırırsan, ben seni öldürmek için sana el kaldırmam. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan ittika ederim (korkarım)." İşte takva idi ki, kendisini öldürmek için saldıran mütecaviz bir insanı öldürmeye bile razı değildi, müsaade etmiyordu. Yine işte takva idi ki, Hâbil'in kurbanının kabulüne sebep oluyordu, yine takvasızlık idi ki Kâbil'in kurbanını reddettiriyordu.

KURBAN İBADETİ, TAKVANIN ÖNEMİNİ BİLDİRİR

Kurbanın kabul edilmesinde takva şartı vardır. Vakıa kurbanın fıkhî şartlara uygun olarak kesilmesi, mükelleften borcu düşürür. Ne var ki kurbanın Allah indinde kabul edilmesini sadece borcu düşürmek olarak algılamak çok eksik bir anlayış olacaktır. Evet fıkhî şartlar ön kabul için yeterlidir, fakat kur-

---

[62] Bkz. Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, Maide, 5/30'un tefsiri.

banın teklifi kaldırmaktan öte ve üste manevî birtakım vâridâtı daha vardır ki, bunlar ancak kurban sahibinin kalbindeki takva şuurunun derecesine bağlı olarak gelir. Hâbil'in, kurbanı kabul edilmeyen Kâbil'e, bu kabul edilmeyişin gerekçesi olarak "Allah, ancak müttakilerden kabul buyurur" demiş olması, mutlak zikir kemaline masruftur kâidesince bir ifadedir. Malum olduğu üzere, Allah'a ilk kurban sunan Hâbil ile Kâbil olayında, Kâbil'in kurbanı kabul edilmemiş, diğerininkisi kabul edilmiş idi. Kâbil'in kurbanının kabul edilmeyişi hususunda müfessirler mühim tespit ve çıkarımlarda bulunmuşlardır.

"Onlara Âdem'in iki oğlunun gerçek olan haberini oku: Onların her ikisi birer kurban takdim etmişlerdi de birininki kabul edilmiş, öbürününki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, kardeşine: "Seni öldüreceğim" dedi. O da: "Allah, ancak müttakilerden kabul buyurur, dedi. Yemin ederim ki, sen beni öldürmek için el kaldırırsan, ben seni öldürmek için sana el kaldırmam. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım." "Ben isterim ki sen, kendi günahınla beraber benim günahımı da yüklenesin de cehennemliklerden olasın. Zalimlerin cezası işte budur!" Bu sözler Kabil'in hırsını kamçıladı. Nefsi, kardeşini öldürmeyi ona kolay bir şey gösterdi. O da onu öldürüp ziyan edenlerden oldu. Derken Allah, yeri eşen bir karga gönderdi ki kardeşinin cesedini nasıl örteceğini göstersin. Kabil: "Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar bile olup da kardeşimin cesedini örtemedim!" dedi ve pişmanlığa düşenlerden oldu."[63]

Hâbil'in "Ben isterim ki sen, kendi günahınla beraber benim günahımı da yüklenesin de cehennemliklerden olasın. Zalimlerin cezası işte budur!" sözünde, Kâbil'in kendi günahı olarak zikrettiği şeyin ne olduğu meyanında tefsir kitaplarında muhtelif açıklamalar vardır ki, bunlardan bir tanesi: "Kendi günahın"dan

---

63 Maide 5/27-31

maksat, Kâbil'in kurbanının kabul edilmemesine sebep olan günahıdır şeklindedir. Nitekim bu mânâ İbn Abbâs, İbn Mes'ûd, Hasen ve Katâde Hazretlerinden de nakledilmiştir. Demek ki Kâbil'in kurbanının kabul edilmemesinin sebebi, bir günahı idi ki, ismi meçhuldür fakat mahiyeti ma'lumdur, yani takvasızlık haleti.

Tevbe edilmemiş günah ise, takvaya mânidir. Kurban gibi bir takdim ise ancak takva ile hakiki mânâsını bulur. Hâbil, kendisini öldürmek isteyen Kâbil'e şöyle demişti: "Yemin ederim ki, sen beni öldürmek için el kaldırırsan, ben seni öldürmek için sana el kaldırmam. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım." Demek ki takva, muhatabını öldürmek için hücum eden kişinin bile öldürülmesine izin vermiyor, razı olmuyordu. Takva idi ki, Hâbil'in kurbanının kabulüne sebep oluyordu, yine takvasızlık idi ki Kâbil'in kurbanını reddettiriyordu.

"Ne var ki onların (kurbanların) ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşır (ikisi de ulaşmaz). Lâkin O'na ulaşan tek şey, kalplerinizde beslediğiniz takvâdır, Allah saygısıdır. O bu hayvanları size âmâde kıldı ki, sizi doğru yola eriştirdiği için O'nun yüceliğini ilan edesiniz. Öyleyse güzel davrananları müjdele!"[64]

"İbadetlerin, hayır ve hasenatın kabulünün başta gelen şartı ihlastır. Allah'ın rızasını gözetmek gerekir. Zira bunların mükâfatını vermek yalnız Allah'ın yetkisindedir. O halde sadece O'nu razı etmeye çalışmalıdır. "İşlerin kıymeti ancak niyetlere göredir. Herkesin niyet ve maksadı ne ise, eline geçecek olan da odur."[65] hadis-i şerifi de bu gerçeği beyan etmektedir. Âyetteki tasvir ise kanların ve etlerin Allah'a yükselmeyeceği imajı ile, kurbanın gayesini küçük çocuklara bile mükemmel tarzda anlatmaktadır." diyor Prof. Dr. Suat Yıldırım, mealinde.

---

64 Hac 22/37

65 Buhârî, Bed'ül Vahy, 1; ltk, 6; Menâkıbu'l-Ensâr, 45; Talâk, 11; Hıyel, 1; Müslim, İmâre, 155; Ebû Dâvud, Talâk, 11

3. HZ. İBRAHİM'İN, İSMAİL'İ KURBAN ETMEK İSTEMESİ OLAYI, HİKMET VE ÖĞRETİLERİ

KURBAN İBADETİ İLE EVLAT SEVGİSİNİ VE BÜTÜN SEVGİLİLERİ ALLAH'A KURBAN ETME İDEALİ VERİLMEKTEDİR

Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmesi ile Hz. Muhammed'in oğullarının kurban olarak alınması hadiselerinin perde arkasında kaderin çok sırları, hikmetleri, terbiye ve öğretileri vardır. Öncelikli ve en esaslı olarak anlaşılan o ki: Kurban ibadeti ile, evlat sevgisi başta olmak üzere, bütün sevgilerin Allah sevgisine kurban edilmesi öğretisi kullara fiilî bir terbiyeyle kazandırılmaktadır, uygulamalı olarak gösterilmektedir. Bu bir gönül eğitimidir her şeyden önce, kalbin ıslahıdır, nefsin terbiyeden geçirilerek duyguları ifrat veya tefrite sürüklemesinin önüne geçilmesidir. Akıl, şehvet ve gazab kuvvesi gibi, sevgi gücünün de vasat çizgisinde götürülmesi ve hepsinin "fıtraten emrolundukları gibi dosdoğru bir yol" üzere Allah'a ulaştırıcı bir mahiyetle faaliyette bulunmasını sağlamaktır.

Saffat suresinde İbrahim (aleyhisselâm)'ın, oğlu İsmail'i kurban etmeye teşebbüsü şöyle anlatılır: "(Hz. İbrahim:) "Ya Rabbî, salih evlatlar lütfet bana!" diye dua etti. Biz de ona aklı başında bir oğul müjdeledik.[66] Çocuk büyüyüp yanında koşacak çağa erişince bir gün ona: "Evladım!" dedi, "ben rüyamda seni boğazlamaya giriştiğimi görüyorum, nasıl yaparız bu işi, sen ne dersin bu işe?" Oğlu: "Babacığım!" dedi, "hiç düşünüp çekinme, sana Allah tarafından ne emrediliyorsa onu yap. Allah'ın izniyle benim de sabırlı, dayanıklı biri olduğumu göreceksin!"[67] Her

---

66 Bu duadan Hz. İbrâhim (aleyhisselâm)'ın o zaman çocuğu olmadığı sonucu çıkarılabilir. Hz. İsmâil ile Hz. İshak'ın iyice yaşlandığı sırada verildiği (14,39) bilinince, duasına uzun yıllar sonra icabet edildiği anlaşılır.

67 Hz. İbrâhim oğlunu kurban ettiğini değil, kurban etmeye giriştiğini görmüştü. "Kitapta İsmâil'i de an! Gerçekten o, verdiği sözü yerine getiren biri idi. Resul ve nebî idi. Halkına namazı ve zekâtı tavsiye ederdi. Rabbinin râzı olduğu biri idi."

ikisi de Allah'ın emrine teslim olup, İbrâhim oğlunu şakağı üzere yere yatırıp, Biz de ona: "İbrâhim! Rüyanın gereğini yerine getirdin (onu kurban etmekten seni muaf tuttuk)" deyince (onları büyük bir sevinç kapladı). Biz iyileri işte böyle ödüllendiririz![68] Bu, gerçekten pek büyük bir imtihandı. Oğluna bedel ona büyük bir kurbanlık verdik. Sonraki nesiller içinde ona da iyi bir nam bıraktık ki o da, bütün milletler tarafından şöyle denilmesidir: "Selam olsun İbrâhim'e!" Biz iyileri işte böyle ödüllendiririz! Gerçekten o Bizim tam inanmış has kullarımızdandı. Biz de ona, salih kişilerden, üstelik peygamber olacak bir evladı, İshak'ı müjdeledik. Kendisine de İshak'a da feyiz ve bereketler verdik. Onların neslinden gelenler arasında iyi davranan da var, kendi nefsine açıkça zulmeden de!"[69]

Prof. Dr. Suat Yıldırım'ın mealinde kaydettiği gibi: "Bu âyetle kurban kıssasının anlatılış hikmetine işaret ediliyor. Hz. İbrâhim (aleyhisselâm)'ın iki oğlu Hz. İshak (aleyhisselâm)'dan Yahudi ve Hristiyanların mensub olduğu İsrailoğulları, Hz. İsmâil (aleyhisselâm)'dan ise Araplar ve diğer Müslümanlar dünyaya yayılmışlardır. Dünyadan nice soy ve sülale geçip gitmiş, onların isimleri bile kalmadığı halde Allah, Hz. İbrâhim'in nesline bu bereket ve şerefi vermiştir. Allah Teâla bu kıssayı anlatmakla onlara şöyle demek istiyor: "Sizin ecdadınız İbrâhim, İsmâil ve İshâk (aleyhimü's-selam), ihlasları ile bu şerefe yükseldiler. Siz de onlar gibi olmak isterseniz bu ihlası kazanmaya çalışın. Yoksa, önderlik soydan ileri gelmez. Nitekim onların soylarından gelen kimseler arasında, iyiler bulunduğu gibi, zalimler de bulunmaktadır."

[Meryem 19/54-55]. Bu hadise Kitab-ı Mukaddes'te de geçmektedir: {KM, Çıkış 13,2; Sayılar 3,13; Tekvin 22,1-14}.

68 Bu âyetlerden, peygamberlerin rüyasının vahiy şekillerinden biri olduğu anlaşılıyor. Aksi takdirde Allah onu uyarır ve Kur'ân'da böylesine bir yanlış anlaşılmaya engel olurdu.

Kurbanlık çocuğun adı Kur'ân'da açıklanmaz. Müfessirlerden İsmâil diyenlerin yanında İshak olduğunu söyleyenler de vardır. Ekseriyet birinci görüştedir. Yahudi-Hristiyan geleneği ise İshak olduğunu söyler.

69 Saffat 37/100-113

Yirminci asrın son çeyreğinde Batı Hristiyanlık dünyası başta olmak üzere birçok yerde "Hz. İbrâhim'de birleşme" temennileri dile getirilmeye başlamıştır. Bu üç ümmet Hz. İbrâhim'e lâyık nesiller oldukları nisbette dünyada hayır ve faziletin ağır basacağı rahatlıkla söylenebilir."

Kevser suresinde ise Peygamberimiz'e ilk kurban emrinin verilişi, sebebi ve neticesi anlatılmaktadır: "(Ey Habibim!) Biz gerçekten sana verdik kevser. Sen de Rabbin için namaz kıl ve kurban kesiver. Doğrusu, seni kötüleyendir ebter!"[70] "Kevser: Çok hayır demek olup risalet, Kur'ân, şefaat makamı, ilim gibi hususları da kapsar. Kevser, ayrıca cennette Peygamberimiz'e verilen bir havuz olup onun ümmeti oradan su içecektir. Kâfirler; Efendimiz'in maddî ve ona bağlı olarak da manevî neslinin kesileceğini, adının sanının unutulacağını bekleyerek böyle söylemişlerdi. Ama her nesilden yüz milyonlarca tâbii, başta Haremeyn-i Şerîfeyn'deki mescidler olmak üzere bütün dünyadaki milyonlarca mescidi dolduran Müslüman cemaat, bu sûrenin ifade ettiği ilahî bereketin pek çarpıcı bir örneğidir."[71]

Kevser suresinde, Rasulullah'a kevser lutfedilmiş, bu sebeple de namaz kılması ve kurban kesmesi emri verilmiş, en sonunda da "muhakkak ki nesli kesik olan odur!" denilmek suretiyle kurban etme ile neslin devamı arasındaki kaderî bir sırra bağlantı kurulmuştur. Mekke'de iken, Kevser'in sahibi olduğu kendisine haber verilen Allah Rasulü, bunlara şükür sadedinde ferdî olarak nafile namaz kılıp kurban kesmekle emrolunmuştur. Daha sonra ise Medine'de bu ferdî şükür namazı ve şükür kurbanı, umumî bir Kurban Bayramı ve kurban ibadetine inkılab etmiştir.

Şu âyet-i kerime Hz. Peygamber'in, bir neslin maddî planda babası olmakla sınırlanamayacağını, belki o İlk Yaratılan Nur'dan var edilen bütün kâinat ve içindekiler gibi, insanlığın maddî

---

70 Kevser 108/1-3

71 Suat Yıldırım, Kur'ân-ı Hakim'in Meal-i Alisi, ilgili ayetlerin kısa açıklaması.

babası olan Hz. Âdem'in bile manevî cihette babası bulunduğu ve dahi bütün insanların da manevî atası olduğunu mânâ-yı işarisiyle haber vermektedir: "Muhammed içinizden hiçbir erkeğin babası değildir, lâkin Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilir."[72] O fiziksel babalığıyla değil, Allah'a kul ve rasul oluşuyla hakiki bir atalık tacının sahibidir.

Hz. Muhammed'i anne karnında iken babasından yetim, altı yaşında iken annesinden öksüz bırakarak, kendisi ile ecdadı arasındaki en yakın halkayı koparan ve böylece doğrudan ilahî terbiyesi ile güzelce edeplendiren, ahlaklandıran Hz. Şefîk ü Habîb[73], erkek evlatlarını da küçük yaşlarda iken katına almak suretiyle, kendisi ile sonra gelecek olan nesiller arasındaki erkek evlat halkasını da koparmış ve onu geçmiş ve geleceğe bağlayan fiziki bağlardan azade kılarak, kendisine tahsis eylemiş, nâmının bütün cihanlarda sonsuza kadar yâd-ı cemil kalmasını "kan bağı-"na değil, "iman ve kulluk bağı"na ta'lik eylemiştir.

Esasen kurban ibadeti ile sadece evlat sevgisini değil, belki Allah sevgisinin önüne geçebilen her türlü sevgi bağının ve bağımlılığının muhabbet-i ilahiyeye kurban edilmesi gerektiği öğretilmektedir. Kur'ân'ın bildirdiği üzere, evlat sevgisi de dünya malı sevgisi gibi bir fitne (ağır bir imtihan unsuru) olan[74] çok baskın bir beşerî duygu olmaktadır, dolayısıyla da bütün sevgi çeşitleri adına bir örnek olmuştur. Evlat sevgisinin aşılabildiği yerde, aşılamayacak dünyevî tutku yoktur.

Hz. İbrahim de evlat sevgisini kurban etmiştir, Hz. Muhammed de evlat sevgisini kurban etmiştir, dahası kader ona, Peygamberler Peygamberi olması hasebiyle, daha yüksek bir pâye vermek için

72 Ahzab 33/40

73 Nitekim Allah Rasulü: "Beni Rabbim terbiye etti. Terbiyemi de çok güzel yaptı!" buyurmuşlardır.

74 "Biliniz ki mallarınız ve evlatlarınız, sadece birer imtihan konusudur. Büyük mükâfat ise, âhirette Allah nezdindedir." [Enfal 8/28; 64,15; 21,35; 63,9]

bütün erkek evlatlarını da elinden fiilen alarak bir nevi kurban ettirmiştir. Her ikisi de Allah'ı, en çok sevdikleri evlatlarından çok daha fazla sevdiklerini fiilî teslimiyetleri ile ortaya koymuşlardır. Evlat sevgisiyle olan imtihanı, zerre kadar tereddüt göstermeksizin kâmil mânâda kazanmışlardır. İnsaniyete, Hakk'a teslimiyetin nasıl olacağını hayatları ile müşahhas olarak göstermişlerdir.

Hz. İbrahim ve Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sergüzeşt-i hayatlarında kurban ibadetinin önce şahsî iç dünyalarında gerçekleştirdiği derin eğitim, yaptığı müthiş değişim ve devrim, daha sonra kendilerine vazifeli peygamber olarak gönderildikleri ümmetlerinin umumî dünyasında da benzeri bir eğitim, değişim ve devrim gerçekleştirmiştir, bunun için dinî bir emir, bir ibadet olarak vaz' edilmiştir. Kurban ibadeti, ruhiyyat açısından muadili olmayan bir terakki vesilesi, bir sıçrama rampası, bir yükseliş asansörüdür; bir eğitim-öğretim sürecidir.

Hz. İbrahim ile Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatlarında kurban ibadetinin teşrî kılınma süreci iki merhaleden oluşmaktadır, denilebilir. Birinci merhalede kurban, yetiştikleri beldelerde önce ferdî ve ailevî planda yaşanmış, Allah için en değerli şeylerini kurban vermişler, bir nevi şahsen Allah'ın kurbanı olma kıvamına ulaşmışlardır. İkinci merhalede ise, bütünüyle Allah'a kurban edilmiş bir ruh ve şuurla ümmetlerine kurban ibadetini umumî planda teşri kılmışlardır.

Hz. İbrahim'in, oğlu İsmail henüz erişkin bir delikanlı, çiçeği burnunda bir genç olduğu zamanlarda onu kurban etmeye teşebbüs etmesi ve her ikisinin de teslimiyetinin ortaya çıkması neticesi, artık kurban etmesine lüzum kalmaması sebebiyle muaf tutularak Allah tarafından gönderilen koçu kurban etmesi.. daha sonra birlikte hicret edip Mekke'ye gelmeleri, orada Mescid-i Haram'ı (Kâbe'yi) inşa etmelerini müteakip bütün insanları Kâbe'ye hacca çağırması, kurban kesmeye davet etmesi...[75] İşte

---

75 Hac 22/26-28

bunun gibi, Peygamberimiz Efendimiz de, Kevser suresinin delaletiyle Mekke devrinde ferdî olarak kurban kesmeye başlamış, bütün erkek çocuklarını kaderî bir sırla Hakk'ın emrine kurban vermiş.. daha sonra Medine'ye hicret ederek orada ilk olarak Mescid-i Nebeviyeyi inşa etmiş ve ikinci yılda da bir ihsan-ı ilâhî olarak kurbanı, ferdîlikten çıkararak bütün ümmete şâmil umumî bir Kurban Bayramı'na dönüştürmüştür.

Burada şu hikmetli nükteyi de kaydetmekte fayda var. Demek ki, insanoğlu doğup büyüdüğü yerde daha ziyade şahsî kullukta bulunabilir iken, gittiği hicret yurdunda ferdîlikten çıkıp umumî bir kulluk misyonunu üstlenebiliyor, böyle bir genel kabûl ve teveccühe râm olabiliyor... Nasıl ki hem Hz. İbrahim hem de Hz. Peygamber'in hayatlarında kurban eğitimi iki aşamalı bir süreçtir, birincisinde kendi şahıslarını doğrudan ilgilendirir iken, ikincisinde çevresindekilere de hitap etmiştir. Öyle de her bir mü'min, önce kendi iç dünyasında kendisi ile Allah arasına giren bütün sevgileri, tutkuları ve bağları boğazlayarak kurban edecek, bir başka ifadeyle yaratılış çizgisine çekerek adl ve adalet olan sırat-ı müstakim üzere seyretmelerini sağlayacak.. sonra da mümkünse doğup büyüdükleri diyarlardan hicret ederek başka beldelerde yepyeni bir çehre ve statü ile çevresine kendi gönlündeki o kurban şuurunu boşaltacak, hanif tevhid inancını aşılayarak Allah için yaşama ufkunu gösterecek, kısacası "adanmışlar"dan olabilmeleri için onları kurban eğitimine alacak, kurban teslimiyet ve terbiyesiyle muhataplarını İbrahimî ve Muhammedî ahlaka ulaştıracaktır, ulaştırmaya çalışacaktır.

KURBAN İBADETİ, ALLAH'A ADANMIŞLIK ŞUURU VERİR

Sağlam bir niyetle, takva duygsuyla ve fıkhî şartlara uygun olarak bilinçlice eda edilen kurban ibadeti, mü'mini adanmışlık ufkuna yüceltir, bir dava insanı haline getirtir, mefkûresi uğruna ölümüne sevdalanmayı öğretir... Kurban kesen kişiye hâlis bir

niyet ve sadık bir düşünce olarak şöyle demesi emrolunmaktadır: "De ki: Şüphesiz benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm hepsi âlemlerin Rabbi Allah içindir."[76] "Kurban, can da dahil olmak üzere inanmış bir kimsenin bütün varlığını Allah yolunda feda etmeye hazır olduğunun bir remzidir. Malını kurban eden bir insan gerektiğinde canını cihadda ve Allah yolunda kurban edecektir." denilmiştir.

KURBANLA KİŞİ SEMBOLİK OLARAK KENDİNİ ALLAH'A ARMAĞAN ETMİŞ OLUR

Kurban, kesenin kendi nefsine bedel olarak kesilir. Kişinin kendi nefsini Allah'a kurban etmesi mânâsı taşır. Hz. İsmail gibi kendini ilahî bıçağa emanet edebilme teslimiyetinin sembolik bir ifadesidir. "Kurbanlık hayvan incitilmeden kıbleye karşı kesmek için yatırılınca şöyle niyet edilir: "Yâ Rabbi! Şu vücûdum sana karşı o kadar hata, o kadar isyân etti ki, affedilebilmen için bu vücûdu sana kurban etmem icab ediyor. Fakat sen şerîatınla insan kurban etmeyi haram kıldığından vücûduma bedel olarak bu hayvanı kesiyorum, kabul eyle Yâ Rabbi, Bismillâhi Allâhü ekber."

Kıymetli bir kalemin yazdığı gibi: "Kurban, insanın nefsânî arzularını ve suflî duygularını boğazladığının da bir işaretidir. Kurban kesen bir kimse artık yüksek duygulara ve ulvî düşüncelere sahip olacak, aşağı, âdî ve bayağı duygu ve düşüncelere tenezzül etmeyecektir. İnsan olarak düşmeyecek, yücelecek; gerilemeyecek ilerleyecektir. Herkesin kendi kurbanını bizzat kesmesi ruh metânetini muhafaza etmek içindir.

KURBAN, ALLAH'IN EMRİNE TESLİMİYETİN VE İSTİKAMETİN GÖSTERGESİDİR

Kurban, Allah'a teslimiyetin, hasbîlik ve diğergâmlığın ifadesidir. Kurban ibadeti, mü'minlere Hz. İbrahim'in ve Hz.

---

[76] En'am 6/162

İsmail'in teslimiyetini hatırlatır. Kurban emri karşısında Hz. İbrahim ve İsmal'in kulluk duruşları, kurban ibadetine emanet edilen mukaddes hatıranın tâ kendisidir, onlar adına bu bir yâd-ı cemîldir, Hz. İbrahim'in "Allah'ım, beni benden sonra geleceklere bir yâd-ı cemîl kıl!" duasının kabul olmuş şeklidir; fakat bizler için o yâd-ı cemîlde bir ubûdiyet terbiyesi, bir teslimiyet dersi, bir tevekkül ve kadere rıza öğretisi mevcut bulunmaktadır. İbrahim Nebi, Allahu Teâla'nın emrine teslim olarak kendi öz oğlunu kurban etmeye, Hz. İsmail de Allah rızası için kurban olmaya razı olmuştur. Bu sebepledir ki Kurban bayramlarında kurban kesmek için bıçağına sarılan her mükellef, kurbanın bu tarihî, ama dâimî hâtırasını, hatırasındaki o muhteşem hakikati çok iyi tefekkür etmeli ve yüzyıllar öncesinden bakarak kendisine çekidüzen vermelidir. Malum olduğu üzere, eyyâm-ı teşrîk denilen teşrîk günlerinde getirilen tekbirler, Hz. İbrahim, Hz. İsmail ve Hz. Cebrail'in meşhur kurban hadisesindeki ideal tutumlarını ve kulluk duruşlarını beyan etmektedir.

KURBAN İBADETİ, ALLAH'IN HZ. İBRAHİM'İ İMTİHANININ DEVAMIDIR

Allah-u Teâlâ'nın Hazreti İbrahim'e tatbik ettiği bir imtihanın devamıdır. Müslüman'ın kullukta geçirdiği bir çeşit imtihandır. "Kur'ân bu olayı, inananlara Allah'ın emirlerine teslimiyet ve itaat adına bir ufuk olarak sunmaktadır; Hz. İbrahim'de ne müthiş bir teslimiyet, iman ve itaat vardır! Senelerdir evlat hasretiyle yanmıştı. Allah kendisine yaşlılıkta bir oğul verdi, sonra oğlu çocukluktan kurtulup da onunla birlikte koşma çağına eriştiğinde ve hayatında ona eşlik edebilecek çağa geldiğinde rüyasında oğlunu boğazladığını gördü. Bu rüyanın, Rabbinden kendisine oğlunu kurban etmesi için bir işaret olduğunu anladı. Oysaki rüyasında gördüğü sadece bir işaret olup açık bir vahiy değildi; ama Hz. İbrahim'e, Allah'ın emirlerine boyun eğmek

ve itaat etmek için işaret yeterliydi. Halbuki istenen şey, biricik oğlunu savaşa göndermesi veya hayatına mal olacak bir şeyi oğluna emretmesi de değildi. İstenilen, bizzat kendisinin oğlunu kendi elleriyle kurban etmesiydi. Hz. İbrahim tam bir teslimiyet, iç huzuru ve sükunet içerisinde oğluna yönelmiş, onu da aynı teslimiyet içerisinde bulmuştu. Baba-oğul Allah'a teslimiyetin zirvesinde emredileni yerine getirmeye koyulmuşlardı. Hz. İbrahim, oğlunu şakağı üzerine yatırıp boğazlayacağı an Allah Teala, imtihanı kazandıklarını bildirerek kurbanlık koç göndermişti. Böylece imanın gerçek yüzü, itaatin güzelliği ve teslimiyetin büyüklüğü için bir meşale olarak yükselen bu büyük olayın anısı, kurban kesme geleneği ile devam etmektedir. Peygamber Efendimiz bu hususa dikkatleri çekerek "Kurban kesin. Zira kurban kesmek, atanız İbrahim'in sünnetidir." buyurmuştu.[77] Kurban, Allah'a teslimiyet ruhunu geliştirir. Böylelikle insan hakiki kulluk tavrını takınır, şükür vazifesini yerine getirmeye çalışır; Allah'a yaklaşır, kurban onun kurbiyetine bir vesile teşkil etmiş olur."[78]

KURBAN, İHLASI TA'LİM EDER

Kurban ibadeti, sadece Allah adına kesilir ve kesilsin diyedir. Evet kurban, Allah emrettiği için, ve sırf Allah adına, O'nun rızasını kazanmak için kesilir. İşte ihlas buna denir. Kurbanda ihlas talimi, Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail'de görüldüğü gibi, fazlasıyla Hz. Muhammed Mustafa'da da tebellur eder. Allah Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de; "Rabbin için namaz kıl ve (Rabbin için) kurban kes!"[79] buyruğu bunu açıkça ortaya koymaktadır. Cenab-ı Mevla, şöyle seslenmiştir: "(Ey Habibim) senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona: "Benden başka İlah yok,

---

77 İbn Mâce, Edahi 3; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/368; Hakim, Müstedrek, 2/422.

78 Akademi Araştırma Heyeti, Bir Müslümanın Yol Haritası (İlmihal), s. 578-579.

79 Kevser, 108/2

öyleyse yalnız Bana ibadet edin!" diye vahyetmiş olmayalım."[80] İşte kurban da dahil olmak üzere bütün ibadetlerden ilahî murad budur. Mademki tek ilah var, elbette ibadetler de mutlaka yalnızca O'na yapılacaktır. Evet kurban Allah'a yaklaşmak maksadıyla ve yalnız O'nun rızasını kazanmak için kesilir. Allah'tan başkası adına hayvan kesmek haramdır ve bu yola tevessül edenleri Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Allah'tan başkası nâmına hayvan kesene Allah lânet etsin"[81] şeklindeki ifâdeleriyle uyarmıştır. Kurban için ihlas talimini doğrudan Allah Teala yapmıştır: "De ki: Şüphesiz benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm hepsi âlemlerin Rabbi Allah içindir."[82]

KURBAN, UYGULAMALI TEVHİD DERSİDİR, TEVHİD ÖĞRETMENİDİR

Kurban, uygulamalı tevhid dersidir, tevhid öğretmenidir. Şirk, isyan, küfür ve dalalet düşmanları karşısında verilen tarihî tevhid kavgasında muvahhidlerin bayram ettiği gündür Kurban Bayramı. Tevhid Peygamberi İbrahim Nebi'ye Allah'ın hac ibadeti ve kurban emri verdiği hitabının ilk giriş cümleleri bakınız ne diyor: "Biz vaktiyle İbrâhim'e Beytullah'ın yerini belirlediğimiz zaman: "Sakın Bana hiçbir şeyi ortak koşma ve Benim mâbedimi tavaf ederken, kıyamda, rükûda veya secdede olarak ibadet edenler için tertemiz tut!" Hem bütün insanları hacca dâvet et ki gerek yaya, gerek uzak yollardan gelen yorgun argın develer üzerinde sana gelsinler. Gelsinler de bunun kendilerine sağlayacağı çeşitli faydaları görsünler ve Allah'ın kendilerine rızk olarak verdiği kurbanlık hayvanları, belirli günlerde Allah'ın adını anarak kurban etsinler. Siz de onların etinden hem kendiniz yeyin hem de yoksula ve fakire yedirin."[83]

---

80 Enbiya 21/25; bkz. 43, 45; 16, 36; 21, 92.
81 Müslim, Edâhî, 43-45; Nesâî, Dahâyâ, 34; Ahmed b. Hanbel, Müsned, a.g.e., I, 108, 118, 152, 217, 309, 317
82 En'am 6/162
83 Hac 22/26-28

KURBAN, TARİHÎ TEVHİD MÜCADELESİNİN EVRENSEL BAYRAMIDIR

Kurban ibadeti, tevhid inancının seçkin bir nişânesi ve Kurban Bayramı da tarihî tevhid mücadelesinin evrensel bayramıdır. Kur'ân'ın haber verdiğine göre empati yoluyla kendisini putlara, Ay'a ve Güneş'e tapanlar yerine koyarak, onların düşünmeleri gereken hususlara dikkat çeken ve neticede Allah'tan başka tapılan bütün tanrı taslaklarını ve tağutları tek tek tefekkür süzgecinden geçirerek, inkar ederek hakikatin ta kendisini bulduran Hz. İbrahim'in hayatında adeta tevhid gerçeği harikulade bir âbide gibi görünür hale gelmiştir. İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem atamız ile başlayan tevhidin şirkle imtihanı, imanın küfürle mücadelesi, tarihî süreçte Hz. İbrahim'e gelindiğinde tam anlamıyla bir teşekkül ve zuhûr yaşamıştır, itikadî bir sistem haline gelmiştir.

4-GENEL İSLAM ÇİZGİSİNDE KURBANIN ANLAMI VE HİKMETLERİ

KURBAN İBADETİ, SAYGIN BİR İSLAM ŞİARIDIR

"Şeâir: Bir dini, bir milleti veya bir sistemi temsil eden nişane, amblem demektir. Devlet bayrakları, askerî üniformalar, paralar gibi. Bunlara yapılan hakaret, ilgili devlet kuruluşu tarafından cezalandırılır. Kâbe'yi ziyaret için giderken orada kurban edilmek üzere kişinin beraberinde götürdüğü kurbanlıklar da şeairdendir, zira bunlar Allah'a kulluğun nişanesidir. Batıl yolda da olsa, dinî şeâire saygısızlık gösterilmesi yasaklanıyor." Kurban ibadeti de işte, tıpkı Mekke'deki Safa-Merve misali Allah'ın şeâirindendir, dinin alametlerindendir. Kur'ân bunu açıkça bildiriyor: "Şüphe yok ki, Safa ve Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır."[84] Bir başka ayette ise: "Ey iman edenler! Ne Allah'ın

[84] Bakara 2/158

şeairine ne şehr-i harama ne Kâbe'ye hediye olarak gönderilen kurbanlık hayvanlara, hele hele gerdanlık takılı kurbanlıklara, ne de Rabbinin lütfunu, ihsan edeceği kazancı ve O'nun rızasını arzulayarak Beyt-i Haram'a yönelenlere sakın hürmetsizlik etmeyin!(...)"[85] buyrulmuştur.

Şeâir, her görüldüğünde, her düşünüldüğünde ve her şeyiyle Allah'ı hatırlattığı için, onlara saygı, doğrudan Allah'a saygı anlamına gelmektedir. "Her kim Allah'ın şeâirine (hükümlerine) saygı gösterir, onu tazim ederse, şüphesiz bu kalplerin takvasındandır."[86] Demek ki şeâire hürmet, onları koruyup kollama, hukuku gözetme ve daima aziz bilme, öyle birilerinin tekellüfle anlamaya zorladıkları gibi şirk filan değil, bilakis- dinin tâ kendisidir, kalplerdeki Allah inancının bir yansıyış biçimidir. İşte kurban da şeâirden biridir. Hakkında nâseza nâbecâ sözler sarf etmeye gelmez, söyleyenini anında dinin dışına itiverir. Dikkat, temkin, hassasiyet ve itina ile murâd-ı ilâhîyi doğru anlamak lazım.

Kur'ân'ın şu ayeti, kurbanı adeta tarif etmiştir: "Biz kurbanlık büyükbaş hayvanları da sizin hakkınızda Allah'ın dininin şeâirinden kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. Onlar boğazlanmak üzere saf halinde dururken onları kestiğiniz zaman Allah'ın adını anın! Yanı üstü yere yıkılınca da onlardan hem siz yiyin hem kanaat gösterip istemeyene hem de isteyen fakire yedirin. İşte şükredesiniz diye bu hayvanları sizin emrinize (istifadenize) verdik."[87] Bu ayet-i kerimedeki kurbanın niceliğine dair hususları maddeleyecek olursak, karşımıza şunlar çıkar:

Kurban, mü'minler için Allah'ın dininin şeâirindendir.

Kurbanlar, Allah'ın adını zikretmek için kesilir.

Kurban ibadetinde mü'minler için nice hayır vardır.

---

85 Maide 5/2
86 Hac 22/32
87 Hac 22/36

Kurbanlıklar şükredilsin diye insanların istifadesine ve emrine verilmiştir.

Kurban, Allah-ü Teâlâ'nın verdiği nimetlerin bir şükranesidir.

KURBAN İBADETİNDE HAYIRLAR-HASENELER VARDIR

İslam şeâirinden olan kurbana ta'zimde bulunmak sırf hayırdır. Kur'ân'da şöyle geçiyor: "Biz kurbanlık büyükbaş hayvanları da sizin hakkınızda Allah'ın dininin şeâirinden kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır..."[88] "İşte durum bundan ibaret. Artık kim Allah'ın hürmet edilmesini emrettiği şeyleri tazim ederse, bu, Rabbinin nezdinde kendisi için sırf hayırdır. Yenilmesi haram kılınanlar dışında, bütün davarlar size helal edilmiştir. O halde Allah'ın yasakladığı her şeyden, özellikle pis putlardan ve yalan sözden kaçının."[89] Kurban ibadetinin hayır oluşunun dünyaya bakan cihetleri olduğu gibi, elbette ahirete yönelik cihetleri de vardır; fertten topluma uzanan geniş bir yelpazeye de müteveccih bulunmaktadır. Hayır, her bulunduğu zamanda, mekânda ve mekînde farklı rahmet elbiseleri içine girer ve diğer esmâ terkibleriyle birlikte gelir.

KURBAN İBADETİ, KİŞİYİ ALLAH'A YAKINLAŞTIRIR, YAKLAŞMANIN REMZİDİR

Kurban, Allah'a kurbiyyetin bir remzidir. Kelime olarak sözlükte "manen yaklaşmak, yakın olmak, yakınında bulunmak ve müşavir olmak" mânâlarına gelen kurban, Allah'a yaklaşmanın ancak bazı şeyleri O'nun yolunda kurban etmekle mümkün olabileceğini de zımnen ifade etmiş olmaktadır. "Sevdiğiniz mallarınızdan Allah yolunda harcamadıkça "fazilet" mertebesine ulaşamazsınız. Bununla beraber her ne infak ederseniz, Allah mutlaka

---

88 Hac 22/36
89 Hac 22/30

onu bilir."[90] âyeti malumdur. Seven, sevdiğine yakın olmak ister. Yakınlık da kurban ister. Dolayısıyla dünyevî imkanlardan sarf etmeksizin uhrevî imkanları celbetmek, dünyadan vermeden ukbadan kazanmak ne mümkün! Meğer ki Hak dilemeye görsün.

Şu ayette Cenab-ı Mevla, rızası ile vuslat arasındaki duvarları, aşılması gereken merhaleleri bir bir ortaya koymuştur: "De ki; babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabanız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden evler sizce Allah'tan; Peygamberi'nden ve Allah yolunda savaşmaktan daha sevimli ise, Allah'ın buyruğu gelene kadar bekleyin. Allah fâsık kimseleri doğru yola eriştirmez."[91] İşte kurban ibadeti, kullara kulları aşmayı, yoldaki güzellere takılmamayı, hakiki güzele, ebedi sevgiliye erinceye kadar her fâniyi manen kurban etmeyi salık vermektedir.

Kurban, Allah'a Manen Yakınlaşabilmek İçindir.

Kurbanın sözlükte "yaklaşmak" mânâsına gelmesi de onun hakiki mânâ ve maksadını ihtiva etmektedir. Hadislerin gösterdiği gerçek şudur ki: Hiçbir kul Allah'a, farzları ve sonra vaciplerinden başka bir yolla daha sür'atlice yaklaşabilmiş değildir. Yine Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Ademoğlu Kurban Bayramı gününde kan akıtmaktan daha sevimli bir iş ile Yüce Allah'a yaklaşabilmiş değildir. Kurban olarak kanını akıttığı hayvan kıyamet günü boynuzları, ayakları ve kılları ile gelecektir. Akan kan yere düşmeden önce Yüce Allah katında yüksek bir makama erişir. O bakımdan gönül hoşnutluğu ile kurbanınızı kesiniz."[92] İşte budan daha sür'atli bir yükseliş olabilir mi?

---

90 Âl-i İmran, 3/92
91 Tevbe, 9/24
92 İbn Mâce, Edahi 3; Tirmizi, Edahi 1

Kurbanlar Allah'a yakınlık vesilesi olmak içindir, yoksa şirk koşmak için değildir; aksi halde maksadın tam aksi ile karşı karşıya kalınacaktır: "Kendilerine Allah'ın nezdinde kurban (yakınlık vesilesi) olsun diye Allah'tan başka edindikleri tanrılar, o müşrikleri kurtarsaydı ya! Bilakis onlar ortalıktan kaybolup kendilerini terk ettiler. İşte onların sapıtmalarının ve uydurup durdukları iftiralarının hasılı bundan ibarettir."[93]

KURBAN, ÇOK YÖNLÜ YARARLARI OLAN İLAHÎ BİR İKRAMDIR

Kurban, ferdî, ailevî, içtimâî, iktisâdî, dünyevî, uhrevî pek çok faydaları olan bir İslam sembolüdür, din geleneğidir. Şu ayet-i kerime doğrudan Kur'ân'ın dilinden bizlere bu gerçeği tescil etmiştir: "... O kurbanlıklarda belirli bir süreye kadar sizin çeşitli menfaatleriniz vardır. Sonra varacakları yer, o en kıdemli mâbedde son bulur."[94] Kurban ibadetinin vesile olduğu bayram ve bayramın insanlara yaşattığı maddî-manevî mutluluklar, bedenî-kalbî sevinçler elbette ki her mü'minin ilanla ikrar edeceği kadar aşkındır.

KURBAN İBADETİ, İMAN VE KULLUĞUN ALAMETİDİR, DİNÎ HAYATIN TEZAHÜRÜDÜR

Kurban, dinî hayatın parlak tezahürlerindendir; iman ve Allah'a kulluk alâmetlerindendir. Hayatın en tatlı günleri, Allah ve Resulü'nün sevgisi ve emirleri gölgesinde yaşayan ve ebediliğe geçen günlerdir. Allah ve Rasulü'ne inanan insan, bu iman ve kulluğunun somut bir sonucu olarak kurban ibadetini yerine getirmekte tembellik göstermez, bilakis büyük bir iştiyak ile onu ifa eder.

93 Ahkâf 7/28
94 Hacc 22/33

KURBAN İBADETİ, ALLAH'I ZİKİRDİR, FİKİRDİR, ŞÜKÜRDÜR

*Kurban, Allah'ın adını anmak içindir***.** Kur'ân, iki âyetiyle bunu bir vecibe olarak bildirimiştir: "Biz her ümmete kurban ibadeti koyduk ki Allah'ın kendilerine erzak olarak verdiği hayvanları keserken Allah'ın adını ansınlar..."[95] "Biz kurbanlık büyükbaş hayvanları da sizin hakkınızda Allah'ın dininin şeâirinden kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. Onlar boğazlanmak üzere saf halinde dururken onları kestiğiniz zaman Allah'ın adını anın!..."[96] Kurban hem zikirdir; zikirler fikirsiz olmaz hem fikirdir; fikirler şükürsüz sonlanmaz hem de şükürdür.

Bu kâinattaki maddî-manevî her türlü varlığı ve olayı, bütün o varlık ve olayların arkasındaki gerçeği bulmak ve ona erişmek için fikir süzgecinden geçiren mütefekkir mü'min, Gerçekler Gerçeği'nin kendisine kestirmeden yaklaşma yollarından birisini göstermesi karşısında mal bulmuş mağribiden çok daha heyecanlı bir biçimde, ama mutlaka şuurluca o yolu titizlik ve itina ile kat' eder, etmeye bakar ki, kurban ibadeti aynı zamanda aklın, üzerinde tefekkürle ilahî vuslata kanat çırptığı çok nadide bir deneyimdir, bir yönüyle kalbin aort damarından bir giriştir, fakat diğer yönüyle de gözün menfezlerinden, aklın imbiğinden, muhakeme ve muhasebenin kanallarından tâ gönle ulaştıran tefekkür ibadetine vesiledir.

Kurban, Allah'a şükretmek içindir. Âyet-i kerimede "şükredesiniz diye" kaydı bunu ifade etmektedir. "Biz kurbanlık büyükbaş hayvanları da sizin hakkınızda Allah'ın dininin şeâirinden kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. Onlar boğazlanmak üzere saf halinde dururken onları kestiğiniz zaman Allah'ın adını anın! Yanı üstü yere yıkılınca da onlardan hem siz yiyin hem kanaat

---

95 Hac 22/34
96 Hac 22/36

gösterip istemeyene hem de isteyen fakire yedirin. İşte şükredesiniz diye bu hayvanları sizin emrinize (istifadenize) verdik."[97]

Kurban, zengine şükür duygusunu aşılar, fakire de teşekkür duygusunu. Teşekkür duygusunu fakirin kalbine yerleştirmekle kalmaz aynı zamanda kalbinden, zengine karşı olan kin, nefret, haset gibi kötü duyguları da çıkarır. Sene boyunca kesilen hayvanların çoğunluk etlerini azınlık zenginler yer iken, fukaranın gönlünde meydana gelen negatif duygular, pek çok fakirin gönlünden, ancak Kurban Bayramı gibi, kesilen kurbanların etlerini zengin-fakir ayrımı yapılmaksızın herkesin yediği bir ortamda eriyip gitmektedir. Bununla beraber "kurban, fakirin de varlıklı kullar vasıtasıyla Allah'a şükretmesine vesile olur."[98]

KURBAN, ALLAH'IN CÖMERTLİĞİNE KULLARIN BİR MUKABELE-İ NÂÇİZÂNESİDİR

Her şeyin yaratıcısı, herşeyin sahibi, mülk ve melekûtun mâliki Cenab-ı Mevla Azîmüşşan, hiçbir mahlukuna nasip etmediği büyük bir makamı, yani şu âlemdeki bütün mahlukatı hizmet ve istifadesine musahhar kıldığı o biricik konumu lutfeylediği insanoğlu, o saymakla tükenmeyecek ilahî cömertlik mazhariyetleri ve sehavet nâiliyetleri (cömertliğe nail olma) içinde rızık, giyim ve binek olarak yararlandığı hayvanlardan senede bir tanesini, o Her Şeyi Veren'e geri takdim etmesi, kullara yakışan bir mukabele-i nâçizâne olacaktır. İnsan bu sayede Allah'a, kendi acziyet ve fakriyeti çerçevesinde, ama samimiyeti ile sonsuzluğu yakalayarak bir vefa göstermiş olmaktadır.

KURBAN, ALLAH SEVGİSİNİN İSPATIDIR

"Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda, din ve mukaddesat uğrunda) harcamadıkca elbette iyiliğe ve takvaya erişemezsiniz."

97 Hac 22/36
98 Akademi Araştırma Heyeti, Bir Müslümanın Yol Haritası, s. 580.

diyor Kur'ân-ı Kerim. Allah'ı seven, yolunda sevdiği şeylerden fedakârlıkta bulunacaktır. Bu fedakârlıklar sevginin birer ispatıdır. Binaenaleyh kurban ibadeti de, kulun gönlündeki Allah sevgisinin bir ispat biçimi, bir delili olmuş olmaktadır. İnsanın en sevdiği şeyler içinde ise elbette ki Allah ve Rasulü'nden sonra, vücut sıhhati, mal ü menali, evlad ü iyal, eşi-dostu gelmektedir. Yine Kur'ân'da onlarca ayet, hem mal ile hem de can ile fisebilillah cehd ü gayreti emrediyor.

Malumdur ki: kulun ibadeti, Allah'ın rızasını kazanmak içindir. Rızayı kazanmak için de uğrunda yapılan fedakârlığa bakılır. Kurban kesen, Hz. İbrahim'in lisanıyla bu niyetini şöyle seslendirir: "De ki: Şüphesiz benim namazım da, nüsüklerim de, hayatım da ölümüm de, hiçbir ortağı olmayan, âlemlerin Rabbi olan Allah'ındır. Ben böylece emrolundum." Müfessirlerin beyanına göre ayette geçen "nüsük"ten maksat, Allah rızası için kesilen kurbandır.

KURBAN HUZUR VE MUTLULUK VERİR

"Kurban kanının akıtılması ile Müslüman'da kalbî ve ruhî bir huzur doğacaktır."[99] Kurban, keseninin bilhassa çoluk çocuğunun da huzurlu olmasına vesile olur.

KURBAN VESİLE-İ RAHMET VE BEREKETTİR

Kurban kesmenin değil sadece zenginler, fakirler için bile bir sebeb-i bereket olduğunu gösteren bir olayı sizlerle burada paylaşmak istiyorum. "Kerametli Koyun" başlığı altında anlatılan olay şöyle:

Fidda Hanım, fakir bir insanın hanımıydı. Kocası gece gündüz çalışıp çabalar, ama günlük nafakadan fazlasını elde edemezdi. Bu yüzden yavrularına süt sağacakları bir tek koyunu ancak alabilmişlerdi. Koyun onlar için biricik geçim kaynağı idi. Ama

99 Hüseyin Algül, Mübarek Gün ve Geceler, s. 85

ne Fidda hanım hâlinden şikayetçiydi ne kocası. İkisi de Allah'ın verdiği sağlık ve afiyete şükürler ediyordu. Haklarında takdir edilen helâl rızka rıza gösteriyorlardı. Ne var ki, bir Kurban Bayramında bu müşterek huzurları bozulur gibi oldu. Evin beyi, ellerindeki tek koyunu kurban etmek istiyordu. Hanım ise: "Bize kurban vacip değildir. Hem sütüyle çocuklarımızı beslediğimiz koyunu kesmemiz doğru da olmaz. Sonra çocuklarımızı ne ile besleriz?" Diye itirazda bulunuyordu. Bey, sonunda o güne kadar çektiği maddi sıkıntılardan asla müşteki olmayıp haline rıza gösteren hanımının bu itirazını anlayışla karşıladı. Koyunu kurban etmekten vazgeçti.

Allah'ın hikmetine bakın ki, bayramdan birkaç gün sonra bir misafir geldi. O akşam kendilerinde kalacaktı. Halbuki sofraya koyacak hiçbir şeyleri de yoktu. Evin beyi bu defa mahcubiyet hissi duymuş, hanımına teklifini tekrar etmişti: "Bu koyunu keseceğim. Misafir sofrasına koyacak başka bir şeyimiz yok çünkü." Fidda Hanım düşünmeye başladı. Akşam sofranın boş olacağını hatırlayınca, o da boynunu eğdi. "Başka çaremiz yoktur. Bari duvarın dışına çıkar, benim görmediğim yerde kes." Hanım evin avlusu içindeyken evin beyi dışarı çıktı. Sütüyle çocuklarını beslediği koyunu, misafir için kesmeye başladı. Bu sırada, avlu içinde kesim işinin bitmesini bekleyen hanım, birden şaşkına döndü. Çünkü duvarın üzerine sıçrayan bir koyun, avluya atlamış, az sonra da yanına kadar gelerek kendisini koklamaya başlamıştı.

Fidda Hanım, beyinin koyunu elinden kaçırdığını düşündü. Ama dışarı çıkıp bakınca, koyunun kesilip yüzülmeye başlandığını gördü. Hayreti artmıştı... Komşulardan birinin koyunu duvardan atlayıp içeri girmiştir, diye düşündüler karı-koca. Köyde tellâllar çağırttılar, koyunu, sahibinin almasını istediler. Ne var ki, hiç kimse çıkıp da. "Benim koyunum kayboldu, sizin avluya atlayan koyun bizim olabilir." demedi. Fidda Hanım, durumu imam efendiye anlattı. Hoca efendi şu tavsiyede bulundu: "Bu koyunu besleyiniz. Besleme ücreti olarak da sütünü çocuklarınıza içiriniz. Şayet sahibi çıkarsa besleme ücreti olarak sütünü içmiş olursu-

nuz, koyunu da sahibine iade edersiniz. Çıkmazsa Allah'ın size lütuf ve ikramı olur, muhtaç olduğunuz için sizde kalabilir...”

Bu arada Fidda Hanım, koyunda garip şeyler görmeye başladı. Ne zaman bakracı memeleri altına koyup da sağmak istese koyunda hemen bol süt hâsıl olur, bir defasında sade süt tadında, bir defasında da bal tadında bol süt sağardı. Nihayet meçhul koyunun bu gizemli durumu çevrede meşhur oldu. Misafirlerinin hatırı için kestikleri koyuna mukabil Allah'ın bir defasında sade süt, bir defasında da bal tadında süt sağdıran bir koyun ihsan etmiş olması, ayrıca bu sütün dertlere şifa olma özelliği de taşıdığının ortaya çıkması etrafa şayi oldu. Artık herkes eline hediyeler alıp fakir Fidda Hanım’ı ziyarete geliyor, kâsesini de bu şifalı sütle doldurarak ayrılıp gidiyordu.”[100]

KURBAN, BELALARIN DEF’İ İÇİN PARATONERDİR

Kurban, kişinin başına gelecek birtakım bela ve musibetlere karşı paratonerdir, def’ine vesiledir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) “Az sadaka çok belayı def eder.” buyurmuştur. Kurban ibadetinin müteallıkâtından olan sadaka ciheti, yine kurban kesimi ile tutulan niyet sebebiyle Allah Teala’nın bazı bela ve musibetleri ref’ edeceği kuvvetle ümit edilir.

KURBAN İBADETİ, ALLAH’I TA’ZİM, KULLARA ŞEFKATTİR

Kur’ân’ın beyanıyla, kurbanlıklar, Allah’ın şeâirinden olunca, şeâire hürmet de yine Kur’ân’ın ifadesiyle emredilmiş bulununca, elbette ki kurban ibadeti, Allah’ı ta’zim mânâsı taşıyacaktır. Sâhib-i hikmet diyor ki: “İslam’da iki mühim teklif vardır. Birincisi: Ta’zîm li emrillah. Allah’ın emrini büyük tanıyıp, her şeyin üstünde tutmaktır. Gerekirse bu uğurda canını, malını ve evlâd ü ıyâlini feda edebilmektir. İkincisi: Şefkat alâ halkıllah.

100 Mehmet Dikmen, Esrarengiz Olaylar, s. 45

Allah'ın yarattıklarına karşı şefkatli olmaktır; onlara maddeten ve manen sahip çıkmaktır." İşte kurban ibadeti, hem emr-i ilahiye kalplerdeki saygının bir tezahürüdür, ta'zimin ifadesidir; hem de Allah'ın kullarına karşı şefkatin, merhametin ve insaniyetin bir yansımasıdır. Muhtaç ve zor durumda kalmış insanlara acıma duygusunun, merhamet hissinin aksiyona geçmiş halidir. Bayramlarda dahi gülümseyemeyen fukaranın ve yoksulların hesabını zenginlerden soracakları bir gün gelir elbet! "Merhamet etmeyene merhamet edilmez. Allah'ın kullarına merhamet edin ki, Allah da size merhamet etsin ey Allah'ın kulları!"[101]

KURBAN KESEN DİNÎ MESULİYETTEN KURTULMUŞ OLUR

Kurban kesen kimse hiç olmazsa dinî mesuliyetinden kurtulmuş olur. Vacip olan bir ibadet elbette ki ahiret mahkemesinde hesaba girecektir, muhakeme sebebi olacaktır. Başkaları için olmasa bile -ki olmaması için hiçbir sebeb yok- hiç olmazsa kişi kendisi için bu kurban ibadetini yerine getirmelidir. Kendisini seven, kendisini ateşe sürükleyecek bir davranışa yeltenmez. Vacip demek, farz'a bir adım kalmış demek olunca, ortada çok büyük sorumluluğu olan bir kurban ibadetinin var olduğu izahtan varestedir.

KURBAN İBADETİ, AHİRETTE BOLCA SEVAB GETİRİR

Kurban, neticesi itibariyle sahibine ahirette büyük bir sevap kaynağı olacaktır. Kurban kesen kimse dinî bir mesuliyetten kurtulmuş olduğu gibi, aynı zamanda gönlündeki niyetinin sıhhat ve ihlas derecesine göre ahirette nice sevaplara nail olur.[102] Rıza-i ilahî için fukaraya yedirdiği veya dağıttığı etlerden maada onlara, çoluk-çocuğunun, ehl ü iyâlinin yediği kısımdan bile uhrevî ecr ü mükafatlara nail olur. Şu hadis, kurbanın ne denli

---

101 Buhari, Edep, 26

102 İbn-i Abidin, Reddü'l-Muhtar, 6/313.

sevap makinası olduğuna ve gaflet veya ihmalle terk edilemeyecek kadar kazanç vesilesi olduğuna en güzel bir delildir. Zeyd İbn Erkam radıyallahu anhın bildirdiğine göre: “Resulullah aleyhissalâtu vesselâmın ashabı: “Ey Allah’ın Rasulü dediler, bayram günü kesilen şu kurban nedir?” “Bu babanız İbrahim aleyhisselâm'ın sünnetidir" buyurdular. Ashab: “Pekiyi, kurban kesmede bize ne kadar sevap var ey Allahın Rasûlü!” dediler. “Kurbanın her bir kılı için bir sevap (bir hasene).” buyurdular. Ashab tekrar: “(Kurbanlık havyan kıllı değil de) yünlü(lerden) ise, (yani koç, koyun gibi kurbanların sevabı nasıl olur) ey Allah’ın Rasulü?” diye sordular. Aleyhissalâtu vesselam: “Yünün her bir teli için de bir sevap var!” buyurdular.”[103]

KURBAN, KESEMEYENE BİLE SEVAP KAZANDIRIR

Maddî imkanı olmadığı için kurban kesemeyenler, muhakkak bir ibadeti yapamadıkları için üzüldükleri gibi, en az onun kadar, -varsa- çoluk çocuğuna kurban ziyafeti veremediği, doya doya et yediremedikleri için doğal olarak üzülürler. Fakat İslam, mahrumiyet dini değildir. İmkanlarıyla bir şeye malik olamayanlar, niyetleriyle onu ahiret adına elde edebiliyorlar. Yani fakir bir Müslüman samimi bir niyetle: “Allah’ım, eğer imkanım olsaydı elbette ki senin için kurban keserdim.” deyip içinde derin bir hüzün duyduğu ölçüde, kurban kesmiş gibi o ecr ü mükâfata nail olacaktır.

Abdullah b. Amr b. el-As’dan rivayetle, Rasulullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Kurban gününü bayram olarak kutlamakla emrolundum. Onu bu ümmet için Allah bayram kılmıştır.” buyurdu. Bir adam kendisine: “Ey Allah’ın Rasulü! Ben ödünç olarak verilmiş bir hayvandan başka bir şeye sahip değilsem, onu kesebilir miyim?” diye sordu. Rasulullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): “Hayır!” dedi, “ancak saçını, tırnaklarını kısaltır,

---

[103] İbn Mâce, Edahi 3; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/368; Hakim, Müstedrek, 2/422

bıyıklarından alır, etek tıraşı olursun. Bu da sana Allah katında bir kurban yerine geçer."[104]

KURBAN İBADETİ, GÜNAHLARIN AFFINA VESİLE OLUR

Kurban, günahların affına vesiledir. Allâh rızâsı için hâlisâne bir niyetle kesilen kurbanın akan ilk kanı ile birlikte kurban kesen mü'minin günahlarının bağışlanacağı beyân olunmuştur.

KURBANLAR AHİRETTE SAHİPLERİNE BİRER BİNEK HALİNE GELECEKLERDİR

Kurban, sırat köpsünde binek olacaktır. Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Kurbanlarınızı büyüklerinden kesin. Muhakkak ki kurbanlar, sırat köprüsünde sizin binek hayvanlarınızdır."[105] Bu hadiste özellikle deve ve sığır gibi büyükbaşları kesmeye teşvik vardır. Bir başka hadiste ise: "Hayvanın iyi ve güzelini kurbanlık olarak seçin, çünkü o sırat köprüsünde size bineklik yapacaktır."[106]

Üstad Bediüzzaman Said Nursi Hazretleri Risale-i Nur Külliyatı'nda bilvesile diyor ki: "Hem o Rahman'ın nihayetsiz rahmetinden uzak değil ki, nasıl vazife uğrunda, mücahede işinde telef olan bir nefere şehadet rütbesini veriyor ve kurban olarak kesilen bir koyuna, âhirette cismanî bir vücud-u bâki vererek Sırat üstünde, sahibine burak gibi bir bineklik mertebesini vermekle mükâfatlandırıyor. Öyle de, sâir zîruh ve hayvanatın dahi, kendilerine mahsus vazife-i fıtriyye-i Rabbâniyyelerinde ve evâmir-i Sübhâniyyenin itaatlerinde telef olan ve şiddetli meşakkat çeken zîruhların, onlara göre bir çeşit mükâfat-ı ruhaniyye ve onların istidadlarına göre bir nevi ücret-i mâneviyye, o tükenmez hazine-i rahmetinde baîd değil ki bulunmasın. Dünyadan gitmelerinden

104 Ebu Davud, Edâhî 1; Nesâî, Dahâyâ 2
105 Bkz. Mehmet Dikmen, İslam İlmihali, s. 469
106 Deylemî, el-Firdevs bi Mesuri'l-Hitab, 1/85; Münavi, Feyzü'l-Kadir, 1/496

pek çok incinmesinler, belki memnun olsunlar."[107] Sözün özü: Kurban, ahirette sahibini sırat köprüsünden geçirip cennete ulaştıracaktır. Bineksiz geçilebilecek köprü müdür Sırat köprüsü? Tuttuğunu, kancayı geçirdiğini cehenneme sürükleyen çengeller arasında düşe kalka yürüye yürüye, yahut sürüne sürüne geçmeye çalışmak mı, yoksa güvenli bir bineğin sırtında seyehat ediyor gibi geçip gidivermek mi? Tabii ki ikincisi...

5- KURBAN İBADETİNİN SOSYAL HAYATA BAKAN HİKMET VE MASLAHATLARI

KURBANLIKLAR, YERYÜZÜNDE BİR NİZAM VESİLESİDİR

Allah Teala, Kâbe-i Muazzama'nın kendisi gibi, Kâbe'de kesilen kurbanlıkları da, insanların din ve dünya hayatları için bir nizam vesilesi kılmıştır. "Allah Kâbe'yi, o hürmete layık mâbedi, insanların din ve dünya hayatları için bir nizam vesilesi kılmıştır; o hürmetli ay'ı da, Kâbe'ye gönderilen gerdanlıksız veya gerdanlıklı kurbanlıkları da (birer nizam vesilesi kılmıştır)... Bütün bunlar, Allah'ın göklerde olanı da, yerde olanı da bildiğini ve gerçekten Allah'ın her şeyi bildiğini sizin de bilip anlamanız içindir."[108]

KURBAN İBADETİ, İNSANLIĞA ALLAH'IN BÜYÜK BİR ARMAĞANIDIR

Şurası muhakkak ki, kurban ibadeti, asla ve kat'a bir yük değildir, hatta öyle ekstradan bir yorgunluk da değildir. Haddizatında her gün, yahut her hafta et yiyen fakir olmayan Müslümanların, senede bir defa eti kasaptan alarak değil de, doğrudan keserek veya kestirerek hem kendileri istifade etmeleri hem de çevreleri itibariyle paylaşmalarıdır. İnsanı yaratan Allah, insana lazım

---

[107] Nursî, Sözler, s. 202-204; Nursî, İman ve Küfür Müvazeneleri, s. 73-74
[108] Maide 5/97

olan her türlü güzel amel yolunu da işaret etmiştir, hatta emretmiştir. Kurban ibadeti, hemen her türlü hayırlı neticeleriyle -ki hiçbir hayırsız neticesi olması mümkün değildir, olmamıştır ve olmayacaktır da- kelimenin tam mânâsıyla, Allah'ın en büyüğünden bir armağanıdır. Kurban armağınını gönül hoşnutluğu ile alıp bağrına basabilen her gönül sahibi, gönüllerde kendisine kâşâneler kurmuş olacaktır, göklerdekilerin kalplerinde bir dostluk sarayının mukîmi olurken, yerdekilerin kalplerinde de isimlerine özel yerleri olacaktır.

KURBAN, HERKES İÇİN, BİLHASSA FUKARA İÇİN İLAHÎ BİR ZİYAFET SOFRASIDIR

Kurban ibadeti, kesenin aile efradı, fakir-fukara kimseler ve herkes için ilahî bir ziyafettir ve olmalıdır. Kur'ân-ı Kerim'de Rabb-i Rahimimiz bizlere kurban etinin nasıl kullanılacağı mevzuunda da açıkça sarf ediliş tarzını beyan etmiştir: "... Kurbanlıklar (kesim sonrası) yanı üstü yere yıkılınca da onlardan hem siz yiyin hem kanaat gösterip istemeyene hem de isteyen fakire yedirin. İşte şükredesiniz diye bu hayvanları sizin emrinize (istifadenize) verdik."[109] Demek ki kurban etlerini, başta ekonomik imkanı olmadığından dolayı ancak düğünlerde-derneklerde ve yıldan yıla kurban bayramlarında et yiyebilen fakir-fukara insanlar ve ihtiyaç sahipleri olmak üzere, akraba-i talikat ve bütün tanıdık-tanımakdık herkesin istifadesine sunmak, izzet ü ikram kapısını bütün bayram günlerinde her Tanrı misafirine açık tutmak Allah'ın kurban kesenlere bir buyruğudur.

Seleme İbn Ekva'dan (radıyallâhu anh) rivayete göre: "Nebi Sallalllahû Aleyhi ve Sellem, (kurban) bayramı hutbesinde: "Sizden her kim kurban keserse (Bayramın) üçüncü (gece)sinden sonra evinde kurban etinden bir şey bulunduğu halde sabahla-

---

[109] Hacc 22/36

masın, (hepsini dağıtmış olsun)!" buyurdu. Ertesi sene gelince Ashab: "-Yâ Rasulallah!.. (Kurban etini) geçen sene yaptığımız gibi mi dağıtacağız?" diye sordular, Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle cevab verdi: "Bu yıl (kendiniz de) yeyiniz, (misafirlere ve fukaraya da) yediriniz, (aileniz için) azık da ediniz. Çünkü geçen sene halk arasında kıtlık (geçim darlığı) vardı. Allah Teala istedi ki, fakir halka yardımda bulunasınız."[110]

KURBAN SOSYAL ADALETİN SAĞLANMASINA HİZMET EDEN İÇTİMÂÎ BİR MÜESSESEDİR

"Kurban, toplumda adaletin gelişmesine yardım eder. Toplum katmanları arasındaki uçurumların aşılmasına ve değişik seviyedeki fertlerin birbirlerinin halini tanıyıp ilgilenmelerine ve kaynaşmalarına ciddi katkıda bulunur."[111] Malum olduğu üzere: "Toplumda zenginler ve orta halliler yanında aylarca et yüzü göremeyen, yarı aç yarı tok gezip de durumlarını belli etmeyen onurlu, şahsiyetli yoksullar vardır. Çoğu defa bunlar yüzsuyu dökmezler, kimseden bir şey istemezler. İşte bu tip yoksullar için Kurban Bayramı, Allah Teala'nın bir ziyafetidir. Bu İlahi ziyafetle yoksulların da gönülleri alınmış olacak, onlar da toplumdaki refahtan paylarını almış olacaklardır. Bu da sosyal adaletin yaygınlaşmasında ve insanlarımız arasındaki sevgi bağlarının kuvvetlenmesinde etkili olacaktır."[112]

"Kurban Bayramı sebebiyle milyonlarca hayvanın boğazlandığını ve geniş çapta mal varlığına kıyıldığını ileri sürüp kurban kesmenin iktisadi bakımdan sakıncalı olduğundan söz edenler bulunmaktadır. Ancak kesilen kurbanların tırnaklarına varıncaya kadar hiçbir şeylerini zayi etmemek pekâlâ mümkündür. Ekseriya böyle de olmaktadır.

---

110 Abdi'l Latifi'z Zebini - Sahih-i Buhari Muhtasarı, Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, C: 12, Sh: 34, Had. No: 1886, 3. Basım, Ankara, 1973.

111 Akademi Araştırma Heyeti, Bir Müslümanın Yol Haritası, s. 579.

112 Hüseyin Algül, Mübarek Gün ve Geceler, s. 85

Zenginler her zaman et yediklerinden, kurban kesimi suretiyle et tüketiminde meydana gelen artış, daha ziyade ya hiç et yüzü görmeyen fukara veya yeterince et yiyemeyen orta tabaka lehinde olmaktadır. Zaten meselenin sosyal adalet cephesi de budur. Bu iddia genellikle her zaman et yeme imkanına sahip olan kimseler tarafından ileri sürülmektedir.

Şayet bunlar da senede ancak Kurban bayramlarında doya doya et yiyebilen dar gelirli tabakadan olsalardı veya onların dert ve ızdıraplarına yabancı olmamış bulunsalardı böyle bir iddiaları olmazdı. Kendi nefisleri için, her gün yüz binlerce hayvanın kesilmesini israf olarak görmeyenlerin, Kurban Bayramında daha ziyâde fakirlerin istifadesi için senede bir defa kesilen hayvanları israf saymaları, adâlet duygusu yoksunluğundan başka bir şey değildir."[113]

KURBAN, İSLAM'IN İNSANLIĞA YARDIMLAŞMA KAMPANYASIDIR, DAYANIŞMA SEFERBERLİĞİDİR

Kurban, İslam'daki sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın en somut sembolüdür. "Kurban, toplumda kardeşlik, yardımlaşma, fedakârlık ve dayanışma ruhunu mayalar ve geliştirir."[114] Kurban ibadetinin ferde bakan dinî-fıkhî şartlarının yerine getirmek mühimdir, şartlarına uygun hayvanın kanını malum zamanda münasip bir usûlle akıtmak suretiyle bu gerçekleşmiş olur. Ne var ki insaniyet ve İslamiyet değerleri ile donanmış "normal bir Müslüman" ibadetlerin içtimâî hikmetlerini ve maslahatlarını da gözetir; hep kendisinin anlaşılması peşinde koşan egoistler gibi değil, belki insanları anlamaya çalışan, "insanın tâ kendileri" gibi hareket ederek, ukba cennetinin öncesinde "konukluk olmak üzere" bir dünya cenneti yaşatarak yaşamayı kendisine ideal edinir ve edinmiştir. Fakirleri hiç rencide etmeksizin tabii bir bayram

113 Mehmet Talü, Kurban ve Hükümleri (Makale). Bkz: www.gulbahcesi.50megs.com'dan

114 Akademi Araştırma Heyeti, Bir Müslümanın Yol Haritası, s. 579.

havasında kucaklar, yaralarını sarar, yürümesine yardım eder, dertlerini dinler, problemlerini çözer; ve bu yaptıklarını da kendi borcu olarak yapar, asla ve kat'a bir minnet beklentisi içerisine girmez. İslamiyet ve İnsaniyet Peygamberi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Mü'minlerin birbirlerini sevmede, merhamette ve şefkatte misali, tıpkı bir vücut gibidir. Vücuttan bir organ rahatsız olduğunda, vücudun diğer organları da, uykusuzluk ve ateşle ona katılır."[115] "Bir mü'minin, diğer mü'mine karşı durumu, parçaları birbirine bağlanıp kenetlenmiş sağlam bir bina gibidir."[116] "Ey Allah'ın kulları, kardeşler olunuz. Müslüman Müslüman'ın kardeşidir. Ona zulmetmez, yardım etmeyerek kendi haline bırakmaz, onu aşağılamaz, (göğsüne üç defa işaretle) takva, işte buradadır..."[117] mealindeki inci-mercan sözleri ve filleri ile kıyamete kadar gelecek ümmetine ve beşeriyete en güzel örnektir.

KURBAN, SEVGİ PAYLAŞIMIDIR, ŞEFKAT VE MERHAMETİN İZHARIDIR

Kurban, fukaranın sevinme günüdür. Müslümanlar, aralarındaki imanî ve insânî müştereklerin bir gereği olarak, Ramazan'da emr-i ilahî ile zekât ve fıtır sadakası vererek, din kardeşlerine gönül kapılarıyla beraber evlerinin kapılarını da ardına kadar açmak suretiyle, sevgi bağlarını güçlendirdikleri gibi, Kurban bayramlarında da kurban ibadeti ve bayram âdâbı ile tam kaynaşma, paylaşma ve özdeşleşme süreci yaşarlar. Fakirlerin yüzlerini Kurban bayramlarında olsun güldüremeyen zengin Müslümanlar, Allah katında mes'uldürler. Cimri zekâtıyla ellerinden tutup da refaha kavuşturmadıkları fukarayı, hiç olmazsa cömert sofrası ile bayramlarda ağırlamayı, çoluk-çocuklara gerçek bir ilahî bayram ile iç içe olduklarını fiilen yaşatabilmeyi

115 Buhârî, Edeb 27; Müslim, Birr 66
116 Hadisi, Buhari rivayet etmiştir.
117 Buhari, İkrah 7; Müslim, Birr 32

bilmelidirler. Kapıya gelen dilenciye yardım eder gibi, fakirleri istemek mecburiyetinde bıraktıktan sonra -bir de cimri ikramı ile- onları “kapıdan savma”nın iman kadeşliği ile hiçbir zaman te’lifi mümkün değildir.

Kurban ibadeti, gönül zenginliğidir. Fakirleri dilenci durumuna düşüren sebeplerden bir tanesi de, şuursuz zenginlerin lüks hayatlarından taviz verip de fukaranın evinin kapısına gitmemeleridir. Fakiri onurlu kılan istiğnası eğer kırılmaz ise, kimse şahsiyet ve kişiliğini beş para edip sokak sokak dolaşan, önüne gelenden yardım talep eden, köşe başlarına veya cami çıkışlarına mendil açan dilenci olma durumuna düşmek istemez. Normal insan ölçüleri buna müsaade etmez çünkü. Zenginler fakirlerin arasına dağılmadıkları, onlara, onların içinde bulunarak doğrudan birer dost ve arkadaş edasıyla sahip çıkmadıkları müddetçe, fukaranın zenginlerin kapılarını aşındırmaları, yahut kötü niyetlilerce çirkin işlerde kullanılmaları, en azından ırz ü namusunu pay-i mal ettirmeleri kaçınılmaz olacaktır. Bunda “egoizm”ini ve kişisel “hedonizm”ini aşamamış, şehvet ve servetine kul-köle kesilmiş zenginlerin vebali olduğu aşikârdır. Sevgi, şefkat ve merhamet, zenginin zenginliğine manevî servetler ilave eder; bilakis sevgisizlik, şefkat ve merhametten yoksunluk, zenginin gönül yoksulluğudur, fakirliğidir. Allah Rasulü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ne güzel söylemiş: “Zenginlik, mal ü menal çokluğu değildir. Hakiki zenginlik, gönül zenginliğidir.”[118]

KURBAN İBADETİ, SOSYAL BİR HAYIR KURULUŞUDUR

Kurban ibadeti, tıpkı hayır kuruluşları, dernek ve vakıfları gibi düşünülüp, Kurban Bayramında bütün imkan sahiplerinin sahiplenmesi gereken “sosyal bir hayır müessesesi” olarak algılanır ise, mahiyetinde taşıdığı hayırlar küllîleşecektir. Toplumdaki

---

[118] Tirmizi, Zühal, 40

hayır işleriyle meşgul olan kuruluşlar, kurban ibadetlerini, şehrin varoşlarının en girilmemiş sokak ve evlerine kadar taşımaya çalışmalı, köylerin en uzağına, mezrâlara ve yaylalalara kadar onu ulaştırmaya gayret sarf etmelidirler. Bu mesele, akıl ve idrak ufkunun genişliği ile doğru orantılıdır, gönül ve vicdan âleminin enginliğiyle paralel gider.

Aynı sofraya diz çökmek, aynı yemeğe kaşık sallamak ve aynı çaydan içebilmek! İşte işin büyüsü burada gizli. Bunun içindir ki fıtır sadakasında, sadakanın kıymetini tutan herhangi bir şeyin verilmesi caiz iken, kurban etinde, doğrudan fukaraya tahsis edilen etin dağıtılması esastır, onun tutarı bir miktar parayı infak etmekle o yerine getirilmiş olmaz. İkisi ayrı birer hayr u hasenattır. İnsanca ve onurluca paylaşmayı bilmek, insanlık onurunu koruyan her mü'minin şiarıdır. Mü'minin, evet, zira haddizatında her gün dünyanın bütün ülkelerinde ve beldelerinde her çeşit dinden insan tarafından hayvanlar kesiliyor, fakat bu kesilenlerin bütün sayılabilecek ekseriyetini zenginler, hal-i vakti yerinde olanlar yiyorlar. Kurban kesimi ile herkese açılma ibadeti, sadece Müslümanlara mahsus İslâmî ve insânî bir davranış biçimidir.

KURBAN İBADETİ, AİLEVÎ VE İÇTİMÂÎ BİRLİK VE BERABERLİĞE KATKI SAĞLAR

Hz. Vâhid ü Ehad, iman edenlere rızası istikametinde "birbirlerine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak" birlik ve beraberlik içinde yaşamalarını emir buyurmuştur. "Gerçek şu ki Allah (yalnızca) kendi dâvâsı uğrunda, sağlam ve yekpare bir bina gibi, kenetlenmiş saflar halinde çarpışanları sever."[119] Bu ilahî emrin mü'minleri, on beş asırdır aile, sokak, mahalle, köy, kasaba, belde, ilçe, şehir, ülke tanımayarak, ulaşabildikleri bütün

---

[119] Saf, 61/4

yeryüzü coğrafyasında imanla atan her kalbi "mü'minler ancak birbirlerinin kardeşleridir" fehvasınca kendinden bir parça bilmiş, idraki ölçüsünde de onunla kenetlenmeye çalışmıştır ve çalışmaktadırlar. Cehalet ve gafletin ihmali ile dünyaya kurban gidenlerin talihsizlikleri, çevrelerinde arif ve hüşyar bir mü'mini bulamamaları olmuştur. Fakat her şeye rağmen, her kara parçasında yaşayan mü'minler, Kurban Bayramı ve kurban kesme ibadetini bulundukları yerlerde gerçekten bir başka duyarlar, o gün bir başka cömert, bir başka düşünceli, kısacası bir başka insan olurlar. Bütün çağlardakinden daha ziyade birlik ve beraberliğe muhtaç olduklarını bilmelerinin şuurunda olarak, ahir zamanın lime lime olmuş İslam topraklarını, aralarındaki ülke sınırlarına aldırış etmeyerek, ilke ve ülkü birliği ile aşmasını bilirler ve hiç olmazsa mânâda bütünleşmeyi sağlamaya gayret sarf ederler.

KURBAN, KÜSKÜNLÜKLERİ KALDIRAN, KALPLERİ BULUŞTURAN BİR MİSYON EDA EDER

"Mü'minler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını bulup-düzeltin ve Allah'tan korkup-sakının; umulur ki korunursunuz."[120] Kur'ân'ın her harfinin Allah'tan olduğuna inanan -ki inanmayanı yoktur- her mü'min, bu ayet-i kerimenin ömür boyu emre-âmâde amelesidir, âmilidir, hademesidir, hâdimidir. Ferden ferdâ bu inancın bir zuhurudur ki:

Kurban Bayramı günü kurban kesimi, etlerin paylaştırılması ve herkesin birbirinin kurbanından yemesi, karşılıklı ziyaretleşmeler ve hediyeleşmeler ile gönüllerdeki buzlar erir, kalplerin arasındaki duvarlar yıkılır, soğukluklar uçar gider, küskünler, dargınlar barışır, en azından ilk selamlaşmayı, bir sofranın etrafında buluşmayı yaşarlar ve bir bayramlaşma halkasında cebr-i lutfi olarak musafahada bulunurlar.

---

[120] Hucurat, 10

"Bugün bütün Müslümanların kalbi; dostluk, kardeşlik, sevgi saygı, acıma, yardımseverlik ve dayanışma duyguları ile dopdoludur.. bugün nefretler eriyecek, kinler yok olacak; düşmanlıklar, dargınlıklar sona erecektir. Ana babaların, akraba ve dostların, komşu ve iş arkadaşlarının bayramları tebrik edilecektir. Dua edelim ki, Yüce Allah'ın rızasını kazanmak için akıtılan kurban kanları, insanlarımızın kalplerinden küskünlükleri, dargınlıkları alıp götürsün! Yerinde sevgi çiçekleri açsın. Ne mutlu, kurbanlarla beraber kalplerindeki husumet duygularını da kurban ederek ruhlarını temizleyebilenlere!"[121]

KURBAN, CİMRİLİK HASTALIĞINI TEDAVİ EDEN BİR İLAÇTIR

Kurban, kimi zenginlerdeki cimrilik hastalığını tedavi etmede tam damardan bir ilaçtır. "Kurban, zengini, malını Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için vermeye alıştırır. Yardımlaşmaya teşvik eder ve yardımlaşmanın zevkini vicdanında duyurur. Böylelikle de onu cimrilik hastalığından, dünya malına tutkunluktan kurtarır."[122]

KURBAN, FAKİRLERDEKİ KARAMSARLIĞI ALIR, KADERE İSYAN DÜŞÜNCESİNİ KURUTUR

"Fakir insan, kurban sayesinde dünya nimetlerinin yeryüzündeki dağılımı konusunda karamsarlık ve düşmanlıktan kendisini kurtarır ve içinde yaşadığı toplum tarafından görülüp gözetildiğini hisseder."[123] Bilhassa şehir fukaralarının, köy fakirlerine nisbetle daha ziyade isyan edebiyatına yakın durduklarının aşikâr olduğu çağımızda, kurban ibadeti ile gönüllerindeki kadere isyan düşüncesinin ciddi ciddi kurutulduğu söylenebilir.

---

[121] Hüseyin Algül, Mübarek Gün ve Geceler, s. 85

[122] Akademi Araştırma Heyeti, Bir Müslümanın Yol Haritası, s. 579.

[123] Akademi Araştırma Heyeti, Bir Müslümanın Yol Haritası, s. 579.

KURBAN, KOMŞULUK HUKUKUNU DA PEKİŞTİRİR

Kurban müessesesi, komşuluk hakkını ve asıl mânâsını da öğretir. Ahir zaman yüzyıllarının birbirinden uzaklaşmış kapı komşularını yeniden bilinçlendirir, bayram kapılarıyla beraber gönül kapılarını da birbirlerine açmalarına yardımcı olur. Aynı apartmanı paylaşıp da yıllarca birbirinden selamsız-sabahsız yaşayan insanların var olduğu bir çağda, kurban ibadeti, çağın zincirlerini kırıp, kendi şahsî işine ve ben merkezli dünyasına kapanık insanların yeniden insan içine çıkartır, çıkabilmeleri için şartları hazırlar. “Ev alma, komşu al!” atasözünün nesillerinin bugün bu tavsiyeyi tutmaya her zamankinden daha çok ihtiyaç var. Nasıl yani? Aldıkları evlerin komşularının da gönüllerini alacaklar yani. Ve kurban paylaşımı, ihsanın kölesi olmaya meyyal varlıkların en rahat tanışma, kaynaşma, sevişme fırsatıdır. Komşuluk hukuku işte bazen bir bayram sofrasında başlar...

KURBAN İBADETİ, EKONOMİK İLERLEMEYİ VE BİLHASSA HAYVANCILIĞI TEŞVİK EDER

İslam’ın iktisadî emirleri arasında kurban ibadetinin önemli bir yeri vardır. Kurban ibadeti, ekonomik ilerlemeye katkıda bulunur ve özellikle de hayvancılığın gelişmesine yardımcı olur. Malum olduğu üzere, iktisat (ekonomi) ilminde “arz - taleb” dengesi, orantısı, gerektiriciliği vardır. Bu ekonominin sosyal bir kanunudur adeta. Arz ve talep kanununa göre, hayvan tüketimi ne kadar artar ise, hayvan besleyicisi de o kadar güçlü olur, fa’âl olur. Hayvancılık, ancak onun ticaretinin canlı olması ile ayakta kâim olabilir. Kurban bayramlarındaki kurbanlar da bu hayvan ticaretinin canlılıkta tavan yaptığı zaman dilimleri olmaktadır. Kimi bilgi ve düşüncesi zayıf kimselerin, ulu-orta konuşmaları, kurban kesmekle hayvan ve et israfı olduğu şeklindeki iddiaları gerçeğin bilgisi ile bağdaşmaz. En fazla birkaç gün kasapların -doğrudan satış olarak- az para kazanmaları endişesi mi? Esasen bu da bazıları için bir ihtimal. Çünkü halkın kurbanlarını kasap-

lardan almaları, onlara kestirmeleri vs. gibi durumları düşünüldüğünde, hiç de kurban bayramlarında kepenk indirip satışlarının durduğu söylenemez; bilakis onlar da belki de en canlı-kanlı oldukları bir süreç yaşamaktadırlar. Binaenaleyh, kurban ibadetini ifa eden mü'minler, sosyal hayattaki ekomonik dengeye de yarar sağlamaktadırlar.

KURBAN İBADETİ, İMANÎ DİRİLİŞE CAN/KAN BAĞIŞIDIR

İmandan mahrum gönüller, eğer kurban ibadetiyle sosyalliğin tavanına vuran Kurban Bayramı'nın o sevinç ve sürur dolu panayırında ihtiyacı olduğu bir değeri bulabilir ise, biz ona böyle bir fazileti işaret edebilir isek, sofraya besmelesiz oturan nicelerinin kalkarken elhamdülillah ile kalktıklarına şahit olacağımızdan şüphemiz olmasın. Bugün insanlık iman boşluğunun kurbanıdır. Bu boşluk, bugünkü sefahetin de, sefaletin de asıl sebebidir. Kurban ibadeti, imansızlığın kurbanlarına imanî bir diriliş nefhası olabilir. Her gönlün kapısı vardır elbet. Mesele, onlarca, binlerce kapılı gönül sarayına açık bir kapısını bulup girebilmektir, ya da münasip bir anahtar ile kapılardan herhangi birini açıp içeri girebilmektir. Hidayet Allah'ın elinde. Fakat kullara da tebliğ ve irşad yükümlülüğü verilmiş. Kurban ibadetinin belki de en büyük faydalarından birisi, ulaştırılabildiği gayr-i müslim saflardan birilerini kendi iman safına geçmeye ısındırması olsa gerektir. Ahir zamanda cihan-şümul iman hizmetinin hâdimleri, kurban mevsiminde hasatın en verimli biçimde derilip eğitim ve öğretim istikametinde umulan ihtiyaçları karşılayabilmesi için, mevsim öncesi emek ortaya koymaktan, alınlarının terlemesinden çekinmezler; çünkü bilirler ki kurban ibadeti, imanî dirilişe bir can bağışıdır aslında.

KURBAN İBADETİ, HAK YOLUNDA BİR İNFAKTIR

Kurban, Allah yolunda fedakârlığın bir nişanesidir. Kurban, mü'minin rıza-yı Bârî uğrunda gösterdiği cömertliğin örneğidir.

Allah için, fîsebillillah mâlî fedâkârlığın adıdır. Kurbanın infak boyutunu müstakillen bir sonraki bölümde ele alacağız inşallah...

Üçüncü Bölüm

KURBAN SEFERBERLİĞİ

KURBAN İBADETİNİN İNFAK VE MÂLİ CİHAT BUUDU

İftirak, cehalet ve zaruret felaketleri ile son birkaç yüzyıldır vadinin dibine kadar tedennî etmiş bulunan İslam dünyası, sıfıra dayandığı aynı noktada yeniden doğrulup atağa geçmiş, işinin bittiğinin zannedildiği sırada beklenmedik biçimde ansızın depara kalkmış ve elindeki dinî, millî, maddî-manevî bütün imkanları değerlendirerek terakki ufuklarına doğru ciddi cehd ü gayret sarf etmiştir ve sarf etmektedir denebilir. İslam'ın mâlî ibadetlerinden birisi olan kurban ibadetini de bu istikamette değerlendirmeyi bilmiştir, bilmektedir. Özellikle çağımızın şuurlu Müslümanları geçmiş yüzyıllardan daha çok kurban kestirmek ödevinde olduklarına inanmışlardır; zira bu çağda mü'minleri çok kurban kestirmeye sevk eden bir takım mühim âmiller, dâiler, sâikler, sebepler, hikmetler ve maslahatlar bulunmaktadır. Bu faktörlerin özünde yatan illet ise dine sahip çıkma şuurudur, fakir Müslümanların, gayr-i müslimlerin mel'abesi olmasına fırsat vermeyerek, onlara imanî ve insânî sevgi bağlarıyla sahip çıkma düşüncesidir. Tabii o özün de çekirdeği "rıza-yı ilâhî"ye erme niyetidir. Allah'ın hoşnutluğunu kazanma niyet-i hâlisesi ile bu şuurlu ehl-i hamiyet ve erbab-ı hizmet, kurban ibadetini hemen bütün faydalarını netice verecek biçimde bilinçlice değerlendirme yolunda diğer Müslümanları da yetiştirmek, eğitmek, bilgilendirmek ve yönlendirmek maksadına matuf sa'y ü gayret göstermektedirler.

Kurban, ilk insan ve ilk nebi Hz. Adem ile birlikte başlayan "tevhid mücadelesi"nin tarihî sürecinde Hz. İbrahim ile birlikte en zirve makam olan Allah'a adanmışlığı sembolize eden harikulade bir İslam geleneğidir. Hemen bütün peygamberlerin dinlerinde mevcudiyetini muhafaza etmiş bulunan çağlar üstü, değişmez emr-i ilahîlerdendir. İnsânî kemalât makamlarının arşından billurlaşarak her bir avam kulun ef'âlinde tecelli edebilecek kadar ferşiye kabiliyeti olan tenezzülî bir ibadet-i hâlise-i lillahtır. Kurban, Allah katında en sevimli bir ibadettir. Allah'a ubûdiyetin bir alametidir; zikirdir, tekbirdir, tehlildir. Allah'ın fakir kullarına bir ziyafetidir. Toplum tabakaları arasında bir sevginin, paylaşımın, yakınlaşmanın sebebidir. Sosyal adaletin yaygınlaşmasının bir vesilesidir. Kalplere İslam kardeşliğinin gül tohumu gibi ekilmesidir. Dostluğun, arkadaşlığın, komşuluğun ve insanlığın meyve vermesidir. Küskünlüklerin, dargınlıkların ve soğuklukların bıçak gibi kesilip atılmasıdır. İlahî nimetlere şükrün bir nişanesidir. Cömertliğin, eli açıklığın ve misafirperverliğin göstergesidir. Kullara yakınlık kadar Allah'a yakınlaşmanın da bir câzibesidir.

Kurban, mü'minlerin Allah adına gerektiğinde kanlarını bile akıtabileceklerinin sembolik temsilidir. Fîsebilillah mâlî fedakârlıkta bulunabileceklerinin somut ispatıdır. "Fedâke nefsî" diyebilmenin ufkudur. İbrahimî sadakat ü ferâğati ve İsmailî tevekkül ü teslimiyetin simgesidir. Kurban pratik empatidir. Nefsânî arzuların, şehevânî tutkuların ve bayağı duyguların boğazlandığının bir işaretidir. Kurban, imanını fiilen bir haykırıştır. Hayatın bir kavga değil, bir yardımlaşma, dayanışma ve kaynaşma olduğunun açık tezahürüdür. Kurban inananlara Allah'ın bir armağanıdır. İslâmî dirilişe can veren bir damardır. Allah'a medyûniyet ve şükraniyetin açık bir remzidir. İslam'ın insanlığa bir yardım kampanyasıdır, paylaşım seferberliğidir. Kurban İslam'ın infâk kollarından biridir. Allah yolunda mâlî cihat demektir. Kurban,

kuriyyet-i ilahiyeye mazhariyetin kestirme bir yolu, mukarrabîne yakınlaşmanın kısa bir koridorudur. Kurban sebeb-i rahmet, vesile-i bereket, vâsıta-i mafiret ve mi'rac-ı terakkiyattır. Kurban mahşer mahkemesinde lehte bir şahit ve şefaatçidir. Sırat köprüsünden geçerken ise ateşe düşmekten koruyan ve cennetlere ulaştıran kutsal bir binittir. Kurbanla alakalı mezkur ta'rifler, tespitler ve tavsifler gösteriyor ki, kurban, ferdî, ailevî, içtimâî, iktisâdî, dünyevî, uhrevî pek çok faydaları olan bir İslam şiarıdır, sembolüdür, geleneğidir.

Nitekim Hacc suresinden, kurbanla alakalı şu dört ayet-i kerime bu hususları açıkça bildiriyor: "O kurbanlıklarda belirli bir süreye kadar sizin çeşitli menfaatleriniz vardır. Sonra varacakları yer, o en kıdemli mâbedde son bulur."[124] "Biz, kurbanlık büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın işaretlerinden (dininin şeâirinden) kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. Şu halde onlar, ayakları üzerine dururken üzerlerine Allah'ın ismini anınız (ve kurban ediniz). Yan üstü yere düştüklerinde ise, artık (canı çıktığında) onlardan hem kendiniz yeyin hem de ihtiyacını gizleyen-gizlemeyen bütün fakirlere yedirin. İşte bu hayvanları biz, şükredesiniz diye sizin istifadenize âmâde kıldık."[125] "Allah, Kâbe'yi, o saygıya lâyık evi, haram ayı, hac kurbanını ve (kurbanın boynuna asılan) gerdanlıkları (maddi ve manevi yönlerden) insanların belini doğrultmaya sebep kıldı. Bu da Allah'ın, göklerde ve yerde ne varsa hepsini bildiğini ve Allah'ın her şeyi bilici olduğunu (sizin de anlayıp) bilmeniz içindir."[126] "Ey iman edenler! Allah'ın şeâirine (koyduğu dinî işaretlerine), haram aya, (Allah'a hediye edilmiş) kurbana, (ondaki) gerdanlıklara, Rablerinin lütuf ve rızasını arayarak Beyt-i Haram'a yönelmiş kimselere (tecavüz ve) saygısızlık etmeyin..."[127] Bu dört ayet-i kerimenin ayan-beyan

---

[124] Hacc 22/33
[125] Hacc 22/36
[126] Maide 5/97
[127] Maide 5/2

vurguladığı üzere ümmet ve beşeriyet adına çok yönlü faide ve maslahatları içeren gayet hayırlı bir ibadet-i ahsen olan kurbanın ruhundaki ibadet hakikatine "infâk ve mâlî cihat" gibi iki ayrı fazileti daha ilave eden, bunlarla beraber daha pek çok bereketli semereleri sonuç veren bir hayır kampanyasına, "kurban seferberliği"ne dikkatleri çekmek istiyoruz. Bu hayır kampanyasını, kurban seferberliğini gerekli kılan temel hareket dinamiklerini tespit ile nasıl idrak ve isti'mal edilmesi lazım geldiği konusuna bir nebze değinmek istiyoruz.

1.

Kurbanın ferdî, ailevî, içtimâî, iktisâdî, dünyevî, uhrevî pek çok hayırları doğuran ehemmiyetli bir İslam şiârı olduğu vukûfiyet ve ciddiyetle anlatılabilir. Ümmet mâbeynine bitamamiha yerleştirmek, yaygınlaştırmak ve şuurlandırmak cehd ü gayreti ile hareket edilir ise, kurban seferberliği hemen bütün toplum katmanlarına sirayet eder, bol katılımlı bir kampanyaya dönüşür. Bir beldede kurban kesilmesi, oranın bir İslam toprağı olduğuna delildir. Bir ailenin, bir ferdin kurban kesmesi, iman ve İslamiyetlerinin şahitidir. Bu, dünyada bile böyle ise, ahirette hayli hayli öyle olacaktır. Kesilen kurbanlar, mahşer mahkemesinde sahiplerinin lehinde dile gelecek olan canlı şahitlerdir. Aynı zamanda kurban, bir Müslüman'ın şiarıdır. Zaten şiâr o demektir, ferdin (bireyin) şahsiyete (kişiliğe) ulaşmada teşahhus keyfiyetidir. İslam'ın güzelliklerini bütün insanlara alenen göstermek için fırsat kollayan mü'minler, Kurban Bayramı'nı bu mevzuda hiç kaçırılmaması gereken bir fırsat bilir, üzerlerinde onu bir sembol olarak izhar eder, bir alâmet-i fârıka gibi fiillerinde gösterirler.

İbtida-i kelam bir hususa açıklama getirerek muhtemel bir şek ve şüphe aralığını tamamen kapatmak yerinde olur ki o da şudur: Bazı hayvan canlısı gözüken garazkâr insanlar ve onlara aldanan safdil kimseler, kurban bayramlarında güya bunca hay-

vanın kesilmesini yadırgıyorlar, yadsıyorlar, yargılıyorlar. Kendi mide zevkleri için her gün yeryüzünde on binlerce, yüz binlerce hayvanın kesilmesini hiç görmeyenlerin, senede sadece bir defa sırf Allah rızası için belli evsaftaki bazı hayvanların yoksullar için kurban edilmesini çok görmeleri, hiçbir iyi niyet ve doğru görüş ile te'lif edilemez. Her gün imkanı el verenlerin mideler dolusu yedikleri etlere mukabil, senede bir defacık fakir-fukara için, din-i mübin-i İslam için kurban kesilmesini tenkit etmek, asla ve kat'a hiçbir akıl ve iz'anla, hiçbir insaf ve vicdanla izah edilemez; sosyal adalet anlayışı ile bağdaşmaz. Bu o yoksulların haklarına yapılan çok ağır bir tecavüzdür, ma'kuliyet hakkı olmayan bir saldırıdır. Çünkü kurban, ferdîlikten içtimâiliğe bir yükseliştir. Kişisellikten sosyalliğe bir adımdır. Kurbanla bir şahıs kendi menfaatini toplum menfaatine taşıyor, kendini aşmaya ulaşıyor. Eğer bu iyilik, güzellik ve şirinlik kapısı, ehl-i imânâ olduğu kadar ehl-i insafa da samimiyetle ve üslubunca gösterilebilirse, kurban gerçekten bir seferberliğe dönüşecektir; mu'terizler itirazlarından vazgeçecek, bu şirket-i maneviyeye iştirake koşacaklardır.

2.

Allah katında en sevimli ibadet olan kurbanda, bir vâcip kurbanla yetinmeksizin, birçok nafile ile de iştirak ederek o en sevimli ibadet ecrini artırma, onu daha bir sevgili hale getirme düşüncesi harekete geçirilebildiği ölçüde kurban seferberliği ferden ferdâ sahip çıkılan bir imece halini alır, neticeleri de o denli geniş çapta gerçekleşir. Hz. Aişe (radıyallâhu anhâ) validemizden rivayet edildiğine göre Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "İnsanoğlu Kurban Bayramı'nda Allah (celle celâluhû) katında kan akıtmaktan daha sevimli bir ibadet yapamaz. Kurbanlık hayvanlar kıyamet gününde boynuzları, tırnak ve üzerlerindeki kıllarıyla (Allah'ın (celle celâluhû) huzuruna) geleceklerdir. Mükellef (Kurban keserken veya kesilirken) kan yere düşmeden Allah (celle celâluhû) katında yüksek bir mevkiye çıkar."[128]

---

[128] İbn Mâce, Edahi 3; Tirmizi, Edahi 1

Kurban'ın Allah ile kul arasındaki ferdî boyutu, faziletli bir ibadet oluşu, ahiret adına vâridâtı ve nezd-i ilahîdeki vesile-i terakki oluşu üzerinde duran bu hadis-i şeriften anladığımız en birinci husus, kurbanın Allah katında en sevimli bir ibadet olduğudur. Allah katında en sevimli bu ibadeti daha da sevgili hale getirebilecek iki fazilet daha vardır ki, o da kurban ibadetine infak ve cihat buudu katarak onu daha ziyade kıymettar, bîhemta membâ-ı hayr-ı hasenat ve vesile-i terakkiyat konumunda değerlendirebilmektir. Evet kurban Allah katında en sevimli bir ibadettir, vesile-i terakkidir; fakat sarf ediliş niyetine, yerine, keyfiyetine ve kemiyetine göre ayrıca infak ve mâlî cihat sevabı kazandırabilir.

Allah Rasulü (sallallâhu aleyhi ve sellem), yalnızca normal yıllarda değil, hacca gittiği zamanda da bolca kurban kesmiştir ki bu, bize esasen imkanı yerinde olan mü'minlerin de onun gibi bolca kurban kestirmeleri ve böylece de sünnet-i seniyyeyi takip etmeleri gerektiği gerçeğini öğretmektedir. Hz. Câbir'in (radıyallahu anh) anlattığına göre: "Rasûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (üç kere hacc yaptı. Şöyle ki): "Hicret etmezden önce iki, hicretten sonra da bir hacc ve bununla birlikte bir umre yaptı. Bu hacc sırasında (kurban etmek üzere Medine'den) altmış üç deve sevk etti. O sırada Hz. Ali (radıyallahu anh) Yemen'den geldi, berâberinde, Resûlullah'ın (aleyhissalâtu vesselâm) kestiği kurbanların geri kısmı da vardı. Bunlar arasında (Ebu Cehl'e ait olup Bedir Savaşı'nda ganimet olarak alınan) burnunda gümüş halka bulunan deve de vardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hepsini kesti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her deveden bir parça alınmasını emretti. Bunlar (bir kapta) pişirildi. Efendimiz suyundan içti."[129]

Burada kaderî bir tevafuğu işaretlemekte fayda var: Veda haccında 63 kurban kesen Rasulullah'ın (aleyhissalâtu vesselâm) ömr-ü saadetlerinin de 63 yıl sürmüş olması, üzerinde ehl-i hikmet ve

---

[129] Tirmizî, Hacc 6

tefekkürü düşüncelere sevkedici hikmet-âmiz bir tetabuktur. Resulullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz, Veda Haccı'nda kurban etmek üzere, yüz deve ayırmış ve bunlardan 63 tanesini, her yaşına bir kurban denk gelmek üzere, kendi mübarek elleriyle kurban etmiştir. Kalanların kesimini de Hz. Ali (kerremallahu vechehu) Efendimize bırakmıştır. Konumuz bu olmadığı için, üzerine bir işaret koyarak geçmiş olalım.

İslam hukukuna göre, vacip veya nafile, kurbanın eti, derisi, yağı, başı, ayakları, yünü ve sütü gibi parçalarının satılması mekruhtur. Satılırsa, değerince tasaddukta bulunmak lazımdır. Hatta kurbanın parçaları, kesim ücreti olarak bile kasaba verilemez. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Kurbanın derisini satan kimsenin kurbanı olmaz."[130] Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre: "Rasul-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), kurban olarak kesilirken develerinin başında durmamı, derilerini ve sırtlarındaki çullarını paylaştırmamı emretti ve onlardan herhangi bir şeyi kasap ücreti olarak vermeyi bana yasakladı "Kasap ücretini biz kendimiz veririz" buyurdu. "Bununla beraber kurbanın derisi sadaka olarak verilebilir veya ondan seccade, yahut sofra, su tulumu gibi ev eşyası yapılabilir, caizdir. Kurbanı kestiren onun hiçbir şeyini satamaz, yiyecek-içecek gibi birtakım maddelerle mübadele edemez. Fakat kurban sahibi, kurbanının bütününü bağışta bulunabilir, hayır kurumlarına hibe edebilir; onlar da o kurbanın her bir parçasını, etini, yününü, derisini, sakatatını satabilir, aldıkları parayı da hayır işlerinde kullanabilirler. Dinen bu uygulamanın önünde hiçbir engel olmadığı gibi, bilakis günümüzün şartları itibariyle hemen bütün yurt sathında böyle bir tatbikat tüm hayır cemiyetlerinin, cami ve Kur'ân kursu derneklerinin yapageldikleri bir Kurban Bayramı hizmeti olmaktadır. Allah katında en sevimli ibadet olan kurbanda, bir vâcip kurbanla yetinmeksizin, birçok nafile kurban ile de iştirak

---

[130] ez-Zeylâî, Nasbu'r-Râye, 4/218

ederek o en sevimli ibadet ecrini artırma, onu daha bir sevgili hale getirme düşüncesini, ona açık gönüllere bir tohum gibi ekebilenler, o tarladan nice semereler derebilmektedirler.

3.

Ümmet-i Muhammed'e dinî, ilmî ve manevî hizmet eden eğitim-öğretim kurumlarını nakdî yardımla fiilen destekleme mefkûresi... Allah'ın adının i'lâsı ve insanlığa anlatılması istikametinde hizmet eden hayır kuruluşlarına bolca kurban bağışında bulunmak suretiyle, onların arkasında Ensar gibi durarak mal ile cihat yapma arzusu, ehl-i cihadın uhrevî kazançlarına iştirak etme fikri... İşte bu niyet, bu mefkûre ve bu fikir gönüllere sâfiyane maya çalındığı, peygamberâne çalıştırıldığı nisbette ümmetin kaderine müsbet birtakım faydalar sağladığı görülecektir. Bu üçlü, büyük bir hareket kaynağıdır, dinamizm membaıdır kurban seferberliği için. İşin maddî boyutunun çok fevkinde manevî, ruhî, dinî, psikolojik nice kazanımlar, ahlakî faziletler, öğrenim ve eğitim getirileri elde edilecektir. Bunun için ise kurbanın bir seferberlik aşk u heyecanı ile, bir imece sa'y ü gayreti ile ve bir infak şuuru ile ele alınması şarttır. Evet infak şuuru ile.

4.

Çokça kurban kestirerek, vacip olan kurban ibadetine ayrıca "Allah yolunda infak" buudu kazandırıp, ehl-i infakın ahiretteki vâridatına talip olma niyeti. Allah ile kul arasındaki mevkii itibariyle "ibadet" olan kurban, kullar arası statüsü itibariyle çağımızda "infak" ve "mâlî cihat" kavramları çerçevesine de dahil olmuştur. Hac suresindeki şu ayet-i kerime ise kurban "ibadet"inin aynı zamanda rıza-yı ilahî istikametinde mâlî harcama demek olan "infak" kavramı içerisine girdiğini ilk ve son cümlesiyle apaçık ortaya koymaktadır: "Biz (size ve sizden önceki) her ümmete kurban ibadeti koyduk ki Allah'ın kendilerine erzak olarak verdiği hayvanları keserken Allah'ın adını ansınlar. Şunu unutmayın ki hepinizin ilahı bir tek İlah'tır. Öyleyse yalnız O'na teslim olun. Sen ey Resulüm: O alçak gönüllü, samimi ve ihlaslı olanları

müjdele! Onlar ki; yanlarında Allah anıldığında kalpleri saygı ile ürperir. Başlarına gelen dertlere sabrederler. Namazlarını hakkıyla ifa eder, Allah'ın kendilerine nasib ettiği nimetlerden, O'nun rızasında harcayıp dururlar, infak ederler."[131] Bu ayet-i kerimelerdeki ilk cümle ile son cümle birbirine bakar, birbirini istilzam eder; birbirinin ihticâcıdır, ihtiyacıdır. Görülüyor ki kurban ibadeti infak tacı ile taçlandırılmıştır.

Bilhassa yüzyılımızın terakki ve teâliye ziyade muhtaç ve muztar Müslümanları kurbanlarını, dinin tebliğ ve temsili, i'lâ-yı kelimetullah, cami, Kur'ân kursu, imam-hatip veya diğer okullar şeklindeki eğitim-öğretim kurumları gibi; sadaka-i câriyeler, kalplerin İslam'a ısındırılması, manevî rehberlik ve danışmanlık, öğrenci giderleri ve bursları gibi çok geniş bir yelpazede değerlendirmektedirler. Bu sebepledir ki İslam dünyasında söz konusu sahalarda öteden beridir bir bayram havası içerisinde yapılagelen bu kurban bağışları ve kurban himmetleri, sadece birer ibadet değil, aynı zamanda Allah yolunda infak ve mâlî cihat kapsamında ele alınır olmuştur. İnce bir firasetin, ileri bir basiretin, aşkın bir azm ü gayretin ifadesi olarak.

Kulların Allah'a yaptıkları en sevimli "ibadet" olan kurbanları, yirminci yüzyılı fakr u zaruret içerisinde tamamlayan ve yirmi birinci yüzyıla hâla o fukaralıktan tam kurtulamamış olarak adım atan İslam dünyası, tam bir mü'min firaset ve basiretiyle şuurluca isti'mal etmeyi ve ondan hakkıyla istifade etmeyi bilebilmiştir. Müslümanları, içinde yaşadıkları çağda dinlerinin kendilerinden istediği terakki, teali, tekamül, tebliğ ve irşat emirleri doğrultusunda "Allah yolunda infak" ve "mâlî cihat" ufkunda değerlendiriyorlar. "Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihat edin!" emr-i ilahisine masadak oluyorlar. "Allah katında en sevimli ibadet olan kurban"ı infak ve mâlî cihat ufkunda tam bir sevap makinesine dönüştüren yüksek anlayış sahibi mü'minler üstün dereceli mü'minlerdir. Nitekim Efendimiz (sallallâhu aleyhi

---

131 Hacc 22/34-35

ve sellem) şöyle buyurmuşlardır: “İnsanların en hayırlısı, Allah yolunda canıyla malıyla cihad eden mü’mindir.”[132]

Allah yolunda yapılan her türlü faaliyet, özellikle nesillerin yetiştirilmesi, eğitim-öğretim çalışmaları ve ilmî hizmetler, “Allah yolunda cehd ü gayret gösterme”nin ünvanı olan cihat kavramı içerisinde mütalaa ediliyor. Böylesi hayr u hasenatı iktisab etme istikametinde onlarca yıldır milyonlarca Müslüman, sadece zenginleriyle değil, kendilerine kurban kesmek vacip olmayan fakir-fukaralarıyla da tam bir kurban seferberliğine girişiyor ve yalnızca vacip yahut sünnet olan mükellefiyet kurbanlarını birer tane değil, bilakis nafileten onlarca, yüzlerce kurban himmetlerinde bulunuyorlar; malî infaklar ve tasadduklar gibi kurban kesme ve kesilecek kurban bulma himmetlerinde bulunuyor, vaadler veriyorlar.

İşte bu temel hareket çizgisi ve görünen tablodaki belirgin unsurlar nokta-i nazarından diyebiliriz ki, kurban himmetleri, Kur’ânî infak ve mâlî cihattır. Kurban himmetinde bulunan Müslümanlar, sadece vacip veya sünnet sevabı elde etmekle kalmaz, aynı zamanda fîsebilillah infak ve mâlî cihat sevabına da nail olurlar; Kur’ân’daki münfikûn (ehl-i infâk) ve mücâhidûn (ehl-i cehd ü cihat) sınıflarına ilhak edilirler, idhal edilirler. Demek, kurban himmetleri ile kurban ibadeti, Kur’ân’da infak ve mâlî cihata dönüşür. Özü ibadet olan kurban, sarf ediliş yeri ve biçimi bakımından infak ve malî cihat katagorisinde mütalaa edilir hale gelir. Hem kesip fazla fazla bağışta bulunanın ahiretini imar eder hem de dağılmış İslam dünyasının yeniden derlenip toparlanmasında bir dava adamının şuurlu hareketine terettüp eden ecr ü mükafatı intâç eder. Birlikten kuvvet doğar gerçeğini fiilen reel hayatta tahkim eder.

Kurbanın infak ve mâlî cihat cihetlerine dikkat çekmek istediğimiz şu yazıda, önce genel anlamda “infak” hakkında İslam

[132] Buhari, Cihâd 2

kaynaklarından ansiklopedik bir bilgi de verelim ki iş tamam olsun: “Helâl yollarla elde edilen malı, ihtiyaca ve dinin gerekli ya da hoş görüldüğü yerlere harcama, sarf etme. Allah'ın bir rızık olarak verdiği görünür-görünmez (zahir-batın) nimetleri yayma. Kelime arapça kökenli olmakla beraber, İslamî bir terim muhtevası kazandığından bütün Müslüman halklar tarafından aynı kapsamla kullanılır olmuştur. Arapçadaki kökü “ne-fe-ka” fiilidir. Bu kök “çıkma” ve “gitme”yi ifade eder. “İnfak”ın yapıldığı yön (cihet) zaman ve şartlar itibari ile kendi içinde bir meratibi (hiyerarşisi) vardır. Mesela bir yönüyle “infak”ın farz, (vacip) ve mendup olanları vardır ki, bu sıralamaya göre “infak”ın farz olanlarının başında zekât gelir. İnsanın kendine bakması ve çoluk çocuğuna yapacağı harcama (nafaka) da ikinci derecede farz olan “infak” tır. Üçüncü farz “infak” ise cihat için yapılacak harcamadır. Bütün çeşitleriyle sadakalar ise “infak”ın mendup (hoş ve arzulanan) kısmını oluşturur.”[133]

“İnfak”ın tüm çeşitleri ile ilgili olarak Kur’ân-ı Kerim'de 200’e yakın ayet-i kerime vardır ki bu, İslam toplumundaki maddi transfer, mülkiyet seyyaliyeti, servet törpülenmesi, gelir hatta servet dağılımı, olandan olmayana transfer (sosyal güvenlik ödeneği) kısaca sosyal adaletin hangi boyutlarda motive edildiğinin belirgin bir göstergesidir, "infak"ın mekruh ve haram olanı ise olmaz. Çünkü bu terimin anlamı bütünüyle olumludur. Mekruh ya da haram olan harcamalara “infak” değil “israf”, "savurganlık" vs. denir. Rasûlullah'ın hadislerinde de her çeşidiyle "infak" vurgu ile tavsiye ve teşvik görür. O herkesin, yarım hurma ile de olsa kendisini kurtarması gerektiğini, sadakanın rızkı çoğaltacağını, ömrü ve malı artıracağını, Rabbin gazabını dindireceğini, zafere sebep olacağını, malın bereketi olduğunu söyler. Zaten Allah da (celle celâluhû) yapılan bir infakın yerinin Allah tarafından doldurulacağını haber verir.[134] Yine Allah Rasulü (sallallâhu aleyhi

133 Kurtubî, el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân, I/179

134 Sebe 34/39

ve sellem) "infak" etmeyenin rızkının daraltılacağını, cömertliğin Allah'ın ahlakından olduğunu, yoksullara arka çıkmanın kötü ölümü, sadakanın (bir paratoner gibi) belayı önlediğini... bildirir. Kısaca bütün çeşitleriyle infak İslam'ın ikinci temel unsuru, "köprüsü" ve dünyayı düzene koyma aracı olarak görülür." İnfak'la alakalı bu ansiklopedik açıklamadan sonra, kurbanın infak yönüne devam edelim.

Evet günümüzde, onlarca yıldır Türkiye başta olmak üzere pek çok dünya ülkesinde kurbanlar sadece bir ibadet olmaktan veya eşe-dosta izzet ü ikram edilir olmaktan çıkmış, bilakis İslam'ın cihanın dört bir yanında yayılması, Allah'ın adının yükseltilmesi, onu yükseltecek Kur'ân talebelerinin kurslarda, eğitim-öğretim müesseselerinde, yurtlarda ve dahi pek çok hayırlı yerde yetiştirilmesi istikametinde toplanır olmuş, etinden, derisinden istifade ile İslamî dirilişin beslenme kaynaklarından birisi haline gelmiştir. Müslümanların her bir imkanı değerlendirerek dinlerine sahip çıkma şuurlarının bir neticesi olarak artık kurban, kitaplardaki anlam çerçevesinin çok daha üstüne ve ötesine ulaşmıştır ki o da "Allah yolunda infak ufku"na vasıl olmasıdır. Kendisine vacip olan kurbanı Allah adına kesmek veya kestirmek olan bu ibadet, artık Allah adına Allah yolunda Allah'ın kitabının her gönle okunması hedefinde, o maslahata hizmet eder biçimde icra ve eda edilir olmuştur. Bu çerçevede artık Müslümanlar sadece üzerlerine düşen vacip kurbanı kesmekle yetinmemekte, bilakis kesebileceği kadar çok kurban kesmekte ve çevresindekilere de vacip olsun olmasın kurban kesme/kestirme düşüncesi aşılamakta, daha çoğuna talip olmaktadır. Ülke ülke, şehir şehir, kasaba kasaba ve hatta köylere kadar bugün yeryüzünde gerçekleştirilen dinî eğitim-öğretim faaliyetleri göklerötesinde mele-i a'lânın sâkinlerini dahi gıbtaya sevk edecek, takdir ve hayranlıklarını celbedecek mahiyettedir, elhamdülillah. Bu büyük ve geniş dinî hareketlerin ve hareketlenmelerin arkasında yatan maddî dinamiklerden birisi kurbanlarımız olmuştur. Nice

okulların, camilerin, Kur'ân kurslarının, imam hatip liselerinin yapılmasında, nice alnı secdeli talebelerin okul hayatlarındaki giderlerinin arkasında, bakınız, bu kurban ibadetinin infak boyutunu bulacaksınız, inkar edilemez katkısını ve büyük faydasını göreceksiniz. Beri taraftan; mesleği, kariyeri, iş itibariyle açıktan İslam'a hizmet edebilecek şartlara sahip olamadıkları için üzülen Müslümanlara kurbanla birlikte bilvesile hizmet edenler gibi sevap kazanabilme fırsatı doğmuş olmaktadır. Bedenî engelleri, hastalıkları veya ailevî problemleri itibariyle dine açıkça hizmet edemeyen dertli mü'minler için kurban kaçırılmaz bir hizmet imkanıdır. Peygamber Efendimiz'in bir gazve münasebetiyle dediği gibi, yaşlılık, hastalık veya fakirlik yüzünden cihada çıkamadıkları için üzülenler, cihat yapanlar ile ecr ü mükâfatta ortaktırlar. Nitekim bir ayet-i kerime de buna parmak basmaktadır. Evet, kurban ibadetinin infak ve mâlî cihat boyutu bugün İslam coğrafyasının medar-ı iftiharı bir güzel tablosudur.

Kurban kesmek başlı başına bir ibadettir ve Allah adına kurbanlık bir hayvan boğazlayan veya boğazlatan kişi onun uhrevî sevabına anında erişir. Bununla beraber, eğer kurban kestiren kişi, kurbanının etini, derisini ve dahi her bir parçasını da niyeten Allah yolunda verir ise, ayrıca bir infak sevabı elde edebilir. Dolayısıyla tek kurbanla hem kurban ibadetinin sevabını hem de infakın ecr ü mükâfatını kazanmış olur. Eğer bunu kendisine vacip olan tek kurbanla yetinmeksizin, iki, üç, beş, on kurbanla yapar ise, dahası, çevresindekileri de fazladan nafile kurban kesmeye ikna eder, hep birlikte böyle kurban seferberliğini gerçekleştirebilir ise, gerçekten büyük bir hayra nail olur. Binaenaleyh kurbanlarımızla kendi ahiretimize hizmet etmemiz dinî mükellefiyetimiz noktasından önceliğimiz olsa da, o dinin bize kardeş ilan ettiği mü'minlere olan sorumluluğumuz nokta-i nazarından da onlara maddeten-manen kurbanlarımızla hizmet etmek durumundayız. Aşağıdaki birkaç infak âyet-i kerimesine

bir de İslam'ın yükselmesi ve yayılması istikametinde fazladan kurbanlar kesme ve vacip-nafile kurbanlar bulmanın infâk boyutu ile bakar isek, sanıyorum karşımıza kurban ibadetinden daha büyük küllî bir ibadet çıkar ki o da "Allah yolunda infak!" ve "Allah yolunda mâlî cihat!"tır.

Kur'ân diyor ki: "Allah yolunda infakta bulunun da, kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın ve ihsanda bulunun, hep güzel davranın. Çünkü Allah ihsan ehlini (cömert olanları ve güzel hareket edenleri) sever."[135] "(...) Bir de senden ne infak edeceklerini sorarlar. De ki: İhtiyacınızdan artanı harcayın. Böylece Allah size âyetlerini açıklıyor ki dünya ve âhiret hakkında düşünesiniz."[136] "Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak verip her başağında yüz tane bulunan bir tanenin haline benzer. Allah dilediğine kat kat fazlasını da verir. Allah'ın lütfu geniştir, ilmi her şeyi kaplar. Mallarını Allah yolunda harcayıp da infaklarının ardından minnet etmeyenler, rahatsızlık vermeyenler yok mu, işte onların Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara hiçbir endişe yoktur ve onlar üzüntü de duymayacaklardır."[137] Harcadığınız her şeyi, adadığınız her adağı, Allah mutlaka bilir ve mükâfatını verir. Fakat zalimlerin âhirette yardımcıları olmaz. Allah rızası için yaptığınız maddî yardımlarınızı açıkça verirseniz ne güzel! Ama bu hayırlarınızı saklı tutar ve muhtaçlara ulaştırırsanız, bu sizin için daha hayırlı olur. Ve Allah bu sebeple bir kısım günahlarınızı affeder. Allah, yaptığınız bütün şeylerden haberdardır." Bilvesile bu ayetlerdeki "açıktan verme" ile alakalı bir hususu hatırlatmakta fayda var:

Kurban infâkını ve mâlî cihadını açıktan yapmak daha faziletlidir. Bir toplumda farz olsun, sünnet olsun bir ibadet eğer terk edilir olmuşsa, onu yeniden ihya için o ibadetin açıktan

---

135 Bakara 2/195
136 Bakara 2/219
137 Baka ra 2/261-262

yapılması efdaldir. Yine eğer yapılan yardım kişinin şahsına ise, onun şahsiyetini rencide etmemek ve onurunu incitmemek için gizliden ona zekât, sadaka veya infakta bulunmak müstehaptır. Yok eğer bir hayır Ümmet-i Muhammed'in umumî maslahatına ise, herkesi ona ortak etmek ve gönülleri coşturmak için o infâkın açıktan yapılması sünnettir. Nitekim Allah Rasulü (sallallâhu aleyhi ve sellem) cihat öncesi Ashab-ı Kiram'dan maddî yardım talebinde bulunurlar idi; herkes infakta bulunurdu; ve Efendimiz de yer yer topluluğun içerisinde sorardı, mesela: "Ya Ebu Bekir, sen ne getirdin?" "Malımın hepsini getirdim ya Rasulallah?" "Evdekilere ne bıraktın?" "Onlara Allah ve Rasulünü bıraktım!" cevabını almıştır. "Sen ne getirdin ya Ömer?" "Malımın yarısını ya Rasulallah?"... İşte umumi hayırlarda Müslümanların o işi açıktan yapmaları sünnet-i seniyyedir. Binaenaleyh "Allah rızası için yaptığınız maddî yardımlarınızı açıkça verirseniz ne güzel!"[138] âyeti doğrultusunda herkes, kurban münasebetiyle dost ve arkadaş çevresine açılmalı, akraba-i ta'likâtına uzanmalı ve herkesi bu büyük hayır kampanyasına iştirak etmeye gür bir sesle davet etmeli.

Bilmeli ve inanmalı ki: "(...) Hayır olarak yaptığınız her harcama sadece kendiniz içindir. Zaten siz Allah rızasını aramaktan başka bir gaye ile infak etmezsiniz. İşlediğiniz her hayrın mükâfatı size tamamen verilir ve sizin hakkınız yenmez. Bu yardımlar, kendilerini Allah yoluna vakfeden yoksullar içindir. Bunlar yeryüzünde dolaşıp geçimlerini sağlama imkânı bulamazlar. Halktan istemekten geri durmaları sebebiyle, onların gerçek hallerini bilmeyen kimse, onları zengin sanır. Ey Resulüm, sen onları simâlarından tanırsın. Onlar yüzsüzlük ederek halktan bir şey istemezler. Şunu bilin ki, hayır adına her ne verirseniz mutlaka Allah onu bilir."[139]

---

138 Bakara 2/271
139 Bakara 2/272 -273

Sadakalar din uğrunda kendilerini ilime, cihada adamış, Allah yolunda meşguliyetlerinden veya hastalık ve acizlik gibi engellerden dolayı nafakalarını kazanamayan fakirler içindir. Bu âyette Allah Teâla, kendilerini tamamen İslâm hizmetine adamış, bu sebeple geçimlerini kazanamayan müminlere yardımcı olunmasını istemektedir. Ashab-ı Suffa (radıyallâhu anh) bu sınıfın başında gelirdi. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara İslâmı öğretir, başkalarına da öğretmek ve diğer hizmetler için onları hazır kuvvet olarak bulundururdu."[140]

Günümüzde de i'lâ-yı kelimetullah uğrunda cihan çapında eğitim-öğretim, basın-yayın, kültür hizmetleri gerçekleştirenlerin bütünüyle kendilerini dine, mukeddesata ve Allah'a ayırabilmeleri nokta-i nazarından, birer vakıf insanı olarak İslam'ın tebliğ ve irşadında hizmet etmeleri istikametinde dünyevî giderlerini karşılamak sorumluluğu yukarıdaki âyet-i kerime ile hemen bütün Müslümanların omuzlarına yüklenmiş olmaktadır. Sorumluluk mu, yoksa talihlilik mi? Mesuliyet mi, yoksa mazhariyet mi? Tabii ki her ikisi de. Bikaderi'l-keddi tüktesebu'l-meâli. Mağrem-mağnem meselesi. Meşakkat ölçüsünde ganimet. Dinleri için Mekke'den Medine'ye hicret etmiş Muhacirlere yardım eden o vefakâr, hamiyet-perver, yardımsever Ensar topluluğu mesabesinde bulunan, bugünün iman ve Kur'ân hizmetlerini omuzlarında götüren şu infak sevdalısı esnaf topluluğu var ya, onlar hakkında bakınız müteakip âyet-i kerime ne diyor: "Mallarını gece ve gündüz, gizli ve âşikâr olarak hayra harcayanlar var ya, işte onların Rab'leri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur ve onlar asla üzülmeyeceklerdir."[141]

Ne kadar çok kurban kesilirse, ne kadar çok kurban bağışında bulunulursa, o kadar büyük infak sevabı ve o kadar ziyade i'lâ-ı kelimetullah gerçekleştirilmiş olur. Bir düşünelim: Tebuk

---

[140] Suat Yıldırım'ın 2/272-273 ayetlerdeki açıklamaları.
[141] Bakara 2/274

seferinde 1000 deveyi yükleri ile birlikte cihad hazırlıkları için hibe eden Hz. Osman'ın bu infâkı karşısında Allah Rasulü o kadar razı olmuşlar idi ki, dudaklarından şu cümleler dökülmüştü: "Osman artık bundan sonra ne yapsa ona zarar vermez!" Demek ki her ne kadar verilen şeyde ihlas her zaman için en önemli öz olma mevkiini ihraz etse de, yani keyfiyet (nitelik) birinci dereceden önemli olsa da, kemmiyetin (nicelik) önemsiz olduğunu söylemek mümkün değildir, bilakis burada Hz. Osman eğer 100 veya 50 deve vermiş olsa idi acaba Rasul-i Ekrem'i bu kadar sevindirebilecek miydi, sevindirip de hayatındaki belki de kaderdenk bir nebevî müjdeye mahzar olacak mıydı? Çok düşük bir ihtimal. Demek ki kurban infakında da ve mâlî cihadlarda da ihlaslı olmak kaydıyla, çokça vermek en iyisidir, verebileceğinin en çoğunu hibe etmek, tasaddukta bulunmak, akl-ı meâd bakımından daha isabetli, daha ma'kul, daha merğubdur ve olmalıdır. Mademki bu kurbanların bir kısmının etlerini dine hizmet eden, günde seksen defa secde eden, hak-hakikat yolcusu, eğitim gönüllüsü, gözleri nurlu, bakışları sürurlu, ayakları uğurlu salih kullar yiyecek, salâhatinin peşinde olanlar yiyecek.. mademki bu kurbanların diğer mâlî gelirleri ile sadaka-i câriye kabilinden hayır müesseselerine temel atılacak, kat çıkılacak, pencere-kapı-dolap yapılacak.. mademki kurbanların getirisi malî imkanlar ile insana yatırım yapılacak, yüzyıllara uzanacak bir sünnet-i hasene (güzel bir hayır yolu) açılacak.. o halde mezkur hizmetlere evet diyen, doğru, bunların olması lazım diyen her iman sahibi fert, bu kurban seferberliğine bilfiil katılmalı, rakamları katlamalı, kurbanın kanı yere düşmeden göklerin katlarını geçerek ta Arş'a ulaşması gibi, toplumun bütün katlarına ve katmanlarına kat be kat çıkarak esas ahiret adına terakki kat' etmeye bakmalıdır.

5.

Kurban kesmenin dinî vücûbiyeti ve mes'uliyeti konusunda bilgisizliğinden veya şuursuzluğundan ötürü kurban kesme-

yen pek çok zengin ehl-i imanın uyarılması, bilgilendirilmesi ve yönlendirilmesi vazifesi; ve onlara geçmişi kaza ettirerek telafiye imkan sağlama ödevi yerine getirilirse, ortaya hem nitelik hem de nicelik bakımından büyük miktarda kurban infakı ve mâlî ibadeti çıkacaktır. Çünkü, kendilerine kurban vacip olduğu halde ya cehaletlerinden ya da gafletlerinden dolayı nice Müslümanlar yıllarca kurban kesmemişler. Eğer bunlara ulaşılır ve kurbanın İslam'daki yeri anlatılır ise hem onlar dinî vecibelerinden birini yerine getirmiş olurlar hem de biz onlara anlatma vazifemizi ifa etmiş oluruz. Bu iki hayırlı neticeye bir üçüncü hayır daha eklenir ki, o da din-i mübin-i İslam'ın gönüllerde yeniden ihyası adına dünyevî şartlarda ihtiyaç duyulan mâlî yardım imkanı doğmuş olur. Kurban kesmenin dinî vücûbiyeti ve mes'uliyeti konusunda avamdan pek çok zengin ehl-i imanın uyarılmaya, bilgilendirilmeye ve yönlendirilmeye ihtiyacı olduğu görülüyor. Meselenin iki ciheti var, bir vücûbiyet ciheti ki bu Kur'ân ve sünnetle sabittir. Bir de mesuliyet ciheti vardır ki bu da ehâdîs-i sahîha ile mukarrerdir.

Kurban kesmenin vâcip olduğu Kur'ân ve sünnet ile sabittir, evet. Kur'ân-ı Kerim'de: "Muhakkak ki biz sana (ey Habibim) Kevser'i verdik. O halde sen de Rabbin için (bayram) namaz(ını) kıl ve kurban kes (Kevser'in verilişini bayram et!)."[142] hükmü beyan buyurulmuştur. Kadı Beyzavi bu ayet-i kerime'de geçen "Venhar" hükmünün, nahr günlerinde kesilen kurbana delalet ettiğini esas almıştır.[143] Mihnef İbn Süleym (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim şöyle buyurmuştu: "Ey insanlar, her aile sahibine her sene bir kurbanlık, bir de atîre borç olmuştur. Atîre'nin ne olduğunu biliyor musunuz? O, recebiye dediğiniz şeydir."[144] Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "İmkânı olup da kurban kesmeyen bizim namazgâhımıza

---

142 Kevser 108/2

143 Mecmuat'u't-Tefâsir, 6/584, Çağrı Y., İst. 1979

144 Tirmizî, Edâhi 18; Ebu Dâvud, Dahâya 1; Nesâî, Akîka 6; İbn Mâce, Menâsik 2

yaklaşmasın" buyurduğu bilinmektedir.[145] Bu hadis-i şerifteki "Namazgâhımıza sakın yaklaşmasın" hükmünü esas alan Hanefi fûkahası (İslam hukukçuları), "Mezhebte zahir olan rivayet, kurbanın vacip olduğudur." hükmünde ittifak etmiştir. İmam-ı Azam Ebû Hanife (radıyallâhu anh) ile İmam-ı Muhammed (radıyallâhu anh); "Kurban kesmek hür, zengin ve seferi halde bulunmayan her mü'min üzerine vaciptir." hükmüne kâil olmuşlardır.[146]

Hz. Cebele b. Süleym'den rivayet edildiğine göre, bir kimse Abdullah İbn Ömer'e (radıyallâhu anh) kurban kesmenin vacip olup-olmadığını sormuştur. İbn Ömer (radıyallâhu anh) bu suale şu cevabı verir: "Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve bütün Müslümanlar kurban kesmişlerdir". Aynı kimse suali tekrar edince: "Anlamadın mı? Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve bütün Müslümanlar kurban kestiler." buyurur.[147] İmam-ı Malik ve İmam-ı Ahmed'e göre kurban vacip değil, sünnettir. Dolayısıyla bir mükellef kurban keserse sevap kazanır, ancak kesmezse günahkâr olmaz. Hanefi fûkahası ise "Kurbanın vücûbunun şartlarına haiz olan bir mükellef, kurban kesmezse günahkâr olur." hükmünde müttefiktir. İbn Ömer (radıyallâhu anh)'den rivayet edildiğine göre Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'de kaldığı on yıllık zaman içerisinde, her yıl kurban kesmiş, hiç terk etmemiştir.[148] Netice olarak Rasulullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'de dönemi hayatında her yıl mutlaka kurban kesmiş ve mü'minlere de kesmelerini tavsiye buyurmuştur.

Ne var ki kurban kesmenin dindeki bu katiyetine rağmen, hâlâ üzerine vacip olduğu halde kurban kesmeyen milyonlarca mü'minin vardır. Demek ki yeterince bilgilendirme ve şuurlandırmaya ihtiyaç var. Bilenlerin bilmeyenlere olan borçları bunu

[145] İbn-i Mâce, Edâhı, 2; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/321; İbn-i Hümam, Fethû'l Kadir, 8/66

[146] Serahsî, el-Mebsût, 12/8; Ayrıca Abdülğanî el-Meydanî, el-Lübâb fi şerhi'l Kitab, 3/232; Kâsânî, Bedâyîu's-Sanâyi', 5/61, 62; el-Fetâva'l Hindiyye, 5/291.

[147] Tirmizi, Edâhi, 11

[148] Tirmizi, 4/92 Had. No: 1507

bildirmektir, bilgilendirmektir. Malumdur ki İslam hukukuna göre, zengin olan kişi kurbanlık alsın veya almasın kurban kesmediği takdirde kurbanın kıymetini tasadduk etmesi gerekir. Ertesi yıla bırakamaz.[149] İslam'ın bu hükmüne göre, geçmiş hayatında kendisine vacip olduğu halde kurban kesmemiş olan Müslümanlar, meseleye vakıf olduktan sonra o maziyi kaza etmeliler ve hatta fazladan nafile kurbanlar keserek günah keffaretini telafi etmeye çalışmalıdırlar.

6.

Zengin çocuklar ve mecnunların da kurban kesmelerinin vacip olabileceği düşüncesiyle, velilerinin onlar adına da her yıl kurban kestirmeleri icap etmektedir. Ayrıca geçmişe dönük hesapların acilen kapatılması gerektiği için, yine bir yaşından başlayarak hâl-i hazıra kadar her yılın -muhtemel- borçları için de kurbanı kestirmek veya bedelini infak etmek lazımdır. Malumdur ki, zengin anne-babalar, zengin çocukları için; bir şekilde kendisine kalan miras sebebiyle zenginleşen çocuklar veya mecnun konumundaki reşit olmayan kişiler için de, onların velileri kurban keserler; kesilmesi ise vaciptir. İmam Azam Ebu Hanife ve Ebu Yusuf bu görüştedirler. Yani onlara göre, kurbanın bir kişiye vacip olabilmesi için o kişinin akıllı ve bülûğa ermiş olma şartı yoktur, dinen aslî ihtiyaçlarından sonra nisap miktarı mala sahip olması, Müslüman, hür ve mukîm olması yeterlidir. Vakıa İmam Muhammed'e göre, kurban yükümlülüğü için akıl ve bülüğ şarttır. Bundan dolayı çocukların ve mecnun olanların mallarından kurban kesilmesi gerekmez. Fetva da buna göredir. Velileri onlar adına mallarından kesecek olsalar, kurban bedelini onlara ödemeleri gerekir. Ancak bir kimsenin kendi malından çocuğu için kurban kesmesi mendubdur.[150] Dolayısıyla en azından mendup olan bir amel olacağı için, imkanı bulunan anne-

---

[149] Mehmed Mevkufâtî, Mevkûfât, 2/329

[150] Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük İslam İlmihali, s. 413-414; el-Fetâva'l-Hindiyye, 5/293.

babaların çocukları için de ayrı ayrı kurban kesmeleri güzel olur.

Beri taraftan İmam Azam ve Ebu Yusuf'a göre çocukların da dinen zengin sayılacak mülke sahip olmaları durumunda, velilerinin onlar adına kurban kestirmelerinin vacip oluşu sebebiyle, böyle Şeyhayn denilen iki büyük müçtehidin ittifak ettikleri bir görüşe itibar ederek, el verdiği ölçüde ama mutlaka önem vererek çocuklar için de kurban kesmeyi ihmal etmemelidirler. İnsan şunu düşünmeden edemiyor: Ya İmam Azam ve Ebu Yusuf'un içtihatları doğru ise?.. Çoluk-çocuğun vacip kurban vebalini anne-babaları veya velileri üstlenmeyi göze alamazlar. Bilvesile zengin sülalelerden gelen kişiler, Şeyhayn'nın içtihadını baz alarak, çocukluklarından itibaren kesilmemiş kurbanları için toptan kurban kestirseler veya bedelini sadaka olarak infak etseler, takva sahibi bir mü'mine yakışan, bir şeyi yapmış olurlar. Ecel saatinin kurulu olduğu ânı bilmediğimiz için, borçları en kısa ve ilk fırsatta ödemek durumundadır insanoğlu.

7.

Sünnet-i seniyyeye ittibaen, bolca kurban kestirmek suretiyle ümmet-i Muhammed'in kurbanda bayram etmesini, herkesin tam bir sevinç, mutluluk, huzur, paylaşım, yardışlaşma, ziyafet, zerafet, ziyaret atmosferi yaşamasını sağlama hakk-ı uhuvvetini ve nebevî re'feti idrak etmekle kurbanda infak ufku tutulabilir. Peygamber Efendimiz'in hayat-ı seniyyelerinde kurban bayramlarında tek seferde yedi ve dahi yetmiş adet kurban kestiğine dair Kütüb-ü Sitte'de hadis-i şerifler var. Bunlardan iki tanesi şöyle: Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissâlâtu vesselâm), ayakta olduğu halde yedi deveyi kendi eliyle kesti. Medine'de ise, boynuzlu ve alacalı iki koyun kurban etti. Resûlullah (aleyhissalàtu vesselâm) keserken tekbir getiriyor, besmele çekiyor ve ayağını hayvanların boyunlarının üzerine koyuyordu."[151] Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu

[151] Buhârî, Hacc 117, 119, Cihâd 104, 126; Müslim, Edâhî 17; Tirmizî, Edâhî 2; Ebu Dâvud, Edâhî 4; Nesâî, Dahâyâ 28-31; İbn-i Mâce, Edâhi 1.

vesselâm) elleriyle otuz deve kesti. Geri kalanı da bana söyledi, ben kestim. Bunlar yetmiş tâneydi."[152] Kurban ibadetini, kurban himmeti ve kurban seferberliğine dönüştürerek insanlığın hem fakr u zaruretini gidermede somut yardımlarda bulunma hem de fisebilillah hizmet eden insanlara mâlî destek çıkma, ayrıca ilim talebelerinin eğitim-öğretimlerine katkı sağlama istikametindeki bu hayr u hasenat çalışmaları, vücubiyet fazlası çok kurban kesme itibariyle peygamberâne davranışlar olarak kabul edilebilir. Muhammedîlik, Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetine sahip çıkmakla belli olur nitekim. Bu sahip çıkmanın ise bir gönülde keyfiyete bakan manevî bir yönü vardır, bir de hariçte kemmiyete bakan maddî bir yönü vardır. Kurban himmeti ve kurban seferberliği bu sahiplenmenin her iki yönüne birden bakar bir ibadet, bir infak ve mâlî cihattır.

8.

Ümmet-i Muhammed'den kurban kesemeyen fakirler adına kurban kesmek müstehaptır, bir sünnet-i nebeviyedir.

Biz böyle kurban seferberliği filan derken, hatırımıza hiç kurban kesemeyenler gelince önce yüreğimiz burkuluyor, fakat bu burkuntu çok sürmüyor. Sürmüyor çünkü kurban kesemeyen fakir-fukaranın kurbanları ta on dört asır önceden kesilmiştir, bizzat Allah Rasulü tarafından. Maddî olarak hali-vakti yerinde olmadığı için kurban kesemeyen yoksulların, ailesine, çoluk-çocuğuna doğru-dürüst et yediremeyen fukaranın üzülmeleri gayet doğal karşılanmalıdır. Kim olsa üzülür. Fakat onlar için dört teselli kaynağı vardır.

Birincisi: Peygamber Efendimiz fakir ümmeti için niyet ederek baştan onların kurbanlarını kesmiştir. Nitekim Hz. Câbir'in (radıyallâhu anh) bildirdiğine göre: "Hz. Peygamber'le (aleyhissalâtu vesselâm) musallâda hazır bulundum. Hutbesini tamamlayınca

---

[152] Muvatta, Hacc 181; Ebu Dâvud, Menâsik 19

minberinden indi. Kurbanlık koçuna gelip kendi eliyle kesti. Keserken: “Bismillahi vallahu ekber. Bu benim adıma ve ümmetimden kurban kesmeyenlerin adınadır!” dedi.”[153] Nitekim kurban kesmenin dinî adabını anlatan şu hadis-i şerifin nihayetinde de Efendimiz’in hem kendine hem de ümmetine niyet ederek kurban kestiğini müşahede ediyoruz. Yine Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yevm-i nahrde alacalı, boynuzlu ve iğdiş edilmiş iki koç kesti. Koçları kesmek üzere (yatırıp kıbleye) yöneltince: “Şüphesiz ki ben, bir muvahhid (Allah'ı bir tanıyıcı) olarak yüzümü o gökleri ve yeri yaratmış olan Allah'a yönelttim. Ben müşriklerden değilim” ve “Şüphesiz benim namazım da, menâsikim de, hayatım da, ölümüm de hiçbir ortağı olmayan, âlemlerin Rabbi Allah'ındır. Ben böylece emrolundum. Ben (bu ümmette) Müslüman olanların ilkiyim”[154] (âyetlerini okudu ve:) “Ey Rabbim (bu kurban bize) sendendir, senin rızan için (kesiyoruz) ve sana (ulaşacak)tır. Ey Rabbim, Muhammed ve ümmetinden bu kurbanı kabul buyur. Bismillahi vallahu ekber!” deyip, sonra koçu kesti.”[155]

İkincisi: Kurban kesmeye imkan olmayanlar, bayram için özel temizlik yaparak kurban sevabına erişirler. Fakirin kurbanı, bedenî temizliğidir: Abdullah İbn Amr İbnu'l-Âs (radıyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Kurban gününü bayram olarak kutlamakla emrolundum. Onu bu ümmet için Allah bayram kılmıştır.” buyurmuştu. Bir adam kendisine: “Ey Allah'ın Resûlü! Ben iâreten verilmiş bir hayvandan başka bir şeye sahip değilsem (fakir isem), onu kesebilir miyim?” diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Hayır, dedi, ancak saçını, tırnaklarını kısaltır, bıyıklarından alır, etek traşını olursun. Bu da sana Allah indinde bir kurban yerine geçer.”[156]

---

153 Tirmizî, Edâhî 22
154 En'âm, 6/162
155 Ebu Dâvud, Dahâya 4; Tirmizî, Edâhî 21; İbn-i Mâce, Edâhî 1
156 Ebu Dâvud, Edâhî 1; Nesâî, Dahâya 2

Üçüncüsü: Mü'min ameliyle yakalayamadığı fazileti, niyetiyle yakalayabilir. "Ameller niyetlere göre değerlendirilir. Mü'mine niyet ettiği şey verilir."[157] ve "Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır."[158] kabilinden hadis-i şeriflere dayanarak diyebiliriz ki, fakir Müslümanlar gayet samimi olarak "Allah'ım, bana da imkan verseydin, ben de kurban keserdim." diye gönüllerinden geçirdikleri takdirde sanki kurban kesmiş gibi sevap kazanırlar.

Dördüncüsü: İmkanı el veren mü'minler, tıpkı Peygamber Efendimiz'in yaptığı gibi, onun sünnetine uyarak fakir-fukara mü'min kardeşleri adına kurbanlar kesebilirler ve kesmelidirler de. Yukarıdaki hadis-i şerifte görüldüğü üzere Peygamberimiz veda haccında kestiği kurbanı hem kendi adına hem de ümmetinden kurban kesemeyenlerin adına kesmiştir. Efendimiz'in bu davranışından imkan sahiplerine şöyle bir hayır kapısı açılmaktadır: Zenginler, üzerlerine vacip olan tek bir kurban kesmek yerine, imkanları ölçüsünde beş, on, yirmi kurban birden kesmeliler ve fakir-fukaraya dağıtmalı, hayır kuruluşlarına hibe etmelidirler.

9.

Başta Peygamber Efendimiz'in mübarek, pâk ve mutahhar ruhaniyeti olmak üzere, geçmiş din büyükleri, mânâ erleri, dedelerimiz ve ninelerimizin aziz ruhlarına kurbanlar bağışlama vefa ü sadakati ile hareket eden mü'minlere, Efendimiz ve büyüklerimiz de mahşer mahkemesinde vefa gösterir, sahip çıkarlar. Bolca kurban kesmek için pek çok geçerli ve lüzumlu sebebimiz var. Bunlardan bir tanesi de Peygamberimiz'e vefa için kurban kesmek olacaktır. Mademki Peygamberimiz hayat-ı seniyyelerinde "ümmeti" adına da kurban kesmiştir, bizler de onun ümmeti olarak vefatından sonra onun adına kurbanlar kesmek suretiyle vefamızı ortaya koymalıyız. Beri taraftan yine kendilerinden dinimizi öğrendiğimiz büyüklerimiz, alimlerimiz,

---

[157] Buhârî, Bed'ül Vahy, 1; ltk, 6; Menâkıbu'l-Ensâr, 45; Talâk, 11; Hıyel, 1; Müslim, İmâre, 155; Ebû Dâvud, Talâk, 11

[158] Suyuti, Câmiü's-Sağîr 4/3810; el-Münâvî, Feyzü'l-Kadîr, 6:291

şeyhlerimiz, mürşitlerimiz, hocalarımız, üstadlarımız ve dahi dedelerimiz adına kurbanlar kesmek de vefanın bir tezahürü olacaktır. Eğer imkanı el veriyor ise hepsine birer adet kurban bağışlasa, ne kadar medar-ı iftihar ve şükran bir manevi tablo olacaktır, herkesin takdiri müsellemdir.

Bazı zihinlere hutur edebilir diye hemen açıklama getirelim: "Ölünün ardından onun adına kurban kesmek caizdir." Fıkıh kitaplarında şöyle geçer: "Zeyd, kendi malından bir koyun satın alıp ölmüş bulunan bir kimse için Kurban Bayramı gününde kurban etse, o kurbanın etinden kendisinin yemesi ve başkasına yedirmesi caiz olur." [H. Ec. 2/161 (Netice Fetvaları'ndan)]. Açıklama: Bu cevaz, "kendi malından" kayd-ı ihtirazîsinden de anlaşıldığı üzere, kişinin bir hayırhahlık olarak kendi parası ile alıp kesmesi halindedir. Ölen kimsenin vasiyeti üzerine, onun bıraktığı paradan kesmesi halinde, kesen şahıs o kurbanın etinden yiyemez. Bir de bu kurbanın bayram günlerinden birinde kesilmesi gerekir. Halkın arasındaki arefe günü kesileceğine dair kanaat yanlıştır." Hatta İslam hukukuna göre: "Ölüye kurban keseceğini söyleyen bir kimseye, kurbanını bayram günlerinde kesmesi vacib olur."

Esasen mevta arkasından onun için kurban kesilebileceğine şu hadis-i şerif delil olarak yeter: Haneş (radıyallâhu anh), Hz. Ali'yi (radıyallâhu anh) iki adet koç keserken görmüş, "Bu nedir?" diye sorduğu zaman, Rasulullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisi için kurban kesivermesini vasiyet ettiğini haber vermiş ve bu vasiyeti için birini onun adına kestiğini söylemiş."[159] Bu hadis ayrıca hem Resulullah Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) vasiyette bulunması suretiyle hem de sahabenin fi'liyle mevta için kurban kesmenin meşruiyetini ortaya koymaktadır. Mezkûr hadis açıkça gösteriyor ki Ruhaniyet-i Rasul için kurban kesmek caiz olmanın da ötesinde, bilakis Efendimiz'in vasiyetidir; onu memnun

---

[159] Ebu Davud, 3/94

ve mesrur eder. Allah'ını seven, onun Peygamberi için bol bol kurbanlar keser. Peygamber'ini seven, onun vârisleri olan ulema için kurbanlar keser.

10.

İmkanı olan, hali-vakti yerinde mü'minler ellerinden geldiğince çok kurban keserler, çünkü ataları Hz. İbrahim'i çok severler; sevdikleri için de onun sünnetine ittibâen cömertçe infak ederler. Bolca kurban keserler, çünkü atalarından en çok Hz. İbrahim'e benzeyen Hz. Muhammed'in meşruiyetinden sonra her yıl muhakkak kurban kesmesine iktidâen, sehavetle infakta bulunurlar. Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Kurban kesiniz!.. Zira kurban babanız Hz. İbrahim'in (aleyhisselâm) sünnetidir." hadis-i şerifleri bile tek başına onlar için çok büyük bir sâik-i hayr olmaya yeterlidir. Ahirette onlarla beraber sırat köprüsünü geçerken ihtiyaç hissedecekleri binekleri burada hazır ederler çünkü. Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Kurbanlarınızı büyük büyük kesin. Muhakkak ki kurbanlar, Sırat köprüsünde sizin binek hayvanlarınızdır."[160] buyurmuştur zira. Bu sebeple: *Mahşerde sırat köprüsünden geçmek için üzerine binilecek binit sayısını artırma maksadı ve fukara mü'minleri sıratta binitsiz bırakmama merhameti sebebiyle zengin Müslümanlar kurbanı infak buudunda ele alırlar, mâlî himmet eder gibi kurban vaadinde ve gayretinde olurlar.*

11.

Kurban verenin, aslında başkasına değil kendisine vermekte olduğu hakikati çok iyi anlaşılabilir ve anlatılabilir ise, Müslümanlar daha çok kurban kesmeye ve kestirmeye bakacaklardır. Çünkü yapılan kurban ibadeti ile ailede ve toplumda gerçekleşen güzel şeyler, ne kadar çok olursa olsun, kurban ibadetinin infak ve mâlî cihat ufkunda eda edilmesi, insanın ebedî cennet hayatını inşa eder, kendisine manevî makamlar/dereceler

[160] Bkz. Mehmet Dikmen, İslam İlmihali, s. 469

halinde, o makamlarda bir takım nimetler halinde, kâşâneler, gülistanlar, hur-i gılmanlar halinde geri döner. Kurbanların etleri ve maddî getirileri hayır kurumlarına giderken, manevî vâridâtı ise çoktan Allah katına yükselir ve orada indallah bir hazinede mahşere kadar o kul için çoğaltılır, artırılır, bereketlendirilir. Hatta hadisin ifadesiyle bir hurma tanesi, koca bir dağ kadar bereketlenir. Kur'ân diyor ki: "Hayır olarak yaptığınız her harcama sadece kendiniz içindir. Zaten siz Allah rızasını aramaktan başka bir gaye ile infak etmezsiniz. İşlediğiniz her hayrın mükâfatı size tamamen verilir ve sizin hakkınız yenmez."[161] Bir başka ayette ise: "Namazı kılın, zekâtı verin, önceden kendiniz için yaptığınız her iyiliği Allah'ın katında bulacaksınız. Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızı noksansız görür."[162] buyrulmuştur.

Binâenaleyh iman sahipleri kurban ibadetini ifa etme seviyesinden kurbanda infak ufkuna ve dahi mâlî cihat boyutuna taşınabilir ise, istenen netice elde edilebilecektir. Bunun için harekete geçirilmesi gereken belki de en merkezî dinamik insanın kendine, egosuna, ismine olan yatırım noktasının açığa çıkarılması meselesidir. Bu egoizm asrında eğer insanlar, yaptıkları her hayrın aslında başkasına değil de, bizzat kendi elleriyle kendilerine yaptıkları bir hayır olduğuna inanabilirler ise, -ki inanmamaları için hiçbir sebep de yok- neden vermekten bu kadar kaçınsınlar? Hiç insan kendisine karşı cimri olur mu?! Örneğin asr-ı saadetten şu hadiseye bir nazar edelim: Hz. Aişe (radıyallâhu anha) bir adak kurbanı kestirdi. Kürek kemiği hariç hepsini infak etti, dağıttı. Rasulullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona "Ya Aişe, kurbanı ne yaptın?" diye sordular. "Hepsini başkalarına dağıttım, bize sadece bir kürek kemiği kaldı." cevabını verdi. "Bilakis ya Aişe, bize o bahsettiğin kürek kemiği hariç, kurbanın bütünü kalmıştır." buyurdular.[163] Demek ki yediklerimiz değil, yedirdik-

---

161 Bakara 2/272; bkz. 6,52; 18,28; 30,38-39; 76,9
162 Bakara 2/110
163 Tirmizî, Kıyâme, 33

lerimiz bize kalacak ahirette ve biz burada yedirdiklerimizi orada yiyeceğiz, daha harika bir yiyecek olarak fazlasıyla elde edeceğiz. Yine bu meyanda şu hadis-i şerifi değerlendirmeye alalım: "Her kim aç bir kimseyi doyurursa, Allah ona cennet meyvesi yedirir. Her kim susuz bir mü'mine su verirse, kıyamet gününde Allah ona ağzı kapalı saf bir içecekten içirir. Her kim çıplak bir mü'mini giydirirse, Allah ona cennetin yeşil elbiselerinden giydirir." Nitekim Allah Rasulü'nün haber verdiğine göre, Cenab-ı Mevla şöyle buyurmuştur: Ey Ademoğlu sen infak et ki Allah sana infak etsin. (Sen ver ki Allah da sana versin)."[164] Demek ki veren, esasen kendisine veriyor, başkasına değil.

Kaldı ki akıllı insan, sevdiklerini cennete götürebilen insandır. Efendimiz'in tasvirleri içinde: "Akıllı insan nefsini kontrol eden ve ölüm sonrası için amel edendir. Ahmaka gelince, o, kendisini hevasının peşine salmış ve bir de Allah'tan kurtuluş umut eden insandır." Kurban infakı, ölüm sonrasına yapılan akıllıca bir yatırımdır, bunda şüphe yok. Aanlatılır ki: Arifin birisi, bir zengine: "Malı mı, yoksa günahı mı daha çok seviyorsun?" diye sormuş. Zengin: "Tabii ki malı seviyorum." demiş. "Doğru söylemiyorsun!" demiş arif... "Çünkü: Günahı daha çok seviyorsun ki ölürken beraberinde malını değil de onları götürüyorsun. Eğer, yiğit isen, malı günahsız olarak beraberinde götürmeye çalış. Malını seviyorsan, onu kendinden önce Rabbinin yanına gönder ki, gittiğinde onları orada bulasın, işine yarasınlar." Akıllı adam, hazırladığı erzakı yollarda bırakan değil, kalacağı yere gönderendir. Allah yoluna veren, malını dünya yolunda bırakmamış, yanında götürmüş olur, daha doğrusu kendisinden önce malını ahirete göndermiş olur. Bu bakımdan kurban, ehl-i infakı ve ehl-i cihadı ahirette büyük bir kurban ordusu ile karşılanacaklardır, inşallah ne mahşer mahkemesinde lehlerine şahitsiz kalacaklar ne de sırat köprüsünde takılıp kalacaklardır...

---

[164] Buhari; Müslim rivayet etmiştir.

12.

Her bir tüğüne (kılına) mukabil bir sevap verileceği eğer insanların vicdanlarına iyi nakşedilebilir ise, bilhassa akl-ı meâd (ahirete iyi çalışan akıl) sahipleri, sayısız günahlarına mukabil sayısız sevap kazanmak mecburiyetinde olduklarını bilir ve o istikamette de daha çok kurban kesmek suretiyle hedeflerine vasıl olmaya bakarlar. Bunun için ise şu hadis-i şerif bize gerekli malumat, itimat ve itikadı vermeye yetiyor. Zeyd İbn Erkam radıyallahu anh'ın bildirdiğine göre: "Resulullah aleyhissalâtu vesselâm'ın ashabı: "Ey Allah'ın Rasulü dediler, bayram günü kesilen şu kurban nedir?" "Bu babanız İbrahim aleyhisselâmın sünnetidir." buyurdular. Ashab: "Pekiyi, kurban kesmede bize ne gibi sevap var ey Allah'ın Rasûlü!" dediler. "Kurbanın her bir kılı için bir sevap." buyurdular. Ashab tekrar: "(Kesilen kurban, koyun kuzu gibi) yünlü ise ey Allah'ın Rasûlü (sevap nasıl olacak)?" diye sordular. Aleyhissalâtu vesselam: "Yünün her bir teli için de bir sevap var!" buyurdular."[165] Günahım çok diyen, çokça kurban kessin. Meselenin özü budur.

13.

Yeryüzünde akan kanlarda kendi sorumluluk payımızın olduğuna inanma bilincine sahip olanlar, buna mukabil bir keffaret arayışına girerler. Kur'ân diyor ki: "O mü'minler ki tamamen haksız yere, sırf "Rabbimiz Allah'tır" dediklerinden ötürü yerlerinden yurtlarından kovulmuşlardı. Eğer Allah insanların bir kısmının zararını diğer bir kısmı ile savmasaydı mânâstırlar, kiliseler, havralar ve Allah'ın adının çok anıldığı mescidler yıkılır giderdi. Dinine yardım edene Allah da elbette yardım edecektir. Muhakkak ki Allah pek kuvvetlidir, mutlak galiptir."[166] Bugün yeryüzünde yıkılan mescidler, minareler, çökertilen kubbeler,

---

[165] İbn Mâce, Edahi 3; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/368; Hakim, Müstedrek, 2/422

[166] Hacc 22/40; bkz. 60,1; 85,15; 47,7-8; 37, 171-173; 58,21

dağıtılan türbeler var ise şayet, bu, müfsitleri ve zâlimleri bertaraf edecek birilerinin henüz bulunmadığına ya da en azından karşı koyabilecek fiiliyata ve teçhizata sahip olamadıklarına işaret etmektedir. Meselenin diğer bir yanı da şudur: "Başınıza gelen her musîbet, işlediğiniz günahlar (ihmal ve kusurlarınız) sebebiyledir, hatta Allah günahlarınızın çoğunu da affeder.[167] Mü'minlerin başlarına gelen musibetin, onların birtakım hususlarda gösterdikleri ihmal, kusur veya işledikleri günahlar sebebiyle olduğu bu ayetten açıkça anlaşılmaktadır. Fakat hırsızın hiç mi suçu yok? Öldürenlerin vebali nedir? Yukarıdaki ayetin peşisıra gelen ayet bakınız ne diyor: "Sorumlu olanlar, ancak insanlara zulmedenler ve ülkede haksız yere başkalarının hukukuna saldıranlardır. İşte böylelerinin hakkı gayet acı bir azaptır."[168] Onların ahiretleri Allah'a kalmış. Allah zâlimlerin, fâcirlerin, gaddarların, cânilerin hakkından gelmeye bizden daha kâfi ve vâfidir! Muhakeme ve adalet kısmını mahşer mahkemesine, mahkeme-i kübraya havale ederek biz şu musibetlerde kendi payımız nedir, onu araştırmalı, ona keffaret ödemeliyiz. Tevbe ve istiğfarımızı kavlen olduğu kadar, fiilen de yerine getirmeliyiz. Neticede öyle ümit edilir ki Merhameti Sonsuz, bu kendi nefsimizi kurban ediyormuşuz gibi bir niyetle yaptığımız mâlî ibadeti, kurbanları şefaatçi kabul ederek, bizi bekleyen arzî veya semavî âfetlerden, düşmanların tasallutundan, hâsitlerin hasetinden muhafaza buyurur.

Eğer bir muhasebe ve murakabe Müslümanı isek, yeryüzünde akan kanların "günahlarımıza bakan kefareti"ni, her bir cana mukabil kurbanlık 100'er deve (veya 100) koyun bulmakla ödemeliyiz. İslam'da bir insanı haksız yere öldüren bütün insanlığı öldürmüş gibidir. Ne ki haksız yere öldürülen için sureta da olsa bir fiyat takdir edilmiştir ki, o fiyat da Peygamberimiz'in dedesi Abdülmuttalip'in nezri üzerine oğlu Abdullah yerine -ok

---

167 Şura 42/30; bkz. 35,45
168 Şura 42/42

çekme usulüyle- 100 devenin kurban edilmesi hadisesine dayanır. Bu 100 deve, daha sonra İslam'da da haksız yere öldürülen kişiler için diyet olarak kabul edilmiş, uygulanagelmiştir. Niye mi bunları anlatıyoruz? Şunun için: Mademki İslam'da haksız yere öldürülen için 100 deve kurban edilmesi hükme bağlanmıştır. Mademki oğlu Abdullah'ı kurban etmekten kurtarabilmek için Abdulmuttalip 100 deve kurban etmiştir. Bugün biz Müslümanlar olarak da yeryüzünde haksız öldürülen Abdullahlar (Allahın kulları) mukabilinde, onlar öldürülmesinler diye kurbanlar kesmek durumundayız. 1 deve 10 hisse sayıldığına nazaran, 100 deve 1000 koyun mesabesindedir. Binaenaleyh, haksız yere canına kıyılan mü'minler için ve daha yeryüzünde yarın, öbür gün, ertesi gün, haftaya, öbür hafta, sonraki ay, iki ay sonra ve bir yıl içinde öldürülecek olan ve öleceğinden habersiz kendince ümit dünyasında yaşayan ölüm namzetleri için kurbanlar keselim ki keffaret olsun. Nasıl ki sadaka belayı def eder. Allah için kesilen kurbanlar da Müslümanlar olarak başımıza gelecek belalara karşı birer paratonerimiz, sigortamız olacaktır inşallah. Ne kadar çok sadaka, o kadar çok def-i bela...

14.

Kurban mâlî cihadının, -"gönüllüler hareketi" vesilesiyle- ölüm sonrası defteri kapanmayacak olan üç sınıfa birden, yani hem sadaka-i câriye hem salih nesil hem de, istifade edilen bir ilim yolunda sarfediliyor olması gerçeği, Müslümanları daha çok kurban kesmeye ve bulmaya teşvik etmektedir. Bu hizmeti kurbanlar ile desteklemek, onların sevaplarına ortaklığı netice verecek mâlî bir cihattır; ve tek seferde, hem sadaka-i cariye hem salih evlat, hem de istifade edilen ilme hizmet edebilme câmiiyyetini yakalama hamlesidir. Sadaka-i câriye, yani camiler başta olmak üzere, üniversiteler, liseler, ilkokullar, kreşler, yurtlar, pansiyonlar, dershaneler, kültür merkezleri, kütüphaneler gibi eğitim-öğretim kurumları demek. Salih evlat meselesine gelince, ahir zamanın günah ve fitne seylapları altında ateşe garkolup

gitmeyecek şekilde ilim, iman, irfan, amel ve ahlakla donatılmış nesl-i pâk demek. Bu nesil, o eğitim-öğretim kuruluşlarında yetişmektedir. Kendisinden istifade edilen ilim ise, zaten gönüllüler hareketinin bütün iş ve icraatlarının hem tohumu hem de meyvesidir.

Binâenaleyh bu devirde ve özellikle de gayr-i müslim ülkelerde infâkı ve kurban bağışlarını sadece fakirlerle sınırlı tutmaksızın, bilhassa nesillerin yetiştirilmesine, eğitime harcamak daha basiretlicedir. Allah için açılan eğitim-öğretim kurumları ve bu kurumlarda çalışan ve çalışacak eğitimciler, rehberler ve ilim öğrencilerine zekât, sadaka, fitre, hibe, bağış ve kurban gibi maddî yardımları infak etmek ileri görüşlülüktür ve firasettir. İslam dünyasının olduğu kadar bütün dünyanın geleceğini kuracak ve kurtaracak aydın, kültürlü, çalışkan, terbiyeli ve eğitimli dinamik nesilleri yetiştirmeye yönelik bu maddî tasarruflar, daha ziyade rıza-yı ilahîyi celbeder hüsnüzan ve itikadı içerisindeyiz. Bu kurban seferberlikleri ile dünyanın dört bir tarafındaki eğitim-öğretim müesseselerinde okuyan milletlerden öğrenciler, öğretmenler ve rehberler bir miktar da olsa rahatlıyorlar, biraz daha yol alıyorlar ve yüzleri gülüyor. Dünyanın dört bir kıt'asında iman ve Kur'ân bayrağını gönül gönül, akıl akıl, vicdan vicdan dalgalandırmaya çalışan peygamber kardeşleri, yaptıkları hayırlı faaliyetler ile Allah, Rasulullah ve meleklerin yüzlerini güldürüyor iken, o kutsilerin yüzlerini kurbanları ile güldüren cömert mü'minleri Allah, Rasulullah dünya ve ahirette güldürmez mi?

Böyle bir tercih ve tasarrufun diğer bir yanı ise İslam âleminin uyanışı, kıyamı ve terakkisine yardım ediyor olmasıdır. Bu ise ancak yetişmiş nesiller ile mümkün olabilecektir. İnsana yatırım, en az yüz yıl sonrasına yatırımdır, ahiretteki ecr ü mükâfatı hariç. Nitekim bir Çin atasözünde şöyle denilmiştir: "Bir yıl sonrasını düşünüyorsanız tohum ekiniz. On yıl sonrasını düşünüyorsanız ağaç dikiniz. Yüz yıl sonrasını düşünüyorsanız

insan yetiştiriniz." Çağımızda sadece İslam âlemi değil, bütün bir yeryüzünü tutmuş eğitim-öğretim müesseseleri ile yüz binlerce öğrencinin hem hakiki ilimle öğretimli hem de hak imanla eğitimli hale getirilmesine vesile olan M. Fethullah Gülen Hocaefendi "Kurban ve Hizmet" başlıklı kısa bir fasılda şöyle demiştir: "Kurban Bayramında talebeye himmet elini uzatmak için maddî-manevî gayretten geri kalmayan arkadaşlar, o anda Arafat'ta ve Müzdelife'de olan kimselerin sevabına denk, belki de daha çok sevab kazanmış olabilirler. Zira hacdakilerin himmeti şahsî, burada bulunanlarınki ise içtimaî; orada şahsî füyuzatın artırılması, burada ise bir milletin yeniden ihyâsı söz konusudur."[169] Bu söz yeterince açıktır, ziyade tasrihe ihtiyaç yoktur.

15.

Kurban infâkının, -"gönüllüler hareketi" vasıtasıyla- sadaka ve zekâtın sarf yerlerinden üç tanesine birden, yani hem fakir öğrencilere hem müellefe-i kulûba hem de Allah yolunda hizmet edenlere harcanıyor olması hakikati insanlara çok iyi anlatılabilirse kurban seferberliğinin daha inandırıcı bir zeminde büyük bir çağlayan gibi coştuğu müşahede edilecektir. Sadaka ve zekâtın verileceği sınıfları bildiren ve belirleyen ayet-i kerime aslında kurban infak ve mâlî cihadın da en ideal sarf yerlerini de açıklamış olmaktadır. Ayet şu: "Zekâtlar, ancak fakirler (yoksullar), miskinler (düşkünler), zekât toplama görevlileri, kalpleri İslamiyet'e ısındırılmak istenenler, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) köleler, borçlular, Allah yolundakiler, yolda kalmışlar içindir (onlara verilir). Allah tarafından kesin olarak böyle farz edildi. Allah, her şeyi bilendir, hikmet sahibidir."[170] Eğitim-öğretim hizmetlerine verilen sadakalar, zekâtlar ve tabii ki kurban infakları, mezkûr ayetteki sekiz sınıftan sadece bir tanesine değil, birkaçına birden verilmiş oluyor esasen. 1-Fakir (öğrenci-

---

[169] M. Fethullah Gülen, Fasıldan Fasıla.

[170] Tevbe 9/60

)ler, 2-Müellefe-i Kulûb, 3- Fîsebîlillah (Allah yolunda) çalışan hizmet ehli insanlar.

İnkar edilemez bir gerçektir ki: İster Türkiye'de, isterse de diğer İslam ülkelerinde fakir-fukara çocukları okutanlar ekseriyet itibariyle ehl-i iman, ehl-i insaf, ehl-i vicdan Müslümanlardır, hayır kurumlarıdır. Fıkıh kitapları der ki: "İyi kimselere (salihlere) sadaka vermek müstehaptır." Buna göre herhangi bir hayr u hasenatta bulunur iken sadece fakirliği değil, güzel ahlaklılığı, dindarlığı ve ümmete faydalı olma faziletini de göz önünde bulundurmak daha hayırlı olacaktır. Bu kaidenin kurbanda bolca infak edenlere bakan yönü ise şudur: Mü'min kestiği/kestirdiği kurbanları kendi evinde veya müsait geniş bir mekânda halka açık olarak yedirecek, bunda hiçbir ayırıma gitmeyecektir, gitmemelidir. Fakat bunun dışında kurban bağışlarını yaparken, en hayırlı olacak olanını tercih edecek ve bilhassa ilim talebelerine, Kur'ân öğrencilerine ve Hak yolunda hizmet edenlere, öncelik verecektir. Bu şuurlu bir mü'min olarak yaşıyor olmanın yaptırdığı bol kazançlı bir hayır yatırımıdır çünkü.

Müellefe-i kulûb: Kalpleri İslam'a ısındırılmak istenen gayr-i müslimlerdir. Sırf İslam dinine daha sıcak baksınlar, hiç olmazsa kalben kin ve nefretleri yumuşasın, düşmanlıklarının şiddeti kırılsın ve ileriye dönük olarak hidayetlerine hissî-vicdânî-aklî kapılar açılsın ümidiyle inançsız insanlara Hâdi-i Vehhâb'ın bir ikramıdır bu. Kendileri olmazsa da belki çoluk-çocuğu bir gün imanı seçebilir, kim bilir. İyilik yap deniza at, balık bilmezse Hâlık bilir demişler. "İnsan ihsanın kölesidir" sözü meşhur. İşte müellefe-i kulûba İslam'ın zekât verme lütf-u şâhânesi, onlara dünyevî ihsanın verasında uhrevî bir ikramı bağrında barındırıyor, o da cennetin çekirdeği olan "iman"dır. Bu arada belirtelim ki müellefe-i kulûb sadece İslam'a ısındırılmaya çalışılan kâfirler değildir, iman ve İslamları kuvvetlendirilmeye çalışılan zayıf Müslümanlardır aynı zamanda... İslam'daki niyetleri zayıf

olanlar da bu kategoriye dahildirler. Müslümanlıklarını kuvvetlendirmek için bunlara da zekât vb. harcamalarda bulunulabilir.

Fîsebîlillah (Allah yolunda) olanlar, sadece savaşa çıkan, cihat edenler değildir; Allah'ın dinini yaymak için yapılan her türlü faaliyette bulunanlardır. Kâsânî, Bedâyi'nde: "Fîsebilillah ifadesini "Allah'a yaklaştıran bütün işler olarak tefsir etmiştir." Dolayısı ile Allah'a itaat ve hayır yolunda bulunan herkes, ihtiyaç sahibi ise bu sınıfa girer. Dolayısı ile Allah yolunda hizmet edenlere zekât verilebildiği gibi kurban infakında da bulunulabilir; hem de en isabetlisi bu olur. Hanefî âlimlerinden bir kısmı "Allah yolunda" ifadesini ilim öğrenmek mânâsına almışlardır. İlim öğrenen kimse, zengin de olsa bu ifadenin içine girer ve ona zekât verilebilir. Allah yolunda cihad eden, yani i'lâ-yı kelimetullah için hizmet edenlere de zekât verilir, bilhassa sadaka, hibe gibi infakta bulunmak vecibedir. Kurbanların ehl-i hizmete verilmesi mezkûr ayete göre üç açıdan Kur'ânîdir. Ziyade kurban bağışında bulunmak suretiyle infak ederken, takva, ilim, fakirliğini gizleme, akraba olma gibi vasıfları olan kişiler tercih edilmelidir. Ferdî yararlanmalar ve ferde yapılan maddî yardımlar her ne kadar güzel bir amel olsa da, ondan daha güzeli ise Ümmetin güçlenmesi, ilerlemesi ve iman bayrağının bütün yeryüzüne ulaşması noktasında umumî maslahatları göz önünde bulundurarak dine hizmet eden dava ehline böylesi bağışların yapılmasıdır, hayırların İslam davasının yüceltilmesi istikametinde kullanılmasıdır.

16.

Ne kadar çok kurban kesilirse o kadar çok Allah'a karîb (yakın) olunacağı, mukarrabîne yakınlaşılacağı ve Allah'a yakınlık için kesilen kurbanı, öncelikle Allah'a yakın olanlara sarf etmek daha dinî ve daha ilâhî bir yaklaşım tarzı olacağı telakkisi ruhlara içirilebildiği ölçüde kurban seferberliği inbisât ve sür'at peyda edecektir. Nasıl etmesin ki, kurban, kurbiyyet-i ilahiyeye nâiliyetin kısa bir yolu, mukarrabîn denilen en üstün

evliya sınıfına yaklaşmanın ara koridorudur. Allah'ını seven, ona yakın olmak ister, yakınlık için vesileler peşinde koşar; karşısına da kurbiyyet ibadeti olan kurban çıkınca da, onu en güzel şekilde değerlendirmesini bilir. Burada kurbanların sarf mahalli önem arz etmektedir. Allah'a yakınlık için kesilen kurbanı, evveliyetle Allah'a yakın olanlara infak etmek daha dinî ve daha ilâhî bir yaklaşım tarzı olacaktır. "Kurbanları nereye sarfetmek daha isabetlidir ve neden?" İnsanlar bunu bilirse herhalde kurban seferberliği daha bir hızlı, daha bol katılımlı ve daha verimli biçimde ilerleyecektir. Lügavî olarak "yaklaşmak, yakınlaşmak", ıstılahta "Allah'a yaklaşmak için belirli bir hayvanı, belirli bir zaman diliminde O'nun adına kesmek" anlamına gelen bir kurbiyyet kurbanını, tabii ki öncelikli olarak Allah'a en yakın kimselere harcamak daha dinî ve daha ilâhî olacaktır. Bunu bir misalle açalım. Muhyiddin-i Arabi Hazretleri, Fütuhat isimli eserinde anlatıyor: "Bir gün İşbiliye'de, hocam Ebü'l Abbas'ın meclisinde bulunuyorduk. İçimizden biri, birisine sadaka olarak bir şeyler vermek istedi. Bir diğeri: - Sadakayı neseben yakın olanlara, (akrabaya) vermek daha evladır, dedi. Bu sözü duyan hocam Ebü'l Abbas: - Sadakayı Allah'a yakın olanlara vermek daha evladır, buyurdu. Bu hadiseyi nakleden diyor ki: "Bazen, yakın akrabaya yardım etmek, nefislerin hayırlı işlere koşmasına mâni bahaneler haline dönüşüyor. Az şeyle teselli arayanlar, insanların karınlarını doyurmaktan bahsettikleri kadar, ebedî açlıklarına çare bulmaktan bahsetmiyorlar. Keşke birincisini bari ciddi olarak dert etselerdi... İnsanları Allah'a yaklaştırmak, insanın en büyük muradı ve vazifesidir. Din, önce Allah'a ait meseleleri, O'nun davasını emreder. Sair her şey ondan sonra gelir. Verirken öncelik O'nun yolunda yapılan gayretlerdedir. Öyle olmasaydı, Ebubekir Efendimiz (radıyallâhu anh), arkada bırakır, akrabasına bırakır, her şeyini alıp gelmezdi."

Bu açıklamalar çervesinde kurbanlarımızı kimlere vermek daha isabetli olur gibi bir soruya şöyle karşılık verebiliriz: Büyük

İslam alimi İbn A'rabi'nin hocası Ebu'l-Abbas'ın içtihadı istikametinde, kurbanlarımızı da Allah yolunda infak olmak üzere Allah'a en yakın olanlara vermek, kurbanlarımızla Allah yolunda çalışan, mü'minleri eğitim-öğretim kurumlarıyla, haftalık dinî sohbetler ile, aylık konferanslarla yetiştirmeye, geliştirmeye ve şuurlandırmaya çalışan ehl-i hizmete vermek daha evladır, daha akıllıcadır, daha hayırlıcadır. Kaldı ki bir hadis-i şerif infakın verileceği yerleri dereceler halinde şöyle sayar: "Kişinin infak deceği en hayırlı para (dinar) çoluk çocuğuna harcadığı, Allah yolunda (cihadda) bineğine harcadığı, yine Allah yolunda arkadaşlarına harcadığı paradır."[171] İnfaka gayet realist ama aynı zamanda idealist bir çerçevede yaklaşan ve onu katagorize eden bu hadis doğrultusunda, yukarıda Ebu'l-Abbas'ın belirttiği üzere câmi' bir yaklaşım şudur ki: Hem kendi ailesine hem dinî hizmetlerine hem de dine hizmet edenlere birden kurban infâk ve mâlî cihadında bulunabilme ufkudur. Bu da söz konusu eğitim gönüllülerinin öteden beri takip ettikleri güzergâhın ta kendisi olmaktadır.

17.

Kurbanların etleri veya kanları değil, sadece kestirenin kalbindeki takvanın Allah'a yükseleceği itikadı ve neticede rıza-yı ilahîye nail olunacağı hüsnüzannı ve intizarı, en avam mü'mine kadar herkesi harekete geçirmeye yeter bir kuvvet kaynağıdır.

"Durmayın, hayırlı işlerde birbirinizle yarışın!"[172] emr-i Kur'ânîsi kapsamında kurban seferberliği gerçekleştiren ve birbirleriyle müsabakaya tutuşan, ailelerini, uzak-yakın ailelerini, köylerini, kasabalarını, şehirlerini hallaç eden, bütün tanıdıklarını bizzat görüşerek, yahut telefonla ve dahi internet üzerinden bolca kurban kesmeye ve bulmaya hasr-ı himmet eden hamiyetli ve gayretli Müslümanlar, bu güzel aksiyonun içinde

---

171 Kurtubî, el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân, I/179
172 Maide 5/48

tatlı bir telaşla ter dökerken katiyen kalplerini "başarıya" değil, sadece ve sadece "Allah'a" kilitlemeyi bilirler. Çünkü onlar Hz. Muhammed'in ümmetidirler, tıpkı O'nun gibi kurban keserler. Yani Hz. Câbir'in (radıyallâhu anh) anlattığı gibi. "Rasûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yevm-i nahr'de alacalı, boynuzlu ve iğdiş edilmiş iki koç kesti. Koçları kesmek üzere (yatırıp kıbleye) yöneltince: "Şüphesiz ki ben, bir muvahhid (Allah'ı bir tanıyıcı) olarak yüzümü o gökleri ve yeri yaratmış olan Allah'a yönelttim. Ben müşriklerden değilim." ve "Şüphesiz benim namazım da, kurbanım da, hayatım da, ölümüm de hiçbir ortağı olmayan, âlemlerin Rabbi Allah'ındır. Ben böylece emrolundum. Ben (bu ümmette) Müslüman olanların ilkiyim."[173] (âyetlerini okudu ve:) "Ey Rabbim (bu kurban bize) sendendir, senin rızan için (kesiyoruz) ve sana (ulaşacak)tır. Ey Rabbim, Muhammed ve ümmetinden bunu kabul buyur. Bismillahi vallahu ekber!" deyip, sonra koçu kesti."[174] Evet: Kurban Allah'a yaklaşmak maksadıyla ve yalnız O'nun rızasını kazanmak için kesilir. Allah'tan başkası adına hayvan kesmek haramdır ve bu yola tevessül edenleri Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Allah'tan başkası nâmına hayvan kesene Allah lânet etsin!" sözleri ile ağır bir dille yermiştir.[175]

Kurban kestiren mü'minler inanırlar ki: Allah'a kurbanların etleri veya kanları değil, kestirenin kalbindeki takvası ulaşır ve neticede rıza-yı ilahiye nail olurlar: "Fakat unutmayın ki ne onların etleri ne de kanları asla Allah'a ulaşacak değildir. Lâkin O'na ulaşan tek şey, kalplerinizde beslediğiniz takvâdır, Allah saygısıdır. O bu hayvanları size âmâde kıldı ki, sizi doğru yola eriştirdiği için O'nun yüceliğini ilan edesiniz. Öyleyse güzel davrananları müjdele!"[176] Kur'ân-ı Kerim'deki bazı âyetlerin Kitab-ı Mukaddes'teki benzer mânâ içeren karşılıklarını veren Prof. Dr.

---

173 En'âm 6/162

174 Ebu Dâvud, Dahâya 4; Tirmizî, Edâhî 21; İbnu Mâce, Edâhî 1

175 Müslim, Edâhî, 43-45; Nesâî, Dahâyâ, 34; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/108, 118, 152, 217, 309, 317

176 Hac 22/37; bkz. {KM, Levililer 1,9.13.17; Amos 5,22-24}.

Suat Yıldırım Hocamız'dan Allah ebediyyen razı olsun. Bu ayetin mealini müteakip şu kısa açıklamada bulunuyor: "İbadetlerin, hayır ve hasenatın kabulünün başta gelen şartı ihlastır. Allah'ın rızasını gözetmek gerekir. Zira bunların mükâfatını vermek yalnız Allah'ın yetkisindedir. O halde sadece O'nu razı etmeye çalışmalıdır. "İşlerin kıymeti ancak niyetlere göredir. Herkesin niyet ve maksadı ne ise, eline geçecek olan da odur."[177] hadis-i şerifi de bu gerçeği beyan etmektedir. Âyetteki tasvir ise kanların ve etlerin Allah'a yükselmeyeceği imajı ile, kurbanın gayesini küçük çocuklara bile mükemmel tarzda anlatmaktadır." "Dua edelim ki Yüce Allah'ın rızasını kazanmak için akıtılan kurban kanları, insanlarımızın kalplerinden küskünlükleri, dargınlıkları alıp götürsün! Yerinde sevgi çiçekleri açsın... Ne mutlu, kurbanlarla beraber kalplerindeki husûmet duygularını da kurban ederek ruhlarını temizleyebilenlere!.."[178]

18.

Kurban Bayramı başta olmak üzere diğer kutlu zaman dilimleri eğer dinin ihya ve idâmesi istikametinde basiretli ve firasetlice değerlendirilebilir ise istikbalin büyük bayramına ulaşılabileceği ümidi, recası... İçinde bulunduğumuz şu zaman dilimleri Üstad Bediüzzaman Said Nursi Hazretleri'nin ifadesiyle "âlem-i İslâm'ın büyük bayramının arefesi"dir.[179] Bizi inşallah "bütün kıt'alara şamil bir hâkimiyet-i İslâmiyenin nurlu ve büyük bir bayramı" bekliyor.[180] "Kur'ân-ı Hakîm, istikbale tam hâkim olup beşeriyete tam bir bayramı getireceğine çok emareler var."[181] "Hem bu memleketin, hem âlem-i İslâm'ın mühim bayramlarının mukaddemesi olan, bu memlekette şeair-i İslâmiyenin yeniden parlamasının bir müjdecisi" mahiyetinde-

---

177 Buhârî, Bed'ül Vahy, 1; ltk, 6; Menâkıbu'l-Ensâr, 45; Talâk, 11; Hıyel, 1; Müslim, İmâre, 155; Ebû Dâvud, Talâk, 11

178 Algül, Mübarek Gün ve Geceler, s. 85, Nil Yayınları, İst.

179 Nursi, Emirdağ Lâhikası, 2/102

180 Nursi, Emirdağ Lâhikası, 2/162

181 Nursi, Emirdağ Lâhikası, 2/76

ki[182] bu kurban ibadetleri, kurban himmetleri, kurban seferberlikleri gibi bütün hayırlı faaliyetler bir gün istikbalin büyük bayramı ile taçlanacaktır. Bu dünyada olmazsa, öbür dünyada olacaktır, ama mutlaka olacaktır. Hayatını baştan sonra İsmail nebi gibi adanmış olarak yaşayan vakıf insanların gözyaşları ve alın terleri adeta kurban kanları mesabesinde göklere yükselip Arş'ı merhamete getirirken, aynı kutsal damlalar toprağın bağrına düşünce de her yeri gülşene çevirecek, çemenzâra dönüştürecektir. Yeryüzü son bir kere daha asr-ı saadeti üzerinde taşıyacak, ahir zamanın asr-ı saadeti ile insanlık son defa dünya cennetini idrak edecektir.

HASIL-I KELAM

Kurban seferberliği ile bir ay önceden bayram havasına girebilmek herhalde çok özel bir lutf-u ilahî olsa gerek. Bu güzel ve özel havayı herkese teşmil etmek ise o özellerin üzerindeki ödevler cümlesinden. Kuru bilgi aktarımı hiçbir şey ifade etmez. İnandırıcı olmak, güven vermek, mazisi lekesiz olmak, özü-sözü bir hitap etmek, aklî-mantıkî deliller, ayet ve hadisler ve yaşanılan hayattan pratik tecrübeler ve misaller ile imkan sahiplerine en güzel biçimde hitap edilmelidir. Talepte bulunacak ile bulunulacak arasında bu vicdanî bağın kurulabilmesi için ise Allah rızası öne alınmalıdır. Kendisinden kurban himmetinde bulunulacak ehl-i imkan önce böyle bir talebe hazırlanmalıdır. Talebin sırf Allah rızası için olduğu bilhassa vurgulanmalıdır, aksi halde zihinleri değişik spekülasyona ve suizanna açık kimselerde aksülamel yapar. Bilvesile Allah rızası için yapılan talebin geri çevrilmemesi gerektiği şu hadis-i şerif ile güzelce ortaya konmalıdır. Abdullah İbn Ömer radıyallahu anh anlatığına göre: "Resulullah aleyhissâlatu vesselâm buyurdular ki: "Kim Allah adına sığınma talebinde bulunursa ona sığınma verin, kim Allah adına bir şey isterse ona verin, kim sizi Allah için davet ederse ona icabet edin;

---

[182] Nursi, Emirdağ Lâhikası, 2/20; Tarihçe-i Hayat, s. 616, 708

kim size bir iyilik yaparsa karşılıkta bulunun, şayet verecek bir şey bulamazsanız kendinizi, ona karşılığını vermiş görünceye kadar dua edin."[183]

Çağımızın dinî, millî, harsî, iktisâdî, ilmî, içtimâî ve ailevî şartları itibariyle Müslümanları geçmiş yüzyıllardan daha çok kurban kesmeye sevk eden birtakım âmiller, sâikler, sebepler, hikmetler ve maslahatlar vardır. Bu faktörlerin özünde yatan illet ise dine sahip çıkma şuurudur. Yukarıda muhtasaran değinilen o hususlardan icmâlen bir maddeleme yapacak olursak, günümüz Müslümanlarının daha çok kurban kestirmek ödevinde ve görevinde olmaları gerektiğini ortaya koyan, kısaca kurban seferberliğine sevk eden faktörlerden bazılarını şöylece sıralayabiliriz:

1. Kurbanın ferdî, ailevî, içtimâî, iktisâdî, dünyevî, uhrevî pek çok hayırları doğuran ehemmiyetli bir İslam şiârı olduğunu ümmet mâbeynine bitamamiha yerleştirmek, yaygınlaştırmak ve şuurlandırmak cehd ü gayreti.

2. Allah katında en sevimli ibadet olan kurbanda, bir vâcip kurbanla yetinmeksizin, birçok nafile ile de iştirak ederek o en sevimli ibadet ecrini artırma, onu daha bir sevgili hale getirme düşüncesi.

3. Ümmet-i Muhammed'e dinî, ilmî ve manevî hizmet eden eğitim-öğretim kurumlarını nakdî yardımla fiilen destekleme mefkûresi; Allah'ın adının i'lâsı ve insanlığa anlatılması istikametinde hizmet eden hayır kuruluşlarına bolca kurban bağışında bulunmak suretiyle, onların arkasında ensar gibi durarak mal ile cihat yapma arzusu, ehl-i cihadın uhrevî kazançlarına iştirak etme fikri.

4. Çokça kurban kestirerek, vacip olan kurban ibadetine ayrıca "Allah yolunda infak" buudu kazandırıp, ehl-i infakın ahiretteki vâridatına talip olma niyeti.

[183] Nesai, Zekât 72; Ebu Dâvud, Zekât 38

5. Kurban kesmenin dinî vücûbiyeti ve mes'ûliyeti konusunda bilgisizliğinden veya gafletinden ötürü kurban kesmeyen pek çok zengin ehl-i imanın uyarılması, bilgilendirilmesi ve yönlendirilmesi vazifesi; ve onlara geçmişi kaza ettirerek telafiye imkan sağlama ödevi.

6. Zengin çocuklar ve mecnunların da kurban kesmelerinin vacip olabileceği düşüncesiyle, velilerinin onlar adına da her yıl kurban kestirmelerinin gerekliliği.. ve zengin çocukların büyüyünce geçmiş kurban borçlarını bolca kurban kestirmek veya bedelini infak etmek suretiyle telafi etmelerinin lüzumu.

7. Sünnet-i seniyyeye ittibâen, bolca kurban kestirmek suretiyle ümmet-i Muhammed'in kurbanda bayram etmesini, herkesin tam bir sevinç, mutluluk, huzur, paylaşım, yardışlaşma, ziyafet, zerafet, ziyaret atmosferi yaşamasını sağlama uhuvveti, nebevî re'feti.

8. Peygamberimiz gibi, kurban kesemeyen fakir Müslümanlar adına kurbanlar kesmek suretiyle peygamberâne davranma şefkati, tâati.

9. Başta Peygamberimiz'in ruhaniyeti olmak üzere, geçmiş din büyükleri, mânâ erleri, dedelerimiz ve ninelerimizin ruhlarına kurbanlar bağışlama vefa ü sadakati.

10. Mahşerde sırat köprüsünden geçmek için üzerine binilecek binit sayısını artırma maksadı ve fukara mü'minleri sıratta binitsiz bırakmama merhameti.

11. Kurban verenin, aslında başkasına değil kendisine vermekte olduğu inancı.

12. Her bir tüyüne (kılına) mukabil bir sevap verileceğini bildiren hadislere itimaden mümkün mertebe daha çok kurban kestirerek daha ziyade sevaba nail olma talebi.

13. Yeryüzünde akan kanlarda kendi sorumluluk payımızın olduğuna inanma bilinci; ve bu bilincin gereği olarak akan kanların "günahlarımıza bakan kefareti"ni, her bir cana mukabil kurbanlık 100'er deve (veya 100) koyun bulmakla ödeme muhasebe ve mücadelesi.

14. Kurban mâlî cihadının, -gönüllüler hareketi vesilesiyle- ölüm sonrası defteri kapanmayacak olan üç sınıfa birden, yani hem sadaka-i câriye hem salih nesil hem de istifade edilen bir ilim yolunda sarf ediliyor olması gerçeği.

15. Kurban infâkının, -gönüllüler hareketi vasıtasıyla- sadaka ve zekâtın sarf yerlerinden üç tanesine birden, yani hem fakir öğrencilere hem müellefe-i kulûba hem de Allah yolunda hizmet edenlere harcanıyor olması hakikati.

16. Kurbanlarla müellefe-i kulûb sınıfına giren ümmetin ve beşeriyetin kalblerini te'lif etme, insanlığı İslam'a ısındırma ideali.

17. Kurbanın dinler arası diyalog, hoşgörü ve uzlaşıya sağladığı ve sağlayacağı düşünülen katkı.

18. Ne kadar çok kurban kesilirse o kadar çok Allah'a karîb (yakın) olunacağı ve mukarrabîne yakınlaşılacağı telakkisi; ve Allah'a yakınlık için kesilen kurbanı, öncelikle Allah'a yakın olanlara sarf etmek daha dinî ve daha ilâhî bir yaklaşım tarzı olacağı.

19. Kurbanların etleri veya kanları değil, sadece kestirenin kalbindeki takvanın Allah'a yükseleceği itikadı ve neticede rıza-yı ilahîye nail olunacağı hüsnüzannı, intizarı.

20. Kurban Bayramı başta olmak üzere diğer kutsal zaman dilimleri eğer dinin ihya ve idâmesi istikametinde basiretli ve firasetlice değerlendirilebilir ise istikbalin büyük bayramına ulaşılabileceği ümidi, recası.

Herkesin Kurban Bayramı'nın istikbalin büyük bayramına bir güzergâh olabilecek şekilde bereketli geçmesi dua, dilek ve ümitlerimizle...

Dördüncü Bölüm

KURBANIN DEĞERLENDİRİLMESİ

KURBANIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kurban, ilk insan ilk nebi Hz. Adem ile birlikte başlayan "tevhid mücadelesi"nin tarihî sürecinde Hz. İbrahim ile birlikte en zirve makam olan Allah'a adanmışlığı sembolize eden harikûlade bir İslam geleneğidir. Hemen bütün peygamberlerin dinlerinde mevcudiyetini muhafaza etmiş bulunan çağlar üstü, değişmez emr-i ilahîlerdendir. Semavî dinler arası ortak bir ritüeldir. Kurban bütün ümmetlere vacip kılınmış olan umumî bir ibadettir ve illeti/hikmeti de Allah'ın adının anılmasıdır. Kur'ân şöyle buyurur: "Biz (size ve sizden önceki) her ümmete kurban ibadeti koyduk ki Allah'ın kendilerine erzak olarak verdiği hayvanları keserken Allah'ın adını ansınlar. Şunu unutmayın ki hepinizin ilahı bir tek İlah'tır. Öyleyse yalnız O'na teslim olun. Sen ey Resulüm: O alçak gönüllü, samimi ve ihlaslı olanları müjdele! Onlar ki; yanlarında Allah anıldığında kalpleri saygı ile ürperir. Başlarına gelen dertlere sabrederler. Namazlarını hakkıyla ifa eder, Allah'ın kendilerine nasib ettiği nimetlerden, O'nun rızasında harcayıp dururlar."[184] "Bu âyet kurban keserken besmele çekmenin vacib olduğuna delildir. Kurban sadece hacılara değil, bütün ulemanın ittifakiyle Müslüman olan herkese şamildir. Fark sadece bazı müçtehidler vacip görmeyip, müekked sünnet saymışlardır."[185] Ne var ki biz meselenin fıkhî boyutundan ziyade daha genel anlamda imanî ve İslamî boyutu üzerinde dur-

---

184 Hac 22/34-35; 21/25
185 Suat Yıldırım'ın Hac 22/34-35 ayetlerinin açıklaması

mak ve bilhassa dinler arası diyalog nokta-i nazarından meseleye yaklaşmak istiyoruz. Yukarıdaki ayet-i kerimenin de bize bildirdiği üzere:

Kurban ibadeti, geçmiş bütün peygamberlerin ve ümmetlerinin de ibadeti idi. Fakat onların ekserisi bunu unuttular veya bu ibadetin kıblesini değiştirdiler; Allah adına değil de, şerik tuttukları birtakım putlara veya şahıslara kurban keser oldular. Allah bu ayetle Müslümanlara bir görev yüklüyor ve diyor ki: "Biz (size ve sizden önceki) her ümmete kurban ibadeti koyduk ki Allah'ın kendilerine erzak olarak verdiği hayvanları keserken Allah'ın adını ansınlar. Şunu unutmayın ki hepinizin ilahı bir tek İlah'tır. Öyleyse yalnız O'na teslim olun."[186] Bütün ümmetlere kurban ibadetinin vacip kılınmış olduğu bildirildikten sonra, hepsine umumi bir seslenişle hitap ediliyor, fakat evvelen ve bizzat Müslümanlar muhatap alınarak adeta şöyle deniliyor: Ey Müslümanlar! Söyleyin ehl-i kitaba! Kurban onlara da vacip idi. Kesmeye başlasınlar. Keserken ise Benim adımı ansınlar. Hepiniz biliniz ki sizin ilahınız tek bir İlah'tır. Öyleyse yalnızca O'na teslim olun!" Evet biz Müslümanların sorumluluğunda olan hususlardan bir tanesi de ehl-i kitap ile birlikte tek İlahı'mız olan Allah'a teslim olma, yani Müslümanlar olma meselesidir. İslam hakikatte bütün peygamberlerin getirdiği dinin esas adı olunca, bütün ehl-i kitabın Allah'a teslim olanlar anlamında Müslümanlar haline gelmeleri Kur'ân'ın en büyük idealidir denebilir.

Kurban ibadetinin gerekçesi ise "Allah'ın rızık olarak lutfettiği hayvanları keserken Allah'ın adının anılması". Bu ayet penceresinden günümüze şöyle mahrutî bir nazar edelim, bakalım ne göreceğiz? Geçmiş peygamberlerin ümmetlerinden, bilhassa ehl-i kitap olarak tavsif edilen Yahudi ve Hristiyanlar kendilerine zamanında Allah tarafından teşri buyurulan kurban ibade-

---

[186] Hac 22/34

tini yerine getiriyorlar mı? Bu ibadetten ne kadar haberdarlar? Haberdar olanların ne kadarı kurban kesiyor? Kurban kesenlerin ne kadarı hiç şirke girmeksizin, ne İsa'ya ne Musa'ya ne Uzeyr'e, doğrudan Allah'a, Allah adına o kurbanı kesiyor acaba? İşte tam bu noktada biz Müslümanlara düşen bir görev var, o da, ehl-i kitabtan kurban ibadetini bilmeyenlere bu sorumluluklarını ve bu ilahî armağanı bildirmek. Kurban Bayramı'nın sevinç ve neş'esinin kapılarını, bütün semavî dinlerin müntesiplerine de aralayabilmek, dahası açabilmek; ve mümkünse onları içeriye buyur edebilmek... Bilvesile burada çok orijinal, çok faydalı, çok gerekli olduğu aşikâr olan bir daveti ifadeye dökmek mesuliyetini ifa etmek istiyoruz ki o da şudur: Üç semavî dinin mü'minleri olarak hepimize Allah'ın vacip kılmış olduğu kurban ibadetini bütün herkese teşmil ederek şuurluca eda etmek ve bu vesile ile Allah'ta buluşmak! Yani "Aramızda ortak bir kelime olan, kelime-i tevhidde ittifak etmek!"[187]

KURBAN BAYRAMI, ÜÇ SEMAVÎ DİN MÜNTESİPLERİNİN BULUŞMA NOKTASI OLABİLİR

Kurbanın geçmiş ümmetlere de vacip kılındığını bildiren[188] ayet ile bütün semavî din mü'minlerinin üzerinde ortaklaşa görüş ve iman birliğine ulaşmaları çağrısını yapan âyet[189] arasındaki güçlü manevî alakaları, hikmetli irtibatları ve haklı münasebetleri nazar-ı itibara alarak, biraz da bu perspektifden kurbana bakmamız gerektiğini, kurbanı yorumlama ve değerledirme adına bir strateji ortaya koymamız icap ettiğini işaretlemek istiyoruz. Meseleyi biraz açar isek:

Kur'ân'da Cenâb-ı Mevla şöyle buyuruyor: "(Ey Rasûlüm) De ki: "Ey ehl-i kitap! Bizimle sizin aramızda birleşeceğimiz, müşterek ve âdil şu sözde karar kılalım: "Allah'tan başkasına ibadet

---

[187] Âl-i İmrân 3/64
[188] Hac 22/34
[189] Âl-i İmran 3/64

etmeyelim. O'na hiçbir şeyi şerik koşmayalım, kimimiz kimimizi Allah'ın yanında rab edinmesin." Eğer bu dâveti reddederlerse: "Bizim, Allah'ın emirlerine itaat eden mü'minler olduğumuza şahid olun" deyin."[190] Prof. Dr. Suat Yıldırım şu ara notu düşmüş mealine: "Bu dâvet, Kur'ân'ın, Hristiyanlar başta olmak üzere bütün dinlere yöneltti̇ği evrensel bir çağrıdır. Bunda muhtelif milletlerin, farklı dinlerin, çeşitli vicdanların temelli bir vicdanda, hak bir sözde nasıl birleşebilecekleri ve İslâm'ın insanlık âlemine ne kadar geniş, ne kadar açık bir hidâyet yolu, bir hürriyet kanunu öğrettiği görülmektedir." Allah'ın, ehl-i kitabın üzerinde buluşmasını istediği kelime "Allah" kelimesidir, şirksiz, nidsiz, ortaksız bir Allah. Ve yalnızca O'na ibadet etmek.

"Tek Allah inancı ve ona bağlı amel" Haniflik dininin özüdür ve kıyamete kadar Hz. İbrahim'den miras kalan bir mukaddes emanettir. Kur'ân'ın haber verdiğine göre: "Bir vakit İbrâhim babasına ve halkına şöyle dedi: "Bilin ki ben sizin taptıklarınızdan her türlü ilişiği kestim. Ben ancak beni yaratana ibadet ederim. O bana yol gösterecektir." İbrahim, bu sözü hakka dönsünler diye, gelecek nesillere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı."[191] Nitekim Hz. İbrâhim'in (aleyhisselâm) neslinde bu miras devam edegelmiştir. Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) risaletinden önce Mekke'de "hanifler" diye bilinen ve Hz. İbrâhim'in inancına, bildikleri kadarıyla bağlı olan insanlar vardı. Bugün yeryüzünde, dünyanın ücra köşelerinde, Asya'nın steplerinde, Afrika'nın çöllerinde veya balta girmemiş ormanlarında olduğu kadar, bilhassa Hristiyanlık içerisinde ve az da olsa Nasrânîler mâbeyninde hanif inancına sahip insanlar vardır ve pek çoktur.

İşte kurban da mademki yalnızca Allah adına kesildiği takdirde helal ve makbul oluyor. Mademki kurbanın vacip kılınmasının

---

190 Âl-i İmran 3/64
191 Zuhruf 43/26-28

gerekçesi zaten Allah'ın adının anılmasıdır. Mademki kurbandan Allah'a ne onların etleri ne de kanları ulaşır, bilakis hiçbirisi ulaşmaz; sadece kestirenin kalbindeki takva duygusu Allah'a ulaşır. O halde bütün semavî dinlerin mü'minleri olarak üzerinde ittifak ettiğimiz "Allah"ı ve ona şirksiz ibadet" mükellefiyetimizi, yine hep birlikte üzerimize vacip kılınmış olan kurban ibadetinde icraata dökebiliriz. Allah'ın bizlere buluşma noktamız olarak gösterdiği hakikat cevheri, temel dinamik üzerinde ittifak etme hedefini tutturabilmek için öncelikli olarak o emri içeren Kur'ân ümmetinin daha ziyade gayret göstermesi icap etmektedir. O kelime-i tevhid inancı üzerinde itikad ve ittifak ettikten sonra sıra o tevhid inancının gereği olarak sadece Allah adına ibadet etmektir ki, burada kurban ibadeti her ümmete vacip kılınmış olması itibariyle, söz konusu tevhidî ibadeti sırf Allah'ın adının anılması illeti göz önüne alındığında, ifa edilmeye daha bir elverişli, daha müsait, daha cazip ve daha layık görünmektedir. Semavî dinlerin Allah'ta buluşmasının bir göstergesi ve nişanesi olarak, ve aynı zamanda tahakkukunun bir hazırlayıcısı sadedinde kurban ibadeti birebir bir fırsat olarak karşımızda duruyor. Bunu çok iyi değerlendirmemiz lazım diye düşünüyorum.

Tam bu bağlamda, yukarıdaki "tevhidî itikat ve ibadet"te buluşma çağrısını yapan âyetin[192] emri doğrultusunda hareket ederek, geçmiş ümmetlere ve onların günümüzdeki uzantılarından olan Yahudilik ve Hristiyanlığa da vacip kılınmış olduğunu bildiren âyeti[193], bu iki ayetin mü'minleri olarak bizler nasıl ehl-i kitabla birlikte müşterek bir buluşma vasıtası haline getirebiliriz sorusu akıllara gelmiyor değil. Bu soru cevaplanabildiği ölçüde bugün yeryüzünde başımıza gelen nice sorunların kendiliğinden ortadan kalkacağından da şüphemiz yok. Meseleyi biraz daha açmak gerekirse: Başına "min gayri haddin" kaydını, sonuna da "Allahü a'lem" kaydını koyarak -bütün tenkit noktala-

---

[192] Âl-i İmran 3/64
[193] Hac 22/34

rı mahfuz çok değerli gördüğümüz bir teklifi gündeme getirmek istiyoruz. Ne kadar realize edilebilir, o da ayrı bir mevzu. Fakat mademki bilhassa Hristiyanlar içerisinde "Müslüman İsevîler" ismine layık bir zümre var. Yani bunlar "Biz Hristiyanız. Hz. İsa'nın cemaatiyiz. İncil kitabımız. Fakat Hz. Muhammed'in de bir peygamber, Kur'ân'ın da Allah'ın kelamı olduğuna inanıyoruz" diyorlar, o halde en azından işe onlardan başlayarak, ilk olarak onları muhatap kabul ederek, -"Madem her şey bir hayalle başlar"- bütün ehl-i kitabı şöyle bir ideali hayal etmeye çağırmak istiyoruz: Ey İsâ'ya inananlar, ey Musâ'ya inananlar! Ey İbrahim'e inanan İsevîler ve Musevîler! Gelin hem İbrahim'e, hem İsa'ya, hem de Musa'ya inanan Müslümanlar ile hep birlikte bayram edin! Üç semavî dinin mü'minleri olarak, atanız Hz. İbrahim'in sünnetini topluca icra edin!

Dediğimiz gibi biraz fazla hayalperest veya idealist bir düşünce, hüsnüzannı bol bir teklif addedilse de kimilerince, bizce Kurban Bayramı İbrahimî dinlerin ortak bayramı olabilir ve olması gerekir diye düşünüyoruz, düşünmek istiyoruz. Hristiyanlar ve Yahudiler bir gün Hz. İbrahim'in Hanif dinine sahip çıkarlar ise, neden olmasın, yeniden Hz. İbrahim'de buluşulmasın, buluşulup da üç dinin mü'minleri hep birlikte Kurban Bayramı'nı tes'id etmesinler. Gelecek günler neye hâmile bilemeyiz. Fakat bütün Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerin Hz. İbrahim'in bu sünnetine sahip çıkarak bir "kelime-i tevhid"de birleşmenin bir lazımı mahiyetinde "kurban bayram"ında da o dinler arası diyaloğu hak temellere îsal ederek kökte buluşma, yeniden el ele tutuşma ve İslamiyet'in, aslında Allah'ın bütün peygamberlere gönderdiği dinin müşterek adı, üst ünvanı olduğunu hep birlikte izhar ve ilan etmeleri, evet bütün bu ümit edilen gelişmelerin gerçekleşebilmesi için öncelikli olarak İbrahimî itikat ve hanefî ibadetin yerli yerince oturtulabilmiş olması lazım. Hz. İbrahim ki, peygamberler arasında efendimiz Hz. Muhammed'in kendisine en çok benzediğini söylediği Halîlurrahmân'dır, Rahmân'ın dostu

olan bir peygamberdir. Hz. Muhammed ki, o da, "Eğer Allah'tan başka birini kendime halil/dost edinseydim, seni dost edinirdim ey Ebâ Bekr" diyen, Halîlullah'tır, Habîbullah'tır.

Göklerin yeryüzüne son seslenişi olan Kelamullah, bütün semavî dinlerin sâliklerine de bilvesile seslenerek diyor ki: "Ey ehl-i kitap! Tevrat da, İncîl de kendisinden çok sonra gönderildikleri halde, ne diye İbrâhim hakkında iddialaşıyorsunuz? Buna da mı akıl erdiremiyorsunuz? Haydi diyelim ki az çok bildiğiniz konularda tartışıyorsunuz. Peki ne diye hakkında bilginiz olmayan hususlarda tartışıyorsunuz? Halbuki işin doğrusunu Allah bilir, siz bilemezsiniz. İşte bu konudaki gerçek şudur: İbrâhim ne Yahudi ne Hristiyan değildi, lâkin o batıl dinlerden uzaklaşmış, tertemiz halis bir Müslüman idi ve asla müşriklerden olmamıştı. İnsanlar içinde İbrâhim'e en yakın olanlar, ona tâbi olanlar, bu Peygamber (Hz. Muhammed) ve bu Peygamber'e iman edenlerdir. Allah müminlerin dostudur."[194]

Gayet sarahat ve bedahet üzere görülen ve anlaşılan sade ve yalın mânâ şu: Hz. İbrahim, hem Müslümanlık hem Hristiyanlık, hem de Yahudiliğin buluştuğu ana gövde olmaktadır. İslamiyet, Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar (aleyhimüsselam) bütün peygamberlerin getirdikleri dinlerin ortak adı olduğuna ve bütün o dinlerin esasen "iman ve itikat noktasında yüzde yüz aynı" bulunduğuna, belki sadece zamanî, mekânî ve mekînî şartlara bağlı olarak muamelatta ve hukukta farklılıklar olduğuna göre, Hz. İbrahim'in hanefî itikadında yeniden buluşma emr-i Kur'ânîsi inşallah birgün Müslümanların gayretleriyle tahakkuk eder dua ve dileğimizi seslendirmiş olalım. Niye olmasın ki? Mademki onlarca hadis-i şerifin ihbarıyla âhir zamanda Hz. İsa (aleyhisselâm) -kemmiyet ve keyfiyeti bizce meçhul biçimde- yeniden nüzûl edecektir. Mademki İseviyet değişik merhalelerden geçe geçe safiyete ulaşacak, mahiyetindeki aslî cevheri

194 Âl-i İmran 3/65-68

ortaya koyacaktır. Nitekim çözüle çözüle Protestanlığa, oradan da kendilerini "Müslüman Hristiyanlar" namiyle isimlendiren Muhammediyân'a kadar uzanan uzun ama hayırlı bir tasaffi süreci yaşanmıştır ve yaşanmaya devam etmektedir. İşte bu bağlamda, üç dinin atası Hz. İbrahim'in sünneti olan kurban ibadeti ve bayramı çok büyük bir fırsat olarak karşımızda durmaktadır.

"Kalplerin İslam'a ısınması" güzel neticesine de vesile olan "dinler arası diyalog ve hoşgörü faaliyetleri"nin masum ve mübarek bir çocuğu müşterek "kurban ibadeti" olabilir mi, yapabilir miyiz? Bütün mesele bu. Bu istikamette Hristiyan ve Yahudiler başta olmak üzere diğer semavi din müntesiplerine yönelik ister panel, konferans, açık oturum türünde toplu programlar, isterse bire bir tanıtma, anlatma, ziyaret ve ziyafetler şeklinde ferdî emekler ortaya koymak durumundayız. "Medeniyetler çatışması" olabileceği tezi, ne kadar tez gibi görünse de, ciddi ciddi yüksek olabilirlik derecesine sahip reel bir problem olarak önümüzde durmaktadır; zaten vakıada olan hadiseler, perde arkasında böyle bir hazırlığın varlığını apaçık gösterir mahiyette. Binâenaleyh birbirine düşürülmeye çalışılan Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler, asgar-i müştereklerde ittifak ve ittihat etmek durumundadırlar. Buna mecburdurlar, mecbur oldukları kadar da bundan mes'uldürler, bununla mükelleftirler. Çünkü devlerin savaşı bütün cüceleri de siler süpürür, yer ile yeksân eder.

Dinlerarası diyalog ve hoşgörü çalışmaları çerçevesinde, aşure tatlısının Hz. Nuh'un gemide kalan en son erzakla hazırlattığı bir yemek olduğu bilgisine dayanarak aşure günlerinde tertip edilen "Aşure Özel Programları" ne kadar dinî temele oturuyor? Var mı hakkında bir âyet? Hayır! Peki hadis? Kütüb-ü Sitte'de aşurenin Hz. Nuh'tan kalma olduğuna dair herhangi bir hadis kaydı bulunmuyor. Fakat buna rağmen aşure günleri, aynı zamanda ehl-i kitap arasında ortak bir gün olduğundan, dinlerarası diyalog niyetiyle değerlendirilmeye çalışılıyor. Diyeceğimiz ve deme-

ye çalıştığımız husus şu: Eğer aşure bu kadar önemli ise, kurban ondan kat kat daha önemli ve dahası dinî temelleri su götürmez katiyette bir vecîbe. Kurban ibadeti, doğrudan Kur'ân ve sünnet temeline dayanan, aksine ihtimali olmayan bir hakikat. Geçmiş bütün ümmetlerin de ibadeti idi; o ümmetlerden olan ve uzantısı günümüze kadar devam edenlerin de eda etmeleri gereken bir vecîbe. Müslümanlar olarak bu dinî kaynakları sapasağlam kurban ibadetini, sadece Müslümanların dinî bir geleneği olmaktan çıkartıp, bütün semavî dinlerin müşterek bir ibadetine ve hatta mümkünse bayramına dönüştürme yoluna bakmak lazım.

Kurban Bayramı bütün Hristiyan, Yahudi ve Müslümanlar tarafından hep birlikte kutlandığı bir ahir zaman dilimi olacak mı, bilemeyiz. Fakat bize düşen sorumluluk, yeryüzündeki insanlığı toptan Allah'ın kulları haline getirme istikametinde sa'y ü gayret göstermektir. Bunun için de en azından semavî dinlerin asgar-i müştereklerinde birlikte hareket etmeleri, küfre karşı hep beraber kıyam etmeleri, arzın yeniden maceraperest kuvvet sahipleri tarafından kana bulanmaya çalışılması karşısında toptan karşı koymaları ve semavî olmaları hasebiyle dinlerindeki sümüvvü, semahati ve sehaveti izhar etmeleri gerekmektedir. Kime karşı? Birbirlerine ve herkese karşı. Kuvvetle ümit ediyoruz ki, ne zaman üç semavî din Hz. İbrahim'in arkasında Kurban Bayramlarını birlikte kutlayabilme vuslatına ve vahdetine ulaşırlar ise, işte o zaman yeryüzü kurbanlık insanların kanları ile kızıla boyanmayacaktır. Boyanmasın diye bugünden o birlikte bayram edebilme hayaline, düşüncesine ve reeline girebilmeliyiz. Bayramlarımızı da dünya insanlığı ile, en başta da İbrahimî dinlerin sâlikleri ile paylaşabilmeliyiz. Paylaşma hedefinde çalışmaları ise onlardan değil, önce kendimizden beklemeliyiz. Biz sevincimizi bir bayram sofrası halinde ihzar eder ve din-dil-ırk farkı olmaksızın herkesi gönül evimize buyur edebilir isek, göreceğiz ki göğüs kafesinde bir kalp ve sinesinde bir vicdan taşıyan

herkes aşama aşama icabet etmeye başlayacaklar. Allah'tan ümit kesilmez. Bugün dünyadaki dinlerarası diyalog, uzlaşı ve hoşgörü faaliyetlerinin bu kadar yaygınlaşmasının ve tutmasının arkasında bu büyük toplumsal ihtiyaç yatmaktadır. Bu ihtiyaçların sosyal patlamalar, değişimler ve devrimler meydana getirmesi ihtimal dahilindedir. İnsanlar kan görmekten bıktı, kan ağlamaktan usandı. Artık bir huzura, bir sükûna, bir saadete ihtiyaç var! Yeryüzü çapındaki böylesi büyük projeleri küçük adamlar küçük adımlarıyla gerçekleştiremezler; bilakis büyük adamların büyük adımları veya küçük görünse de büyümeye namzet adımları ile kat' edilir mesafeler.

Gelin birer ahir zaman Mevlana'sı olalım, çevremizdekileri, iş arkadaşlarımızı, komşularımızı ve tanışlarımızı bu bayramda toplu programlarımıza çağıralım, evimizde bayram şenlikleri düzenleyelim. Gelin birer Yunus Emre olalım, kapı kapı dolaşalım, telefonlarımızdaki numaralara içimizin bayram şuurunu boşaltalım. Birebir onları Kurban Bayramımız ve kurban ibadetimiz hakkında bilgilendirelim. Konferanslar, paneller, toplantılar düzenleyelim. İnsanlar bilmediğine düşmandırlar. Bilgilendirirsek, hele kurbanı hikmet ve maslahatları ile, ferdî, ailevî, içtimâî ve iktisâdî alana getirdiği faydalar ile onlara anlatabilirsek, akıl-idrak ve anlayışlarına münasip bir tarzda bu en kutsal bayramımızı paylaşabilir isek, dünyanın bayram yerine dönmeye başladığına ve başlayacağına şahit olacağız.

İngiltere'de yakın bir dostumuzun naklettiği gerçek bir olayı paylaşmak istiyoruz. 2004 Ramazan'ında bir Hristiyan, sırf Müslümanların oruçta ne bulduklarını yakinen araştırma düşüncesiyle Ramazan boyu oruç tutmuş ve neticede orucun manevi ikliminde kendisini hidayetin kapısında bulmuştur. Bizim gönül dünyamızın büyüsü her güzel bakışlıyı celbedebilecek kadar olağanüstü bir câzibeye sahiptir. Yeter ki biz o güzelliği üzerimizde renk renk, çeşit çeşit çiçek açtırabilelim. Nasıl ki sahabenin

Hudeybiye barış anlaşması çerçevesinde Mekkeli müşriklerle sulh ortamında dinlerinin güzelliklerini paylaşabilme fırsatını yakalamış olmaları neticesinde, Mekke İslam'a mayalandı. Öyle de Avrupa'ya göç etmiş Asyalı-Afrikalı Müslümanlar, barış ve huzur ortamında dinlerindeki güzellikleri Hristiyanlara-Yahudilere gösterme imkanını yakalamış olmaktadırlar. Dâru'l-harb kavramını dâru'l-hizmet olarak değerlendiren şuurlu Müslümanlar ile, Avrupa, tarihinde ilk ve son defa hanefî imânâ ve İbrahimî İslam'a hamile kalacaktır, kalmıştır diye ümit ediyoruz. Ahir zamanda Batı'dan doğacağı müjdesi verilen güneşin, mütesaffî İseviyet'in iktida ve izdivaç ettiği Mehdiyetin şahs-ı manevîsinden dünyaya geleceği bir göz nuru ve gönül aydınlığı olacağını umut etmek, bu hüsnüzannı hayalinde ve hakikatinde hayata taşımak, şuurlu, gayretli ve hamiyet sahibi ahir zaman mazlumlarının, mağdurlarının, mahkumlarının, mağmumlarının ortak şânıdır, vesile-i tesellisidir diye telakki ediyoruz.

HZ. İBRAHİM'İN SÜNNETİ, KURBAN İBADETİ, HALİL İBRAHİM SOFRASI VE BEREKETİ

Kurbanın geçmiş ümmetlere de vacip kılınmış olan bir ibadet olduğunu bildiren Hac suresi 34-35. âyetlerinin ışığında biraz uzunca ilerlerken bilvesile temas ettiğimiz ve dile getirdiğimiz "ehl-i kitapla birlikte kurban kesme ve bayram etme" teklifi ve bunun nasıl olabileceği konularından sonra, tekrar ana çizgimize dönelim ve kaldığımız yerden devam edelim, yani Hac suresi 36. âyetten. "Biz kurbanlık büyükbaş hayvanları da sizin hakkınızda Allah'ın dininin şeâirinden kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. Onlar boğazlanmak üzere saf halinde dururken onları kestiğiniz zaman Allah'ın adını anın. Yanı üstü yere yıkılınca da onlardan hem siz yiyin hem kanaat gösterip istemeyene hem de isteyen fakire yedirin. İşte böylece onları size âmâde kıldık ki şükrede-

siniz."[195] Allah'ın bütün ümmetlere gönderdiği dininin bâki şeâirinden biri olan kurban ibadeti, eğer kullar için bu kadar çok hayırlı, faydalı ve sevaplı olmasa idi, her ümmete vacip kılınmazdı; kıyamete kadar bâki bırakılmazdı. Bu müşterek ve bâki ibadetin sırrı, Allah adının anılması ile elde edilecek olan Allah rızası. Bu rıza-yı ilahîye nailiyet kutlanmalıdır. Bu büyük bayram herkese pay edilmelidir, paylaşılmalıdır. Bu çerçevede:

Halil İbrahim sünneti olan kurban ibadeti vesilesiyle her Müslüman evinde kurulan Halil İbrahim sofrasına bütün İbrahimî dinlerin mü'minleri davet edilmelidir. Bilhassa gayr-i müslimlerin yoğun yaşadığı ülkelerde ve kentlerde gerekirse büyük salonlarda kurban özel programları çerçevesinde herkese ücretsiz kurban ziyafetleri ikram edilmeli. Müslüman lokantacılar, kebapçılar, dönerciler, -Hz. İbrahim'in sünneti olan kurbanın hatırına, Hz. İbrahim'e olan sevgileri yüzüsuyu hürmetine, o gün tam gün ya da yarım gün kurbanlık etleri ücretsiz pişirsinler ve halka ikram etsinler. Müslüman hayır kuruluşları, Halil İbrahim sofraları kurulmalılar sokaklara, parklara, büyük salonlara. Din-dil-ırk farkı gözetmeksizin herkese izzet ü ikramda bulunulmalı. Herkese bu Halil İbrahim sofrasının sebeb-i hikmeti anlatılmalı. Bunun için de önceden kurban bilgilendirme broşürü hazırlayarak, Halil İbrahim sofralarına oturan herkese bunlar dağıtılmalı. O broşürde ise kurbanın başlangıcının esasen tâ Hz. İbrahim'e dayandığı gerçeği Kur'ân ve Kitab-ı Mukaddes'ten ayetler ve hadis-i şerifler ile özlüce anlatılmış ve uygun mizanpajın yakışıklıca yapılmış olması bilhassa önem arz ediyor.

Bu arada şunu da belirtmekte yarar var: Bazı âvâm Müslümanlar, kurbanın etinden sadece Müslümanların yiyebileceği, kurbanı sadece Müslümanların bayram olarak kutlayabilecekleri gibi bir zanna kapılabiliyorlar. Katiyen böyle bir sınırlama yoktur. Bilakis hakikat bunun aksinedir. Nitekim İslam huku-

---

195 Hacc 22/36; bkz. 5,2; 22,28; 36,71-73

kunda mesele şöyle hükme bağlanmıştır: "Kurbanın etinden hibe yolu ile gayr-i müslimlere vermekte beis yoktur." [H.Ec. 2/161, Abdürrahim Fetvalarından]. Hakların ve sorumlulukların hukukunu inceden inceye belirlemiş olan İslam dini, gayr-i müslim komşulara karşı bile vazifelerimizin olduğunu ortaya koymuştur. Dinimizce gayr-i müslimlere sadaka verilmesi caiz olmasa da, hibe yolu ile bağışta bulunulabileceği, hatta bu niyetle onlara kurbanlarımızın etlerinden izzet ü ikramda bulunabilceğimizi hükme bağlamıştır. Mezkûr âyette Cenab-ı Azimüşşan: "... o (kurba)nlardan hem siz yiyin, hem kanaat gösterip istemeyene hem de isteyen fakire yedirin. İşte böylece onları size âmâde kıldık ki şükredesiniz."[196] buyuruyor. Demek ki Kurban Bayramı'nı harikulade ziyafete dönüştürerek şükür duygusuyla insanları sevindirmek esastır. Ne kadar çok kurban kesilir ise, o kadar çok insan bundan yararlanacaktır. Her hususta ümmetine örnek olan Nebi-yi Muhterem bu hususta da dillere destandır. Nitekim Hz. Ali'nin (radıyallâhu anh)anlattığına göre: "Rasûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) elleriyle otuz deve kesti. Geri kalanı da bana söyledi, ben kestim. Bunlar yetmiş tâneydi."[197]

Bir başka hadis-i şerif şöyle: Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Rasulullah aleyhissalâtu vesselâm kurban ettiği her deveden bir parça etin alınmasını emretti. (Toplanan) etler bir çömleğe konulup pişirildi. Sonra Rasul-i ekrem aleyhissalâtu vesselâm ve beraberindekiler etten yediler ve et suyundan içtiler."[198] Nübeyşe (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyurdular ki: "Biz sizleri, kurbanların etinden üç günden fazla yemenizi, birçoğunuza kurban eti ulaşsın diye yasaklamıştık. Şimdi, Allah Teâla bolluk verdi. Artık yiyin, biriktirin ve ecrini isteyin. Haberiniz olsun, bu bayram günleri yemek, içmek ve

---

196 Hacc 22/36

197 Muvatta, Hacc 181; Ebu Dâvud, Menâsik 19

198 Canan, Kütüb-ü Sitte, Hadis No: 6897

zikir günleridir."[199] Böylesi hadis-i şerifler apaçık gösteriyor ki, kurban Bayramı günlerinde bol bol kurbanlar kesilmeli, bol bol sofralar kurulmalı, zengin-fakir herkes gönlünce bayram etmelidir. "Dünya ve cennet ehlinin yemeklerinin efendisi et yemeğidir."[200] diyen Allah Rasulü'nün bu ahiret müjdesi doğrultusunda henüz dünyada iken insanlara bolca et yemeği yeme fırsat ve imkanı veren kurban günlerini cömertce, misafirperverliğin zirvesinde, yardımseverlik ve paylaşımcılık duyguları ile geçirmek en mü'mince yoldur, peygamberâne davranış biçimidir.

Hem Kur'ân-ı Kerim'de[201] zekâtın verilebileceği sekiz kalemden biri olarak eğer gayr-i müslimlerden kalpleri İslam'a ısındırılmak istenenler "müellefe-i kulûb" namıyla zikrediliyor ise, yani kendilerine zekât bile verilebilen gayr-i müslimlere, kurban bayramlarımızda kestiğimiz kurbanların ziyafetleri ile izzet ü ikramda bulunmak ve kalplerini İslama ısındırmak hemen her fakir ailenin bile yapabileceği kolaylıkla bir vesile-i hayır ve sebeb-i hidayettir. Bu hayrı kendimiz açısından belki nafile olarak algılamak istiğnasına düşebiliriz, fakat unutmayalım ki Hakk'a davet bir nafile ibadet değil, kat'î bir farzdır; dinî bir vecibedir. Öncelikli olarak kalplerin ısındırılması için yapılan bu türlü ikramlar, ihsanlar, ziyaretler, ziyafetler, hediyeler bütünüyle hedefindeki vesile-i hidayet olma bakımından binnisbet tebliğ ve irşat sevabına müncer olurlar. "Medeniyetler çatışması" olacağı tezini ileri sürenler yüzde yüz haksız değiller. İşte globalleşen dünyada kurban ziyafetleriyle Müslümanlar, çevrelerine açılarak, gönül kapılarının her insan oğlu insana açık olduğunu ifade edebilmeli, ve Mevlana Celaleddin Rûmî gibi: "Ne olursan ol, gel!" diyerek cihanşümul bir dinin mü'mini olduklarını sergilemelidirler.

---

[199] Ebu Dâvud, Edâhî 10; İbn-i Mâce, Edâhî 16
[200] Canan, Kütüb-ü Sitte, Hadis No: 6933 (Ebu'd Derdâ'dan)
[201] Tevbe 9/60

Kurbanın temel faydalarından belki de en göze çarpanı, zengin-fakir, çoluk-çocuk, kız-kızan, mü'min-kâfir herkesi bir sofranın başında toplayabiliyor olmasıdır. Kurbanın bütün ümmetlere de vacip kılınmış bir ibadet olması, İslam'daki kurbanın bütün dinlerden insanlara izzet ü ikrama açık olması ile birlikte mütalaa edilince, İslam'ın sadece geleceğe dönük evrenselliği değil, belki geçmişe dönük câmiiyyeti ve külliyeti de ortaya çıkmış oluyor. İbrahimî dinden olanların gönül rahatlığı içinde yapabilecekleri bir sünnet-i İbrahim'dir kurban. Bugün Müslümanların elinde kalmış olması, onu Hz. Muhammed Mustafa'nın da kabul ile Allah'ın emri doğrultusunda devam ettirmesinden ibarettir. Yoksa eğer kabul ederler ise kurban sünneti, bütün semavî dinlerin müşterek bir ibadeti kılınmış olması hasebiyle her zaman onlar tarafından hayata taşınabilir, uygulanabilir, önlerinde hiçbir engel yoktur. Hepimizin biricik Allah'ı buyuruyor ki: "Biz vaktiyle İbrâhim'e Beytullah'ın yerini belirlediğimiz zaman: "Sakın Bana hiçbir şeyi ortak koşma ve Benim mâbedimi tavaf ederken, kıyamda, rükûda veya secdede olarak ibadet edenler için tertemiz tut!" Hem bütün insanları hacca dâvet et ki gerek yaya, gerek uzak yollardan gelen yorgun argın develer üzerinde sana gelsinler. Gelsinler de bunun kendilerine sağlayacağı çeşitli faydaları görsünler ve Allah'ın kendilerine rızk olarak verdiği kurbanlık hayvanları, belirli günlerde Allah'ın adını anarak kurban etsinler. Siz de onların etinden hem kendiniz yeyin hem de yoksula ve fakire yedirin."[202]

Bu âyet-i kerimeden anladığımıza göre, kurbanlık hayvanlar Allah'ın insanlara verdiği rızıktır; Kurban bayram günlerinde Allah adına kesilmesi ibadettir. Demek ki kurban kesme işinde önemli olan Allah adına kesmektir. Normal âdiyattan bir fiili ibadete dönüştüren sır, ol Ma'bud'un emriyle ve O'nun adına, O'nun istediği hayvanlardan bazılarını O'nun istediği belirli

---

[202] Hac 22/26-28; bkz. 3,96-97; 2,127; 2,198; 6,143] {KM, Levililer 1, 9.13.17}.

günlerde boğazlamaktır. Kurban bir rızk-ı ilahî olması hasebiyle etinden hem aile efradı hem yoksullar hem de fakirler yerler. Şu gördüğünüz toprak üzerinde kuru ekmeği bile bulamayan insanların var olduğunu unutmayınız. Hâlâ yeryüzünde açlıktan bir deri bir kemik kalanların ve ölenlerin bulunduğunu gazete ve tv haberlerinden bile takip edebilirsiniz. Kim bilir bir de hiç kimsenin bilmediği nice fakirler, açlar, miskinler ve muhtaçlar vardır ki, hayat-ölüm arasında gel-gitler içinde adeta bitkisel hayatta yaşıyor gibi yaşıyorlardır. Cumhur-u ulemaya göre: "Kesilen kurbanın etinden yemek mendup, muhtaçlara vermek ise vaciptir. Ebû Hanife'ye göre ise hem yemek hem vermek caiz, fakat vacip değildir. Emir sîgası her zaman vücup ifade etmez. "Fakiri doyurun" emri, zenginlere verilmeyeceği mânasına gelmez. Zira Ashab kurban etini zengin, fakir komşu ve akrabalarına da verirlerdi. Bu perspektiften hareketle: Günümüzde her kurbanda kesilen milyonlarca kurbanın etleri, zengini-fakiriyle, işçisi-öğrencisiyle, yetimi-öksüzüyle, fakiri-fukarasıyla, genci-yaşlısıyla, erkeği-kadınıyla bütün bir İslamiyet ve insaniyet dünyasına ilahî bir armağan olarak kabul edilmeli ve bu büyük nimeti veren Mün'im-i Hakiki hatırdan dûr edilmeksizin göklerin yerlilere olan bu lütf-u şahanesi, olabilecek en geniş çapta kutlanmaya çalışılmalıdır.

KURBANDA O ÜLKENİN VE ÜLKE İNSANININ HASSASİYETLERİ ALINMALI

Burada son bir husus olarak titizlikle dikkate alınması gereken mühim bir nokta daha vardır. O da gönülleri birleştirici bir cazibe, yumuşatıcı bir sıcaklık ve seviştiren bir metodoloji ortaya konabilmesidir. Kurbanı herkese duyuruyorum diye, üstünkörü konuşmalar yapmak, rencide edici tavırlara girmek ve hele muhatapları yargılayan ve yadırgayan bir üslupla onlara seslenmek katiyen kurban sünnetinin bânii Hz. İbrahim'in hilm ü silmi

ile bağdaşmaz, vâris-i enbiya Hz. Muhammed Mustafa'nın re'fet ve merhameti ile uzlaşmaz. Kurban Bayramı vesilesiyle diyalog çalışmaları yapmak isteyen Muhammedîler, en başta İsevîlerin ve Musevîlerin hassasiyetlerini nazar-ı itibara almalıdırlar, içinde bulundukları ülkenin ve ülke halkının duyarlı olduğu hususlarda daha bir hassas, daha bir titiz, daha bir ince ve daha bir kibar olmalıdırlar.

Her ne kadar dinimizce Kurban Bayramı'nın kutlanması hususundaki helal çerçeve malum olsa da, hangi hayvanların kurban olarak kesilebileceği, nasıl kesileceği, ne zaman kesileceği belli olsa da, yine de bilhassa gayr-i müslim ülkelerde yaşayanlar ya da zimmîlerin yoğun olduğu coğrafyalarda yaşayan mü'minler, hemen her konuda olduğu gibi kurbanla alakalı hususlarda da o ülkenin hassasiyetlerini nazar-ı itibara almalıdırlar. Bilhassa onların dinî mukadessatına hakaret anlamı içeren fiillerin -farz, vacip olmadıkça- açıktan icraa edilmesi, hele onların yüzlerine çarparcasına hakaretvâri biçimde ifa edilmesi katiyen isabetli ve basiretli bir mü'min hareketi olmaz. Gayr-i müslimleri "müellefe-i kulub" olarak görmeli, asla onları imandan uzaklaştırıcı, Müslümanlardan soğutucu hal, tavır ve davranışları -caiz bile olsa- mümkün mertebe onların gözleri önünde yapmamalıdır. Örneğin Hindistan'daki Müslümanların kurban olarak inek kesmeleri, acaba ineği kutsayan ve ona tapan Hindular tarafından nasıl karşılanacaktır ve karşılanmaktadır? Tabii ki hiç de olumlu bir netice elde edilememiştir bununla. Hindular, İslam'a karşı daha baştan bir tepki gösterip taassup perdesi arkasında mevzilenerek kendi din ve kültürlerini, mukaddesatını koruma kavgasına girişmişlerdir. Nitekim Mektubat'ında İmam Rabbani bu hususa temas etmiştir, şöyle ki: "Bu mektûb, Lala beğe yazılmıştır. Müslümanlığı yaymak lâzım olduğu bildirilmekdedir:

Allahü Teâlâ, bizim ve sizin İslâm'ın şerefini anlamamızı ve onu korumak için çalışmamızı artırsın! Yüz seneye yakın bir

zamandan beri İslâmiyyet yardımcısız kaldı. Öyle oldu ki, kâfirler, Müslüman memleketlerinde, yalnız dinsizliklerini, kötülüklerini yapmakla kalmıyorlar; Müslümanlığı büsbütün yok etmek istiyorlar. Müslümanların ve Müslümanlığın izini, adını bile bırakmamak için kıyasıya uğraşıyorlar. İşi oraya kadar götürdüler ki, bir Müslüman, İslâmiyetin emirlerinden birini açıkça yapmağa, hattâ söylemeğe kalksa, öldürüyorlar. Meselâ: Kurban Bayramında, Hindistân'da Müslümanlar inek kurban ederler. Kâfirler, Müslümanlara (Cizye) vermeğe belki râzı olurlar. Fekat, inek kesilmesine hiç râzı olmazlar. Yeni hükümetin ilk zamânlarında Müslümanlık yayılırsa ve Müslümanlara kıymet verilirse, sonu iyi olur. Fakat, Allah göstermesin böyle olmazsa, Müslümanların işi çok güç olur. (El-Gıyâs)! Yani imdâdımıza yetiş yâ Rabbî! Bize yardım et yâ Rabbî! Müslümanlara yardımcı ol yâ Rabbî! Bakalım, hangi mes'ûd, tâli'li kimse, İslâmiyet'e yardım etmekle şereflenecek? Bu şerefi bakalım hangi kahraman kazanacak. Bu, Allahü teâlânın öyle bir ni'metidir ki, dilediğine ihsân eder. Allahü Teâlâ, büyük ihsân sâhibidir. Allahü Teâlâ, bizi ve sizi, peygamberlerin en üstününe uymak şerefinden ayırmasın "aleyhi ve alâ âlihi ve aleyhim mine's-salevâti efdalühâ ve mine't-teslîmâti ekmelühâ!" Vesselâm.

"Sevdiklerimin ayrılığından rûhum kan ağlıyor.
Onların firâkından, kemiklerimin ilikleri yanıyor."

İmam Rabbani'nin bu ibret-âmiz ve hikmetli mektubundan sonra hâsıl-ı kelam sadedinde şu prensibin altını bir kere daha çizmekte yarar var: Her ülkenin ve şehrin duyarlı olduğu kutsal veya kültürel konularda Müslümanların bilhassa gayr-i müslim coğrafyalarda entegrasyon problemleri olmadığı, uyumlu-geçimli bir topluluk oldukları gerçeğini yaralayacak söz, fiil ve davranışları en azından herkesin gözü önünde yapmamaları iman basiret ve firaseti bakımından daha isabetli ve daha hayırlı bir hareket tarzı olacaktır. Beri taraftan İslamiyet'i sadece aklî ve

fikrî yanlarıyla değil, tatbikatı ve muamelatı ile de güzelliğini ve şirinliğini çiçek açtırabilecek şekilde bir bahçevan özeni, titizliği, sahiplenmesi ve koruma hissiyle yaşamak şuurlu her mü'minin hayat şiarı olacaktır. Dinlerarası diyalog çalışmalarının gerçekten gökler ötesinin arzu ettiği saffete, tevhide ve ibadete ulaşabilmesi için, gayr-i müslimleri daima mükellefe-i kulûb konumunda kabul edip, çağın Müslümanlarına peygamberâne davranış modelini ıskalamamak düşüyor.

Beşinci Bölüm

KURBAN İLMİHALİ

I. UDHİYYE KURBANI

Kurban Bayramında Kesilen Kurban

KURBAN İBADETİ ÇEŞİTLERİ

İslam fıkhına göre vacip ve nafile kurbanlar, temelde dört çeşittir: 1. Udhiyye kurbanı, 2. Hedy kurbanı, 3. Nezr (Adak) kurbanı, 4. Nesîke (Akika) kurbanı.

Kurban denilince ilk akla gelen Kurban bayramlarında kesilen kurbanlardır. Sair kurbanlar ise bizzat isimleriyle anılırlar: Hedy kurbanı, adak veya akika kurbanı gibi. Dolayısıyla burada özel bir kayıt koymaksızın zikrettiğimiz her "kurban" kelimesi, Kurban Bayramında kesilen kurbanı ifade eder.

1. UDHİYYE KURBANININ TARİFİ, MEŞRÛİYETİ VE HÜKMÜ

A. KURBANIN TARİFİ

Kurban Bayramı'nın ilk üç gününde (Zilhicce'nin 10, 11 ve 12'sinde) Allah'a yakınlık ve ibadet niyetiyle rıza-yı ilahî için kesilen kurbana "udhiyye" denilir, -ki çoğulu edhâ, edâhî, dahâyâ'dır-, bunu kesmeğe de "tazhiye" denilir. Böyle isimlendirmenin sebebi ise kesimin duhâ (kuşluk) vaktinde yapılmasıdır, yani vaktinin adı ile isimlendirilmiştir.

"Bedene ç. Budn" ise kurbanlık (deve, sığır, inek, öküz gibi) büyükbaş hayvanlar demektir. Kur'ân-ı Kerim'de, kurban ola-

rak kesilebilecek hayvanlar, “behîmetü’l-en’âm” şeklinde ifade edilmiştir.[203] Esasen, Arapçada behîme kelimesi, dört ayaklı hayvanların genel adıdır; en'am ise, pençeli hayvanlar ile tek tırnaklı hayvanların dışında kalan, otla beslenip geviş getiren hayvanlardır. Dolayısıyla behîmetü’l-en’âm, pençeli ve tek tırnaklı olmayan, otla beslenen ve geviş getiren ehlî hayvanlar olup, deve, sığır, manda, koyun ve keçidir.

Bayramda kurbanların kesildiği ilk üç güne (yani Zilhicce’nin 10, 11 ve 12. günlerine) ise “nahr (kesim) günleri” denilir.

Daha açık bir tarifle udhiyye kurbanı, mukîm, âkıl, bâliğ, hür ve Müslüman olan erkek veya kadının, aslî ihtiyaçlarından ve borçlarından fazla olarak eğer nisab miktarı malı veya parası varsa, sırf emr-i din gereğince Kurban Bayramı’nın ilk üç günü içerisinde, Allah’a manen yakınlaşma niyetiyle deve, sığır ve koyun cinsinden bir hayvanı kesmesi, üzerine vâcip kılınmış bulunan bir ibadettir.

B. KURBANIN MEŞRÛİYETİ VE DİNÎ TEMELLERİ

“Kurbanın dinî temelleri” nelerdir?

Kurbanın ibadetinin meşrûiyeti, Kitap, sünnet ve icma-i ümmet ile sabittir.

Kurbanın Kitab’taki delili:

Kur’ân-ı Kerim’de, bütün kurban çeşitleriyle, bilhassa da hac mevsimi kesilen hedy kurbanları ile alakalı Kitabullah’ta birçok ayet-i kerime bulunmaktadır ki bunlar ilgili yerde zikredilmiştir. Genel anlamda kurbanlarla ilgili hükümlere dair de birçok ayet-i kerime bulunmaktadır ki bazıları şunlardır:

- Kurban ibadetinin Hz. İbrahim’in sünneti oluşu [Saffât 37/83-113] [Hac 22/26-28]
- Allah’tan başkası adına kesilmiş kurbanların haram oluşu [Maide 5/3]

---

[203] Maide, 5/1

- Kurbanın sırf Allah için olduğu [En'am 6/162]
- Kurban keserken besmele çekmenin vacib olduğu [Hac 22/34]
- Allah'ın hürmet edilmesini emrettiği kurban gibi unsurları ta'zimin o kişi hakkında hayır oluşu [Hac 22/30]
- Kurban gibi İslam şeâirine tâzimin kalplerdeki takva duygusundan kaynaklandığı [Hac 22/32]
- Kurbanlıklarda kullar için belli menfaatlerin bulunduğu [Hac 22/33]
- Kurban ibadetinin her ümmette bulunduğu ve gayesinin, Allah'ın adının anılması olduğu [Hac 22/34]
- Kurbanlıklar, İslam'ın şeâirindendir, kullar için hayırlıdır ve kesilirlerken Allah'ın ismi anılır [Hac 22/36]
- Kurbanların etleri veya kanları değil, kalplerdeki takva Allah'a ulaşır [Hac 22/37]
- Kurban Bayramı namazı kılma ve müteakiben de kurban kesme emr-i ilahîsi [Kevser, 108/2]

İlgili ayet-i kerimelerin ve sünnet-i nebeviyenin emri doğrultusunda Zilhiccenin 10, 11 ve 12. günlerinde hacı adayları Harem bölgesinde kurban kestikleri gibi, aynı zaman dilimlerinde dünyanın diğer coğrafyalarındaki mü'minlerin de Kurban Bayramı'nı kurbanlar keserek kutladıklarını, sünnet ve icma-i ümmet, aksine şüphe bırakmayacak şekilde apaçık göstermektedir.

Kurban Bayramında kesilen kurbanın Kitap'tan delili ise Kevser suresindeki şu âyet-i kerimedir: "Rabbin için (bayram) namaz(ı) kıl ve kurban kesiver!" (108/2). Hükmü kat'î, delaleti zannî bir emirdir bu. Her ne kadar bu ilahî hitap, Rasul-i Ekrem'edir, fakat Hanefî mezhebimize göre: Peygamber Efendimiz'e farz olan bir ibadet, aksini ispat eder şer'î bir delil veya kayıt bulunmadıkça, ümmetine de şâmildir. Dolayısıyla da söz konusu ayetin emri doğrultusunda, ümmetin de kurban kesmesi gereketiği konusunu yeri geldikçe zikredeceğiz.

Kurbanın icmâ-i ümmet'teki delili: 15 asırdır bütün mezhep, meşreb ve meslekten Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Müslümanların, ihtilafsız icma ve ittifakıyla kurban, İslam'ın bir şiarı olagelmiştir.

C. KURBANIN FIKHÎ HÜKMÜ

Kurban kesmenin illeti nedir?

Allah'ın emridir, Rasulullah'ın sünnetidir.

Kurban Bayramında kurban kesmenin fıkhî hükmü nedir?

Nasslardan hareket eden Hanefi fukahâsı kurban kesmenin vâcip olduğu görüşündedirler.[204] Eğer bir sahih nassın hükmü kat'î, delaleti zannî ise, ona vacip denilir.

Kurban Bayramında, dinen aranan belli şartları taşıyan mü'minlerin kurban kesmeleri Hanefî mezhebine göre vaciptir, diğer mezheplere göre ise terk edilmesi istenmeyen müekked sünnettir.

İmkanı olduğu halde kurban kesmemenin cezası var mıdır?

Hz. Peygamber: "İmkânı olup da kurban kesmeyen bizim namazgâhımıza yaklaşmasın!"[205] buyurmuştur. Namazgâhımıza yaklaşmasın ifadesi gerçekten ürkütücü ağır bir ifadedir. Bir vacip emrin terki, elbetteki ahirette sorgu-suale takılacak olan bir amelsizlik durumu olacaktır. Dünyada namazgâhında görmek istemediği bir mü'mini, acaba ahirette etrafında görmek ister mi Allah Rasulü (sallallâhu aleyhi ve sellem)?

İmam-ı Malik ve İmam-ı Ahmed'e göre kurban vacip değil, sünnettir. Dolasıyla bir mükellef kurban keserse sevap kazanır, ancak kesmezse günahkâr olmaz.

Hanefi fûkahası; "kurbanın vücûbunun şartlarını hâiz olan bir mükellef, kurban kesmezse günahkâr olur" hükmünde müttefiktir.

---

[204] Serahsî, el-Mebsût, Kahire 1324-31, XII/8; Kâsânî, Bedâyîu's-Sanâyi', Kahire, 1327-28/1910, V/61, 62; el-Fetâva'l Hindiyye, Bulak 1310, V/291.

[205] İbn-i Mâce, Edâhı, 2; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/321

Kurban sadece hacılara değil, bütün Müslümanların ittifakıyla, Müslüman olan herkese şamildir. Fark sadece bazı müçtehidlerin vacip görmeyip, müekked sünnet saymalarındadır.

“Biz her ümmete kurban ibadeti koyduk ki Allah’ın kendilerine erzak olarak verdiği hayvanları keserken Allah’ın adını ansınlar. Şunu unutmayın ki hepinizin ilahı bir tek İlah’tır. Öyleyse yalnız O’na teslim olun. Sen ey Resulüm: O alçak gönüllü, samimi ve ihlaslı olanları müjdele!”[206]

“Kurban, sünnettir” diyerek kurban kesmemenin dinî açıdan değerlendirilmesi nedir?

Burada fıkhî bir isimlendirmeyi, “sünnet” kavramını hafife alma gibi bir anlayıştan ötürü kurbanı terk durumu söz konusu ise, evvela bir sünneti hafife almanın yine fıkıhtan hükmünü hatırlamakta fayda var ki, o da endişeye sevk edecek derecede ciddi olan “küfre düşürme” durumudur. Fakat “Kurban sünnettir”deyip de kesmemek, böyle bir istihfaf sebebiyle değil de, sırf normal diğer sünnetler gibi telakki edilmesinden kaynaklanan bir vicdanî rahatlık, dinî mükellefiyet yükünün hafifliği ise, burada da üzerinde ayrıca durulması gereken çok mühim bir “doğru bilgi” ihtiyacı ile karşı karşıya olduğumuz ortaya çıkar ki, bu konuda Prof. Dr. Beşir Gözübenli’nin Farklı Bir Açıdan Kurban başlıklı makalesinden aşağıdaki iktibası kaydetmek yeterli olacaktır kanaatindeyiz.

“Kurbanın Hükmü Konusunda Müçtehid İmamların İçtihadları:

Konuyla ilgili bu ayet ve hadisleri bir bütün olarak değerlendiren müçtehit imamlardan her birisi, kendi içtihat sistematiğindeki temel ilkeler (usul-ü fıkıh kaideleri) gereği olarak kurban ibadetinin dini hükmünü belirlemeye çalışmışlardır. Konuyla ilgili görüş ayrılıkları, farklı içtihat ilkelerinden kaynaklanmaktadır.

---

[206] Hac 22/34

Dinen gerekli şartları taşıyan kimselerin kurban kesmesi, İmam Ebu Hanife'ye göre vaciptir.

Bu konuda İmam Malik'ten iki görüş nakledilmektedir ki, bu görüşlerden birisine göre kurban kesmek vacip, diğerine göre ise müekked sünnettir. Bilindiği gibi, Maliki içtihat sistematiğinde vacip terimi, Hanefilerin farz teriminin karşılığıdır. Zira Maliki, Şafii ve Zahiriler başta olmak üzere, müçtehit imamların çoğunluğuna göre, özellikle de ibadet konularında farz - vacip ayrımı bulunmamakta ve bu iki terim aynı anlamda kullanılmaktadır.

Zahirî mezhebi alimlerinden İbn Hazm, İmam Ebu Hanife'nin kurbanla ilgili görüşünü naklederken "farz" şeklinde ifade etmesi,[207] genellikle ilk dönem müçtehitlerinin vacip-farz ayrımı yapmadan, farza vacip, vacibe farz demeleri sebebiyledir. Bundan dolayı, içtihat sistematiklerinde farz-vacip ayrımı netleşmeyen ilk dönem müçtehitlerinin, kurbanın hükmü konusunda vacip derken, Malikilerde olduğu gibi “farz” anlamını kastetmiş olma ihtimalleri oldukça yüksektir.

Maliki mezhebinde, kurban konusunda İmam Malik'in iki görüşünden vacip (farz) olduğuna dair görüşü değil, müekked aynî sünnet olduğuna dair olan görüşü mezhepte ağırlık kazanmıştır. Maliki mezhebindeki müçtehitlerden, kurban kesmenin vacip (farz) değil müekked sünnet olduğunu kabul edenler de, kurbanı diğer müekked sünnetlerden daha üst derecede gördüklerinden dolayı, sünnet olduğunu söylerken de, özel olarak önemini vurgulayan ifadeler eklemektedirler.

Maliki mezhebinde kurbanın sünnet olduğunu söyleyen fakihlerin konuyla ilgili ifadelerinden anlaşıldığına göre kurban kesmek, normal şartlardaki müekked sünnetlerden daha üst derecede bir konumda olup, ancak farz da değildir. Farz (vacip) ile müekked sünnet arasındaki bu konumlandırma, adeta Hanefilerin vacip anlayışı paralelindedir.

[207] İbn-i Hazm, el-Muhalla, 8/4

Görülüyor ki, kurbanın hükmü konusunda, Malikilerin görüşüyle Hanefilerin görüşü, büyük ölçüde paralellik arz etmektedir. (...)

Şafiiler, Hanbelîler, Caferiler ve Zeydilerin de içinde bulunduğu müçtehit imamların çoğunluğuna göre, kurban kesmek müekked sünnettir. Hanefi müçtehitlerden İmam Ebu Yusuf'tan da bu konuda iki ayrı görüş nakledilmiştir ki, bunlardan birisine göre kurban kesmek vaciptir, diğerine göre ise müekked sünnettir.

İmam Şafii'ye göre, kurban kesmeye gücü yeten kimse, yolcu hatta hac için Mina'da bulunuyor olsa bile, kurban (udhiyye) kesmekle mükelleftir. Fakat İmam Şafii'ye göre, kurban kesmek, gücü yeten kimse için müekked aynî sünnet, bakmakla yükümlü bulunduğu aile fertlerinin her biri hakkında ise, kifai sünnettir. Dolayısıyla, bir ailede kesilen bir kurban, sahibi için ayni müekked sünnetin, aile fertleri içinse kifai sünnetin ifası mahiyetindedir.[208]

Şafiilere göre kurban kesmeye gücü yeten kimsenin kurban kesmesi, müekked sünnet ise de, Şafii içtihat sistematiği içerisinde kurban ibadeti, diğer müekked sünnetlerden daha üst derecede bir mükellefiyettir; ancak farz da değildir. Bilindiği gibi, Şafii içtihat sistematiğinde de, vacip ve farz genellikle aynı anlamda kullanılmaktadır. Dolayısıyla, sünnet ile farz (vacip) arasında ara bir teklifi hüküm bulunmamaktadır. Ancak, kurbanı diğer sünnetlerle aynı seviyede görmedikleri için, normal olarak müekked sünnetlerden üst, farzdan (vacipten) ise daha alt kademede bir ibadet olduğunu belirtirken, bu ara kademeyi ifade eden bir terim bulunmadığı için, müekked sünnet ifadesi yanında bazı kayıtlar koymayı gerekli görmektedirler. İmam Şafii'nin, kurbanın hükmü konusundaki ifadelerinde, kurbanın sünnet

---

[208] Şafiî, el-Ümm, 2/221-224

bir ibadet olduğunu, terk edilmesini sevmediğini, ancak farz da olmadığını belirtmesi bu durumdan dolayıdır.[209]

Bu yüzden, kurbanla ilgili olarak Şafii mezhebindeki temel fıkıh kitaplarında "terk edilmemesi gereken, dini şeairden olan müekked sünnet" ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla, kurbanın diğer sünnetlerden farklı olarak, sahip olduğu bu özel konumunun, şeair boyutlu bir ibadet olmasından kaynaklandığı ifade edilmiştir.[210]

Bilindiği gibi, Şafii mezhebinde şeair boyutlu mükellefiyetler, özel bir konuma sahiptir. Herhangi bir dini mükellefiyetin şeair (şiar) boyutlu olması, onu değerler sistemi içerisinde daha üst seviyede bir konuma getirmektedir. Şafii mezhebindeki fıkıh kitaplarında, sırf şeair özelliği taşıdığından dolayı, ezan, namazın cemaatla kılınması ve hatta cemaatle namaz kılarken kamet getirilmesi, (farklı içtihatlar bulunmakla birlikte,) müekked sünnet olduğu halde, farz-ı kifaye gibi değerlendirildiği görülmektedir.[211] Şafii içtihat sistematiğinde, şeâir özelliğinden dolayı, kifai sünnetler ayni müekked sünnete, kifâî farzlar da ayni farzlara göre, sevap ve sorumluluk açısından daha önceliklidir.[212]

Görülüyor ki, Şafii mezhebindeki anlayışa göre de, kurban kesmenin hükmü sünnet olarak isimlendirilmekle birlikte, normal şartlardaki müekked sünnetlerden daha üst konumdadır. Yani, Şafiilere göre de kurban kesmek farz değildir; ancak şiar mahiyetli olduğu için diğer müekked sünnetlerden de daha üst konumdadır. Hatta, bu değerlendirmelerden, Şafilere göre kurbanın, Hanefilerdeki vacipten daha üst seviyede bir dini mükellefiyet olduğu anlaşılmaktadır.

Buna göre, hem Maliki ve hem de Şafii mezhebinde yazılan fıkıh kitaplarındaki, kurbanın (udhiyye) sünnet olduğuna dair

---

209 Şafiî, el-Ümm, 2/221-224

210 Nevevî, Mecmu, 8/383-384

211 Nevevî Mecmu, 3/82 vd.; 4/182 vd.; Remlî, Nihayetu'l-Muhtac, 2/129 vd.

212 İsnevî, Temhid, s. 74-78

ifadelerden hareketle, bu ibadetin gerektiği gibi önemsenmemesi sonucuna götüren değerlendirmeler bilimsel olmaktan uzaktır."[213]

2. KURBANIN VÜCÛBİYET ŞARTLARI

KURBAN KESMEKLE MÜKELLEF OLAN KİŞİLERİN VASIFLARI

Kurban kesmek kimlere vaciptir?

Kurban Bayramında kurban kesmek, âkıl-bâliğ olmuş, mukîm (yolcu olmayan), hür ve dinen zengin sayılan her Müslümân'â vaciptir.[214] Bu altı şart üzerinde kısaca duralım:

1. Müslüman olmak

Kurban iman ehline ait bir ibadettir. Gayr-i müslimlere (zımmîlere) vacip değildir. Kurbana ehliyet, imanla mümkündür. Bu şart, diğer ibadetler için de geçerlidir. Kurban Bayramı'nın ilk üç günü (eyyâm-ı nahr denilen kesim günleri) içinde Müslüman olan bir muhtedinin de -eğer nisap miktarı mala sahipse-, en geç üçüncü gün güneş batmazdan önce kurbanını kesmesi gerekir.[215]

---

213 Prof. Dr. Beşir Gözübenli, "Farklı Bir Açıdan Kurban", Yeni Ümit Dergisi, Temmuz-Ağustos-Eylül 2005, Sayı: 69.

214 Serahsî, el-Mebsut, 12/8; Kâsânî, 5/63; el-Fetâva'l-Hindiyye, 5/292

215 Kâsâni, 5/63; el-Fetâva'l-Hindiyye, 5/293. Kurban kesecek kişinin İslam şartı ile ilgili üç soru:

"**Soru:** Ehl-i kitaptan birisine vekalet verilerek kurban kestirilebilir mi?

Cevap: Ehl-i kitab'ın, İslamî usüllere göre Allah adına kestiği kurban yenilebildiği gibi, kendi sine vekalet verildiği takdirde bir kasap mesabesinde kurban kesmesi de caizdir.

Soru: Ehl-i kitabın kestiği yenilir, deniliyor. Bunun dayandığı bir şart var mıdır?

Cevap: Elbette vardır. İslami boğazlama usulüne uygun olarak kesilmesi gerekir. Bu usul, kesecek ehl-i kitabın (Hristiyan veya Yahudi'nin) "Bismillah" veya bunun karşılığı olan bir sözü kendi diline göre söylemesi ve hayvanın boğazından kesmek suretiyle nefes ve yem boruları ile vedecan adı verilen iki damarın kesilmesi gerekir. Bu usul terk edilecek olsa; yani "Bismi Rabbine'l-mesih" diyerek kesmiş olsa,

2-3. Âkıl ve Bâliğ Olmak

Akıllı ve bulûğ çağına ermiş olmak ise kurban kesebilmek için birbiriyle irtibatlı iki ayrı şart olmaktadır. Bâliğ olup da akıl nimetinden mahrum olanlara da vacip değildir. Bâliğ olmamış (çocuk)ların ve aklı olmayan (deliler)in mallarından kurban kesilmesi dînî bir vecîbe değildir. Hanefî mezhebimizde fetva da buna göredir. Bununla birlikte bir kimse, kendi malından çocuğu için kurban kesebilir, bu, güzel bir davranış olur.[216] Şâfiilerde

---

bahsedilen borular ve damarlar kesilmiş olsa bile gene yenilmez. Veya hayvanın başına tokmakla vurup öldürdükten sonra boğazını kesmiş olsa "Natiha" durumuna geleceği için yenilmez. Birinci şıkta, o kimse "İsa aleyhisselamı Rab" kabul ettiği; ikinci şıkta, boğazlamayı peşinen terk ettiği için kestiği yenilmez.

Soru: Ehl-i kitap bu usule riayet edecek olsa onun kesmesi, bir Müslüman'ın kesmesine denk olabilir mi?

Cevap: Meseleyi çok hassas bir noktasından yakalamış oldunuz. Bu hususta İmam Malik'in görüşü, ehl-i kitap, bahsedilen şartları yerine getirse bile, Müslümanların yiyeceği hayvanı kesmesi caiz değildir. Hanefi, Şafii ve Hanbeli mezheplerine göre kerahet vardır.

216 Akıllı ve bülûğa ermiş olma şartı konusunda ihtilâf vardır. "Kurban kesme yükümlülüğü için, Şeyhayn'e (İmam Azam ile İmam Ebû Yusuf'a) göre, akıl ve büluğ şart değildir. Bundan dolayı zengin olan bir çocuğun veya bir delinin malından bunların velisi kurban keser. Bu çocuk veya bu mecnun o kurbanın etinden y(iy)e(ibili)r. Geri kalan kısmı da, elbise gibi aynından faydalanacakları bir şeyle değiştirili(lebili)r. Fakat İmam Muhammed'e göre, kurban yükümlülüğü için akıl ve büluğ şarttır. Bundan dolayı çocukların ve mecnun olanların mallarından kurban kesilmesi gerekmez. Fetva da buna göredir. Velileri onlar adına mallarından kesecek olsalar, kurban bedelini onlara ödemeleri gerekir. Ancak bir kimsenin kendi malından çocuğu için kurban kesmesi mendubdur." Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük İslam İlmihali, s. 413-414; el-Fetâva'l-Hindiyye, 5/293. Bu mevzda üç soru ve cevabı:

"**Soru:** Bir kimsenin, babasından ayrı, evi ve kazancı var. Fakat aralarında karşılıklı yardımlaşma eksik değil. Söz temsili, babası köyde oğlununun, bulgur ve tarhana gibi senelik iaşesini temin ediyor; oğlu da gerekli para yardımında bulunuyor. Çocuk, babasının malı olan bir koyunu, para karşılığı satın alıp kurban olarak kesebilir mi?

Cevap: Bir çocuk, babası ile ticari muamelede bulunabilir. "Aldım sattım" diye yaptıkları akid geçerlidir. Bu sebeple, babasının sattığı bir koyunu, bedeli karşılığında satın alıp, kurban etmesinde hiçbir mahzur yoktur. Aralarında cereyan eden yardımlaşma ise karşılıklı hediyeleşmedir.

Soru: Kendine kurban düşen bir babanın, yanında beraber oturdukları bir de

ise ergenlik ve akıl şartı vardır; çocuğun ve delinin kurban kesmesi sünnet değildir.

Kurban Bayramı'nın ilk üç günü (eyyâm-ı nahr denilen kesim günleri) içinde bülûğ çağına ulaşan bir kişi de -nisap miktarı mala sahipse-, en geç üçüncü gün güneş batmazdan önce kurbanı kesmelidir.[217]

4. Hür Olmak

Hürriyeti elinden alınmış, esir, mahkûm, mahpus veya köle kimselerin kurban kesmeleri vacip değildir.

5. Mukîm Olmak (Yolcu Olmamak)

Dinen seferî kişi,[218] kurban kesmekle yükümlü değildir.[219] Bununla birlikte eğer tek başına veya mukîmlerle[220] birlikte ortaklaşa bir kurban kesmesine bir mâni de yoktur. Ne var ki zengin bile olsa yolcunun kurbanı nâfile hükmündedir. Hanefî ulemasının yolcular için, kurban temin etmek, onu kesebilmek ve etini değerlendirebilmek gibi hususlardaki meşakkat sebebiy-

---

oğlu var. Bu oğlan, babasından ayrı kurban kesecek mi?

Cevap: Eğer (akıl bâliğ olmuş) oğlanın kendisine mahsus nisab miktarı kadar parası varsa kurban kesmesi icap eder. Ayrı ev sahibi olmak şart değildir. Hanefi mezhebine göre, bir evin içinde kaç tane zengin varsa, hepsine ayrı ayrı kurban kesmek icap eder. Şayet bu baba-oğul, Şafii mezhebinde ise babanın kestiği kurban hane halkı için yeterlidir. Zira, Şafii mezhebine göre kurban, sünnet-i kifayedir.

Soru: Babası zengin bulunan bir evlat, kendi malı olmadığı halde kurban kesebilir mi? Babasından izinsiz veya izinli olarak mı kesmesi gerekir, bu hususta ölçü nedir?

Cevap: O kimse, kurban kesmek mecburiyetinde değildir. Fakat, kendi parası ile kurban alıp kesebilir. Bunun için babasından izin alması da gerekmez."

217 Kâsâni, 5/63; el-Fetâva'l-Hindiyye, 5/293

218 Seferî (yolcu): En az 90 km'lik bir yolculuğa çıkan ve gittiği yerde 15 günden az kalmaya niyet eden kimsedir.

219 Kurban olarak kesilmek üzere, Kurban Bayramından önce bir kurbanlık hayvan almış olmasına rağmen, kurban kesme günlerinde yolculuğa çıkan bir kimse, dilerse o kurbanı vekâlet vererek kestirir, dilerse satıp hiç kesmeyebilir.

220 Mukîm: Evinde ikamet eden, yolcu olmayan demektir.

le böyle bir ruhsattan söz etmeleri, ibadetlerde külfeti kaldırmaya ve kurbandan gözetilen hikmetlerin gerçekleşmesine öncelik vermeleri sebebiyledir. Diğer mezheblere göre kurban, mukîm için de, yolcu için de sünnettir.[221]

Yolculuk imkan ve şartlarının büyük ölçüde kolaylaşması itibariyle, resmî bayram tatillerini fırsat bilerek yurt içi veya dışı geziye çıkan, yazlığına giden veya memleketine geçen kimsenin durumu bir farklılık arz etmektedir. Bu durumdaki yolcuların, kurban kesmeme ruhsatından yararlanma yerine, ya önceden tedbirini alarak vekâleten kurban kestirmeleri ya da gittikleri yerde kurban kesmeleri daha isabetli olur. Fakat bu, ağırlıklı görüşe göre nâfile bir kurban olur. Eğer kişinin yolculuk mesafesinde misafireten gittiği yer, doğup büyüdüğü yer ise ve orada evi veya akarı (bağı-bahçesi, arazisi vs) varsa, böyle bir yolcunun kurbanı nâfiledir, bir görüşe göre ise vâciptir. Bu ihtilaf ise kişinin, her ne kadar içinde yaşamıyor olsa da, doğup büyüdüğü yerde yolcu sayılıp sayılmamasına bağlı bir ihtilaftır.[222]

Kurban kesmeden, parasını kurban niyetiyle vermek caiz midir?

Mukîm olan kişinin, seferî bir mesafedeki herhangi bir beldede vekâlet vererek kestireceği kurbanın hükmü, ittifakla vaciptir. Binaeanaleyh deprem, sel, yağmur, tusunami, kıtlık, salgın hastalık gibi felaketler sebebiyle muzdar durumda kalanlara yardım maksadıyla dünyanın dört bir tarafından gönderilen paralarla oralarda kesilen kurbanlar, sahiplerine vacip sevabı kazandırır. Ne var ki kurban niyetine para yardımı yapmakla vacip borç ödenmiş olmaz. Çünkü vacip olan, kurbanı kesmek ve kanını akıtmaktır; kurbanın rüknü de budur. Dolayısıyla değil kurban niyetine para, doğrudan canlı kurbanlık hayvan bile tasadduk edilse, vacip borç düşmez; mutlaka ya vista ya da vekaleten biri-

[221] Ehlinin oturduğu yerde bulunan veya seferde bulunduğu yerde en az 15 gün veya daha fazla kalmaya niyet eden kimseye denir.

[222] İbn-i Âbidîn, Reddü'l-Muhtar, 2/132 (Mısır baskısı)

lerinin onları kurbanın ilk üç gününden birinde kesmiş olması lazımdır. Daha sonra ayrıca etinin tasadduk edilmesi ise asgarî müstehaptır, fakat karşıdakilerin ihtiyaçlarının zaruretine bağlı olarak bu, sünnet, vacip veya farz sevabı bile kazandırabilir.

Yolcu olan bir kişi, seferî iken eğer kurban kesmiş ise, Kurban Bayramı günleri bitmeden mukim duruma gelse bile tekrar kurban kesmesi gerekmez.[223]

Ayrıca seferîliği gerektirecek yoldan gelen hacılara da kurban vücûbiyeti yoktur. Ancak mukîm olan Mekkeliler için bu vücûbiyet düşmez. Eyyâm-ı nahr'da yolculuğa çıkan kişi, vakit çıkmadan mukîm olursa kurbanla mükelleftir. Eyyâm-ı nahr'ın ilk günlerinde mukîm olduğu halde kurban kesmeyen ve son gün sefere çıkan kişiden vücûbiyet düşer.[224]

6. Belirli Bir Mâlî Güce Sahip Olmak

Belirli demek, dinî ölçülerde "yeterli" demektir. Dinen asgarî zengin sayılan kişinin kurban kesmesi vaciptir. Zenginliğin ölçüsü ise zekâtta ve fıtır sadakasında aranan zenginlik ölçüsüdür ki buna "nisap miktarı mala sahip olmak" denilir. Borçları ve temel ihtiyaçlarından başka, artıcı olsun olmasın, en az 20 miskal (85 gr)[225] altın veya 200 dirhem (595 gr)[226] gümüşe ya da o değerde bir mala sahib olan kimse zengin sayılır. Zekât veya fıtr sadakası vermesi farz veya vacip olan kimselerin kurban kesmesi de vaciptir. Ne var ki kurban nisab malının, zekâttan farklı olarak, üzerinden bir yıl geçmesi gerekmediği gibi, çoğalan, değeri artan bir cinsten olması da gerekmez.

Havâic-i asliyye denilen temel ihtiyaçlar, kişinin oturduğu evi, evinin eşyaları, evi veya iş yerinde kullandığı âlât ü edevâtı

---

[223] el-Cezîrî, el-Fıkhü ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa, 1/716; İbn-i Âbidîn, Reddü'l-Muhtar, 6/312 (Mısır baskısı)

[224] Kâsânî, Bedâyîu's-Sanâyi', 5/63-64; el-Fetâva'l Hindiyye, 5/293.

[225] Bazı hesap farklılıklarına göre, "80.18 gr altın" diyenler de vardır.

[226] Bazı hesap farklılıklarına göre "561 gr gümüş" diyenler de vardır.

(araç-gereçleri), geçim kaynağı olan işyerindeki meslek malzemeleri, silahı, bineği (arabası), kıyafetleri, bir aylık nafakası ve borçlarıdır. Bazı âlimler, üç kat elbiseden fazlasını ihtiyaçlardan çıkararak nisaba dahil etmişlerdir.

Diğer mezheplere göre kurban sünnet olduğundan, kurban yükümlülüğü için ayrıca bir ölçü tespit etmemişlerdir. Örneğin: Şafiilere göre,[227] Kurban Bayramı günlerinde kendisinin ve aile efradının nafakasından arta kalan para veya mal ile kurban hayvanı satın alma imkanına sahip olan kimsenin kurban kesmesi sünnettir. Kurbanın sünnet olması için nisap miktarı mala sahip olma şartı aranmadığı gibi, mukîm olma şartı da aranmaz.[228]

Eyyâm-ı nahr denilen Kurban Bayramı'nın ilk üç kesim günlerinde kurbanlığın kaybolması veya ölmesi, mükellefin üzerinden kurban vücûbiyetini düşürmez. Vaktin başında fakir olan kişi, sonunda zenginleşirse kurban kesmesi gerekir. Kurban kesmekle mükellef olan aldığı kurbanlığı kaybeder ve mal varlığı nisabın altına düşerse eyyâm-ı nahr'da fakir olduğundan yeni bir kurban almaya gerek yoktur. Zengin ise yerine yenisini alıp keser, sonra diğerini de bulursa bunu kesmesi gerekmez.[229] Fakirin aldığı kurban, kesilmeden önce ölmüş bulunsa, yenisini alıp kesmesi icap etmez.

Kurban kesmeye imkanı olmayanlar nasıl kurban sevabına erişebilirler?

Fakirin kurbanı, bedenî temizliğidir. Abdullah İbn Amr İbnu'l-Âs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Kurban gününü bayram olarak kutlamakla emrolundum. Onu bu ümmet için Allah bayram kılmıştır" buyurmuştu. Bir adam kendisine: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben iâreten (borç olarak) veril-

---

[227] Şafiilere göre: Kurban Bayramında, kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin bayram günlerindeki zaruri ihtiyaçlarından başka, kurban alabilecek durumda olan kimse zengin sayılır.

[228] eş-Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc, 4/283

[229] Kâsânî, Bedâyîu's-Sanâyi', 5/62-64

miş bir hayvandan başka bir şeye sahip değilsem, onu kesebilir miyim?" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Hayır, dedi, ancak saçını, tırnaklarını kısaltır, bıyıklarından alır, etek traşını olursun. Bu da sana Allah indinde bir kurban yerine geçer."[230]

3. KURBAN KESMENİN VAKTİ VE BİÇİMİ

"Kurbanın kesilme zamanı nahr (bayramın birinci, ikinci ve üçüncü) günleridir. Fakat birinci günde kesilmesi daha faziletlidir.

Kurbanlar, bayram namazı kılınan şehir gibi yerlerde, bayram namazı kılındıktan sonra, bayram namazı kılınmayan yerlerde ise bayram gününün fecrinden sonra kesilir. İlk vakti budur. Kurbanı geceleyin kesmek tenzihen mekruhtur.

(İmam Şafiî'ye göre, kurbanlar bayramın dördüncü günü güneş batıncaya kadar kesilebilir.)

Kurban Bayramında kesilmek üzere satın alınmış kurbanlık hayvan, nahr (kurban kesme) günlerinde kesilmemiş olsa, o hayvan mevcutsa aynını sadaka vermek gerekir. Helâk olmuşsa kıymetini sadaka olarak fakirlere vermek icab eder, ertesi seneye bırakılmaz.

Kurbanın vacib olmasına nahr günlerinin sonu esastır. Bunun için Kurban Bayramı'nın üçüncü günü güneş batmadan önce zengin olan kimsenin kurban kesmesi gerekir. Daha önce fakir olması bunu etkilemez. Aksine o günün güneş batışından önce fakir düşen veya ölen Müslümanlardan bu kurban kesme yükümlülüğü düşer.

Zilhiccenin onuncu günü olduğuna şehadet edilip de bayram namazları kılındıktan ve kurbanlar kesildikten sonra, günün henüz arefe günü olduğu anlaşılsa, Müslümanların itaat ve ibadetlerini koruma bakımından, kılınan namaz ve kesilen kurban-

---

[230] Ebu Dâvud, Edâhî 1; Nesâî, Dahâya 2

lar geçerli sayılır. Çünkü böyle hatalardan kaçınmak her zaman için mümkün değildir.

Zilhicce'nin onuncu günü olduğu zeval vaktinden önce gerçekleşse, bayram namazı kılınır. Ondan sonra kurbanlar kesilir. Fakat zeval vaktinden sonra gerçekleşmiş olsa, o gün bayram namazı kılınmaz, kurbanlar kesilebilir. Ertesi gün de, bayram namazı kılınır.

Hayvanı, kesim yerine yumuşak bir davranışla getirmeli ve keskin bıçak kullanılarak hayvana eziyet verilmemelidir. Fazla acı duymaması için, hareket hali sona erdikten sonra onu yüzmelidir. Kurban sahibi, kurban kesildiği gün, ilk yemeğini kurbanın ciğerinden seçmelidir, bu mendubdur."[231]

Kurbanların çalınması, kaybolması, satılması veya doğurması durumundaki hükümler nelerdir?

"Zengin kimsenin aldığı kurban henüz kesilmeden ölse, yerine başkasını alması gerekir. Fakir kimsenin aldığı kurban ölse, başkasını alması gerekmez.

Zengin kimsenin aldığı kurban kaybolduktan veya çalındıktan sonra yerine başkası kurban edilmiş olsa ve ondan sonra da kaybolan kurban bulunsa bunu da kesmesi gerekmez. Çünkü üzerine düşen vacibi yerine getirmiştir. Fakat bu duruma düşen fakirin o bulunan kurbanı kesmesi gerekir; çünkü fakirin satın aldığı kurban, kurban olmak üzere belirlenmiştir; kendisine vacib olmadığı halde, bunun kurban olmasını kendisine gerekli kılmıştır.

Kurban için alınan hayvan çalındıktan veya kaybolduktan sonra onun yerine başkası, alınıp ondan sonra nahr (kurban kesme) günleri içinde bulunsa, bakılır: Sahibi zengin ise bu iki kurbandan dilediğini keser. Ancak sonradan almış olduğu hayvanın kıymeti ilk hayvandan daha az olur da bunu kesmiş olursa,

[231] Bilmen, Büyük İslam İlmihali, s. 416-417

aradaki kıymet farkını sadaka olarak vermesi gerekir. Fakat kurban sahibi fakir ise o iki hayvanı da kesmesi gerekir. Çünkü bu kurbanlar fakir hakkında birer adak yerindedir. Bir görüşe göre de, bunlardan yalnız birini kesebilir.

Kaybolan kurbanlık yerine alınan ikinci kurbanlık hayvan daha kesilmeden nahr günlerinden sonra önceki kayıp hayvan bulunsa, bunların sahibi hiçbirini kesmez, bunların en kıymetlisini sadaka olarak verir.

Bir kimse aldığı kurbanlık hayvanı satıp onun yerine dengini almış olsa, İmam Ebû Yusuf'a göre caiz olmaz. Çünkü bunun aynına Allah'ın hakkı geçmiştir. Fakat İmam Azam ile İmam Muhammed'e göre, bu kerahatle caiz olur.

Kurbanlık bir hayvan kesilmeden önce doğursa, yavrusu da kendisi ile beraber kesilir. Çünkü yavru anasına bağlıdır. Eğer yavru kesilmeyip satılırsa, parasını sadaka olarak vermek gerekir."[232]

KURBAN NASIL KESİLİR?

"Kurbanlar dînimizin tayin ettiği hayvan boğazlama şekline ve usûlüne uygun olarak kesilirler. Şer'î boğazlama şekline tezkiye adı verilmektedir. Tezkiye işlemi iki şekilde yapılır:

1. Ya boğazın çeneye bitişik tarafı kesilmek suretiyle olur ki buna zebh denir. Bu şekilde kesilen hayvana da zebîha adı verilir. Mezbeha kelimesi de aynı kökten gelmektedir.
2. Veya boğazın göğse bitişik olan kısmından kesilir, buna da nahr denilir.

Koyun, keçi ve sığır cinsi zebh usûlü ile; develerin ise nahr yoluyla boğazlanması sünnettir. Aksini yapmak ise mekruhtur.

Hayvanı keserken şer'î yönden ayrıca şu hususlara da dikkat edilmesi şarttır:

---

[232] Bilmen, Büyük İslam İlmihali, s. 415-416

Evdac adı verilen şu 4 kısmın tamamen kesilmesi şarttır:

1. Nefes borusu,
2. Yemek borusu,

3,4. Boyunun iki yanında bulunan iki şah damarı..

Bu 4 kısım tamamen kesilmeden şer'î yönden kesim işlemi ifa edilmiş olmaz. Bu şekilde kesilen kurban sahih olmaz, eti de yenmez.

Bunlardan birini kesiminin eksik kalması halinde durum ihtilâflıdır.

Bir görüşe göre, bu 4 şeyden nefes borusu dahil 3'ü kesilmiş olursa, kesim işlemi sahih olur.

Diğer bir görüşe göre ise, bu 4 kısmın tamamı ve her birinin de yarıdan fazlası kesilmeden, kesim işlemi olmaz, o hayvanın eti sahih olmaz. Fakat müftâbih olan (kendisiyle fetva verilen) birinci görüştür.

Bu şekilde kesilen bir hayvan, şer'î usûle uygun olarak kesilmiş sayılır. Buna hakikî ve ihtiyarî tezkiye denir.

Bir de zarurî tezkiye adı verilen kesme şekli vardır. Bu kesme, kesilecek hayvanın herhangi bir yerinden yararlanarak kanını akıtmak suretiyle öldürmek demektir. Eti yenen vahşî hayvanlar bu usûlle öldürülünce hükmen boğazlanmış sayılırlar.

Ehlî hayvanlar ise, ancak yabanileştiği veya tutup kesmek mümkün olmadığı takdirde bu şekilde zarurî tezkiye yoluyla öldürülerek eti yenebilir.

Kurbanların Kesimi Hangi Aletlerle Yapılır?

Kurbanların kesme işlemi kesici âletlerle yapılır. Kesici âletler de keskin olanlar ve keskin olmayanlar şeklinde 2'ye ayrılır.

Keskin olanlarla, ister demir, ister başka bir maddeden olsun tezkiye câizdir.

Demir veya başka bir maddeden yapılmış keskin olmayan kesici âletlerle tezkiye ise, câiz olsa bile mekruhtur.

Kurban Kesecek Kimsede Bulunması Gereken Şartlar Nelerdir?

Kurbanı kesecek kimsede bulunması gereken şartlar şunlardır:

1. Kesenin Müslüman veya Yahudi ve Hristiyan gibi Ehl-i Kitaba mensub birisi olması.
2. Kesmeye yetecek kadar aklı ve kesme işini hatırında tutacak kadar hâfıza gücü olması.
3. Hayvanı kesebilecek gücü ve kuvveti olması.
4. Kurban keserken Allah'ın ismini anması, yani, besmele çekmesi. Buna tesmiye denir.

Kurban ancak Allah adına kesilir. Bu yüzden keserken Allah'ın yüce adını anmadan kesilen hayvanın eti yenmez.

Bu sebeble putperest ve diğer bâtıl din sâhiblerinin, dinsizlerin kestikleri et yenmez. Çünkü bunlar keserken tesmiyede bulunmazlar.

Ehl-i kitaba mensub birinin kestiğinin yenme sebebi, onların da aynı Allah'a inanmalarıdır. Kitâbîler Allah'tan başka bir şey'in adını zikretseler, onların kestiği de yenilmez. Kesme işlemi sırasında besmele çekmek unutularak terk edilmiş ise, bir beis yoktur. Kesim câizdir.

Tesmiyeden maksad, hayvanı boğazlarken bismillâh demektir. Keserken Allahu Ekber demekle Allahü A'zam demekle veya sadece Allah demekle de tesmiye yerine getirilmiş olur.

Tesmiye kasden terk edilirse kesilen hayvanın eti yenilmez.

Ancak kurbanlık hayvanı, kitabî bile olsa Müslüman olmayana kestirmek mekruhtur.

Kurban Sünnete Uygun Olarak Nasıl Kesilir?

Kurbanlık hayvanı usûlüne uygun olarak rahatça ve fazla eziyet vermeden kesebilmek için, önce keskin ve büyük bir bıçak hazırlanır. Hayvanın göremeyeceği bir yere konur. Sonra

kurbanlık hayvan, kesileceği yere eziyet verilmeden götürülür. Hayvanın yüzü ve ayakları kıbleye gelecek şekilde sol tarafı üzerine yatırılır. Sağ arka ayağı serbest bırakılarak, diğer üçü bağlanır ve kıbleye karşı durularak şu âyetler kurban sahibi veya vekili tarafından okunur:

"İnnî veccehtü vechiye lillezi fatare's-semâvâti ve'l-arda hanîfen.."[233]

"İnne salâtî ve nüsükî ve mahyâye ve memâtî lillâhi rabbi'l-âlemin."[234]

Bu ayetlerden sonra, "Allahü ekber Allahü ekber. Lâ ilâhe İllâllahü vellahü ekber. Allahü ekber ve lillâhil hamd" şeklinde tekbir getirillir ve Bismillâhi Allahü ekber denilerek hazırlanan keskin bıçak hayvanın boynuna çalınır. Damar ve borular tamamen kesilerek kan iyice akıtılır.

Hayvan böylece kesildikten sonra tamamen ölünceye kadar beklenir. Sonra kafa koparılır. Ve usûlüne uygun olarak yüzülür. Karnı açılır, iç organlar çıkarılır; gövde ve etler parçalanır.

Hayvan tamamen ölmeden kafa ve ayaklarını koparmak, derisini yüzmeğe kalkmak, kıbleden çevirmek veya hayvana eziyet vermek mekruhtur.

Kurbanın, sahibi tarafından kesilmesi menduptur. Başkasına da kestirilebilir.

Tesmiyeyi kesen yapar. Kesen ve sahibi eli üzerine elini koyarak keserlerse tesmiyeyi ikisi birden yapması şarttır."[235]

"Yalnız kurban sahibinin besmelesi yeterli olmaz; onu kesenin besmeleyi getirmesi şarttır. "Bismillahi Allahü Ekber" demelidir.

Kasden Besmele terk edilirse, kurbanın eti yenmez. Kurban

---

[233] En'âm, 6/79
[234] En'âm, 6/162
[235] Mehmet Dikmen, İslam İlmihali, s. 473-474

sahibinin eli, hayvanı kesenin eli üzerinde olarak hayvanı kesecek olsalar, her ikisinin de besmele çekmesi gerekir. Bunlardan biri besmeleyi terk ederse, hayvanın eti yenmez."[236]

4. KURBANLIK HAYVANLAR VE ÖZELLİKLERİ

KURBANLIKLARIN CİNSİ VE TAŞIMASI GEREKEN ŞARTLAR

Kesilecek kurbanın taşıması gereken bazı özellikler vardır. Bunlar cinsi (türü), yaşı, miktarı (kaç kişiye yeterli olacağı), vasıfları itibariyledir.

a. Kurban Kesilecek Hayvanın Cinsi

"İslam âlimleri, yalnızca "davarlar"ın kurban olarak sahih olacağı üzerinde ittifak etmişlerdir. Davarlardan kasıt, camız (manda), deve, sığır, inek, öküz çeşitleri ile keçi, koyun, koç ve teke gibi hayvanlardır. Bu hayvanların erkeği veya dişisi, burulmuş olanları ile burulmamış olanları arasında fark yoktur."[237]

Kur'ân-ı Kerim'de kurbanlık olarak kesilebilecek hayvanlar şu âyette bildirilmiştir: "Biz her ümmete kurban ibadeti koyduk ki, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği en'âm (deve, sığır, koyun) cinsinden hayvanları keserken Allah'ın adını ansınlar."[238]

En'âm; "deve, sığır, koyun ve keçi" demektir.[239] Kurban Bayramı'nda kesilen udhiyye kurbanları, şu üç nev'e münhasırdır: 1. İbil (deve cinsi), 2. Bakar (sığır ve manda cinsleri), 3. Ganem (koyun ve keçi cinleri). Peygamberimiz'in ve ashabının da bunlardan başka bir hayvanı kurban ettiği nakledilmemiştir. Kurban bir ibadettir. Eşyada asıl olan ibâha olsa da, ibadetlerde asıl olan

---

236 Bilmen, Büyük İslam İlmihali, s. 416-417
237 Zuhayli, İslam Fıkhı Ansiklopedisi, 4/406.
238 Hac, 22/34
239 Kurtubi, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, 6/34; Âlûsî, Ruhu'l-Meânî, 17/145

ibâha değildir; bilakis eda şekline kadar bütün çerçevenin Kuran ve sünnet tarafından belirlenmiş olması lazımdır. Beri taraftan kurban kesmek, hayvana taalluk eden bir ibadet olduğundan, tıpkı zekât gibi o da davarlara hastır.[240]

Dolayısıyla hiçbir deniz hayvanı kurban edilemez. Kuşgillerden tavuk, horoz, ördek ve kaz gibi evcil olanlar ile, deve kuşu gibi yabani olanlar da kurban olamaz. Bunları kurban niyeti ile kesmek tahrimen mekruhtur. Çünkü bunda Mecûsîlere benzeyiş vardır. Esasen etleri yenilen yabani geyik, ceylan, karaca, dağ keçisi ve yaban öküzü gibi vahşî hayvanlar da kurban edilmez.

Ayrıca, etlerini yemek (tenzîhen veya tahrîmen) mekruh olan atlar da kurban olmaz. Her ne kadar ehlî merkeblerin ve anaları merkeb olan katırların etleri haram veya tahrimen mekruh olsa da, yabanî merkeblerin[241] ve anaları sığır olan katırların etleri ise haram değildir; çünkü hayvanlar yenme bakımından anaya bağlıdırlar.[242] Bununla beraber yabânî merkepler ve anaları sığır olan katırlar da kurban olarak kesilemezler.

Ehlîleştirilmiş geyik, ceylan, ceren, karaca, yaban öküzü, yaban koyunu, dağ keçisi, vahşi sığır, vahşî manda, vahşî deve ve zürafa gibi eti helal olan otçul hayvanlar kurban olarak kesilebilir mi?

“Hac suresinin 34. ayetinde ise, bütün semavi dinlerde kurban ibadetinin mevcut olduğu açık bir şekilde ifade edilirken, bu

240 el-Bedâyi, 5/69; el-Lübâb, 3/235; ed-Dürrü’l-Muhtar, 5/226; Tebyinü’l-Hakâik, 6/7; Tekmiletü Fethi’l-Kadîr, 8/76; eş-Şerhu’l-Kebîr, 2/118 vd; Bidâyetü’l-Müçtehid, 1/416; Muğni’l-Muhtâc, 4/284; el-Muğnî, 8/619 vd., 623; Keşşâfü’l-Kınâ, 2/615; el-Kavânînü’l-Fıkhiyye, s. 188; el-Mühezzeb, 1/238. Bkz. Vehbe Zuhayli, İslam Fıkhı Ansiklopedisi, 4/406.

241 Mikdam İbnu Ma'dikerb el-Kindî radıyallahu anh anlatıyor: "Resülullah aleyhissalâtu vesselâm birçok şeyi haram kıldı, hatta vahşi eşekleri de zikretti." Canan, Kütüb-ü Sitte, Hadis no: 6904.

242 İmam Malik'den rivayete göre, ehli merkeblerin etleri mekruh, bir rivayete göre de haramdır. Meşhur olan görüşe göre, atların etleri de haramdır. İmam Şafiî ile İmam Ahmed'e göre, atların etleri mekruh değildir.

ayette aynı zamanda, kurbanın hangi hayvanlardan kesilebileceğine de açıklık getirilmiştir. “Biz her ümmete kurban ibadeti koyduk ki, (Allah'ın) kendilerine rızık olarak verdiği “en'am” (diye isimlendirilen) hayvanlardan bazıları üzerine Allah'ın adını ansınlar. Zira ilahınız bir tek ilahtır; siz de (İbrahim ve İsmail'in teslim olduğu gibi) O'na teslim olun. (Ey Muhammed!) Saygı ile itaat edenleri müjdele.”

Buna göre, kurban olarak kesilebilecek hayvanın, Arapçada “behimetü’l- en’am” diye ifade edilen hayvanlardan olması gerekir. Bu hayvanlar da, tek tırnaklı olmayan, otla beslenen ve geviş getiren ehlî hayvanlar olup, deve, sığır, manda, koyun ve keçidir. Kur’ân-ı Kerim’de, eti yenen hayvanlarla ilgili çerçeve çizilirken, başka ayetlerle[243] yasaklandığı açıklananların dışında “behimetü'l- en'am” diye isimlendirilen hayvanların helal olduğu bildirilmiştir.[244] Esasen, Arapçada behime kelimesi, dört ayaklı hayvanların genel adıdır; en'am ise, pençeli hayvanlar ile tek tırnaklı hayvanların dışındaki otla beslenip geviş getiren hayvanlardır. Dolayısıyla, eti yenen hayvanlar kapsamında olduğu halde, dört ayaklı olmayan kara hayvanları ile, deniz hayvanları da, ayette geçen "behimetu'l en'am" kapsamına girmemektedir.

En'am suresinin 143 ve 144. ayetleri ile, Nahl suresinin 5-8. ayetleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde, behimetu'l-en'am kavramının, otla beslenip geviş getiren, dört ayaklı ehlî hayvanları kapsadığı anlaşılmaktadır. Buna göre, deve, sığır, manda, koyun ve keçinin bu kapsamda olduğu nettir. Bu kavramın, karaca, geyik gibi yabani hayvanları kapsayıp kapsamadığı ise tartışmalıdır. Her ne kadar, behimetü'l- en’am kavramının kapsamına girseler bile, Peygamberimiz’in (sallallahu aleyhi ve sellem) kurbanla ilgili uygulama ve açıklamaları dikkate alındığında, karaca, geyik gibi eti yenen yabani av hayvanlarının kurbanlık

243 Maide, 5/3; Bakara, 2/173; En'am, 6/145; Nahl, 16/115
244 Maide, 5/2

hayvanlar kapsamına girmediği anlaşılmaktadır. Ayrıca, kurban edilebilecek hayvanlarla ilgili Hac suresi 28 ve 34. ayetlerde yer alan "min" edatı, "behimetü'l-en'am" kapsamındaki hayvanların da sadece bir kısmının kurban olarak kesilebileceğini göstermektedir. Nitekim, En'am suresi, 143 ve 144. ayetlerinde geçen hayvan isimleri ve Peygamberimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) kurbanla ilgili uygulama ve açıklamaları dikkate alındığında, "behimetü'l-en'am" kavramının kapsamındaki hayvanlardan sadece bir kısmının kurban edilebileceği; bunların da, deve, sığır, manda, koyun ve keçiden ibaret olduğu anlaşılmaktadır."[245] Dolayısıyla kurbanlık hayvanlarla ilgili değerlendirmelerde, ayetlerdeki bu kayıtların dikkate alınması bilimsel bir zorunluluktur."[246]

Geyik, ceylan, yaban öküzü ve dağ keçileri gibi -etleri helal olan- yabani hayvanları kurban diye kesmek ya haramdır ya da tahrîmen mekruhtur. Klasik fıkıh kitaplarında bu böyle olsa da, bugün neredeyse bütün yeryüzü orman ve çöllerinin insanğlunun hâkimiyeti altına girmiş olmasının bir neticesi olarak, tarihteki pek çok vahşî hayvanın ehlîleştirildiği bilinmektedir. Örneğin Norveç'te, sırf etleri için beslenen geyik ve ceylan sürüleri vardır ve kasap dükkanlarında normal sığır eti gibi geyik eti de mevcut bulunmaktadır. Ehlîleştirilmiş dağ keçisi ve yaban koyunu sürüleri, eğer normal keçiler ve koyunlar gibi bir hüküm alıyorlar ise, hadd-i zatında behîmetü'l-en'âm'a dahil olan geyik ve ceylanlar da acaba ehlîleştirildikten sonra normal sığır cinsleri gibi mütalaa edilebilirler mi? Geyik veya ceylan gibi eti yenen dört tırnaklı otçul hayvanların kurban olarak kesilmelerini yasalayıcı mahiyette şer'î bir delilin olmaması ve genel bir fıkhî kaide olarak "yasağın bulunmadığı durumlarda umumî ibâha (mübah-

---

245 Bkz.: Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, III, 1548 - 1570, 2071- 2076, V/3398 - 3406)

246 Prof. Dr. Beşir Gözübenli, "Farklı Bir Açıdan Kurban", Yeni Ümit Dergisi, Temmuz-Ağustos-Eylül 2005, Sayı: 69. (Bkz., Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, III/1 548 - 1570, 2071- 2076, V/3398 - 3406)

lık) prensibi"nin câri olması sebebiyle acaba bir cevaz kapısı söz konusu olamaz mı? Vakıa eşyada câri olan mübahlık kaidesi, ibadetlerde geçerli değildir; bilakis ibadetlerde nakl-i sahih esastır. Dinin doğrudan emri ve hatta eda suretini dahi belirlemesi esastır. Dört mezhebin dördüne göre de etleri yenilmesi helal olan bazı yabanî otçul hayvanlar, "yabânî" kaldıkları müddetçe kurban olarak kesilemezler. Beri taraftan yabani ile evcil çiftleşmelerinden doğan yavruların hükmü mevzuunda dört mezhebin görüşleri şöyledir:

"Hanbelîler, biri evcil diğeri yabânî anne babadan doğan yavrunun asla kurban edilemeyeceği görüşündedirler."[247]

"Şâfiîler ise şöyle demektedirler: İki davar türünün (sığır, koyun ve keçi türlerinin ehlîleri ile yabânîlerinin) çiftleşmesinden dünyaya gelmiş olan yavru kurban edilebilir. Bu durumda anne babasından daha büyük olana itibar edilir."[248] Demek ki Şâfii mezhebine göre, biri yabânî diğer evcil olan iki davar türü çiftleştiği zaman dünyaya gelen yavru kurban kesilebilir; bir şartla ki, evcil olan, diğerinden yaşlı olmalı. Hangisinin anne veya baba olduğu hükmü değiştirmez.

Hanefî mezhebimize ve Mâlikîlere göre ise: "Davarlardan veya davar olmayanlardan yavru; mesela birisi evcil, diğeri yabanî (vahşi) olan anne-babadan doğan yavru, anneye tâbi olur. Çünkü anne tâbi olmada asıldır."[249] Buna göre mezhebimizce: Yaban koyunun erkeği ile evcil bir koyunun çiftleşmesi neticesi elde edilen koyun kurban edilebilir, aynı şekilde yaban keçisi ile evcil bir keçinin ve yaban öküzü ile evcil bir ineğin çiftleşmesinden doğan yavrular da kurban olabilir. Babası vahşi/yabânî de olsa, annesi evcil ise, o yavru büyüdüğünde kurban olarak kesilebilir. Hayvanlarda soy, anneye nisbet edilir çünkü.

---

[247] Zuhaylî, İslam Fıkıh Ansiklopedisi, 4/406.
[248] Şafiilere göre ayrıca: "Eğer koyun ve keçi türünden doğmuş ise, mutlaka iki yaşına basmış olması lazımdır." Bkz. Zuhaylî, İslam Fıkıh Ansiklopedisi, 4/406.
[249] Zuhaylî, İslam Fıkıh Ansiklopedisi, 4/406.

Geyik, ceylan, ceren, karaca, yaban öküzü, yaban koyunu, yaban keçisi ve dağ keçilerinin erkekleri ile bu hayvanların evcilleri arasında çiftleşme olur da, yavrular dünyaya gelir ise, bu yavrular ehlîleşmiş demektir ve bu nesilin çoğalmasından meydana gelen sürüler kurban olarak kesilebilirler. Hanefî ve Mâlikî mezhebi bu görüştedir. Görüldüğü üzere eti yenen söz konusu otçul hayvanlar, tabii döllenme yolu ile evcilleşmeleri durumunda üç mezhebe göre kurban edilebiliyorlar. Hele bir de yabanî-evcil çiftleşmesinde anne ehlî ve diğerinden daha yaşlı ise, böyle bir durumda doğan yavru ve böylesi yavrulardan meydana gelen nesiller, hem Hanefî hem Mâlikî hem de Şâfiî mezheplerine göre ittifakla kurban edilebilirler.

Ehlîleştirilen yabanîlerden iki türlüsünün durumu fıkhen şüphelidir, tartışmalıdır; 1. Sun'î dölleme, klonlama veya genetikleriyle oynayarak evcilleştirilmeleri durumunda kurban edilip edilemeyecekleri mevzu. 2. Doğuştan yabanî olan bir hayvan daha sonra eğitilerek ehlîleştirilir ise kurban edilebilirler mi? Bu ve daha başka çetrefilli mevzularda ise nihaî hükmü çağın ve geleceğin İslam hukukçuları verecektir ve vermelidirler.

Binâenaleyh dağlardan veya çöllerden yakalanan vahşi bir yaban öküzünü kurban niyetine kesmek dinen geçerli olmasa da, hayvan çiftliklerinde ehlîleriyle çiftleştirilerek elde edilen sığırlar evcilleştirilen, bir sürü hâlinde eti, sütü ve derisi için yetiştirilen, yabaniliği giderilmiş geyik, ceylan, yaban keçisi veya yaban koyunlarının kurban niyetine kesilmesi caiz olabilir gibi bir cevaz kapısı aralık görünmektedir. Fakat böyle bir yabani-evcil çiftleştirmesi olmaksızın, hayvan çiftliklerinde sırf yabani geyiklerden çoğaltılan sürülerden kurban kesilmesi -her şeye rağmen- tarihî gelenekten gelen hâl-i hazırdaki amelî durum ve teâmül itibariyle geçerli olmaz, câiz değildir. Bütün denilebilecek kâhir çoğunluğun görüşüne göre, asr-ı saadette vahşi kabul edilen ve hâlâ ekseri ülkelerde ehlî hayvanlar katagorisinde değerlendirilmeyen geyik veya ceylan gibi hayvanlar -ne kadar kontrol

altında tutulan sürüler halinde çoğaltılırlarsa çoğaltılsınlar, hatta insanlara alıştırılsalar dahi- kurban olarak kesilemezler ve bu, tahrimen mekruhtur.

Hangi havyanı kurban etmek daha faziletlidir? Koyun cinsinin erkeğini, yani koçu kurban etmek daha faziletlidir. Keçinin erkeği ile dişisi kıymetçe eşit olsalar, dişisini kesmek daha faziletli olur. Aynı şekilde devenin veya sığırın erkeği ile dişisi et ve kıymet bakımından eşit olsalar, dişisinin kurban edilmesi daha faziletlidir.

b. Kurban Edilecek Hayvanın Yaşı

"Koyun ile keçi ya birer yaşını doldurmalı veya koyunlar yedi sekiz aylık olduğu halde birer yaşında imiş gibi gösterişli bulunmalıdır.

Deve, en az beş yaşını, sığır da en az iki yaşını bitirmiş bulunmalıdır."

c. Kurban Edilecek Hayvanın Kaç Kişi İçin Yeterli Olacağı

"Koyun ve keçiden her biri yalnız bir kişi adına kurban edilir. Bir deve veya bir sığır, bir kişiden yedi kişiye kadar kimseler için kurban edilebilir. Ancak bu ortakların hepsi Müslüman olup her biri kendi hissesine malik olmalı ve Allah nzası için bir ibadet niyeti taşımalıdırlar.

Ortaklar kesilen kurbandan hisselerini tartı ile ayırırlar, göz kararı ile ayıramazlar. (İmam Malik'e göre bir sığır, bir manda veya bir deve bir aile halkından yedi ve daha çok kimse için kurban olabilir, bu caizdir. Fakat başka başka aileler için, yediden az olsalar da caiz olmaz.)"

d. Kurban Edilecek Hayvanın Nitelikleri

Kurbanın rüknü, kesilmesi caiz olan bir hayvanı kesmektir. Kesilen bu kurbanın sahih olabilmesi için iki şart lâzımdır:

1. Vakit: Kurbanın kesim vakti, Kurban Bayramı'nın birinci günü fecrin doğuşundan itibaren, üçüncü gün güneş batıncaya kadarki üç günlük süredir. Bu müddet içinde kurbanın kesilmesi şarttır. Bu vakitler dışında kurban kesilmesi sahih olmaz. Kurbanı gece kesmek mekruhtur.
2. Kesilecek hayvanın ayıplardan sâlim olması. Allah'a kurbiyet ve ibâdet maksadıyla kesilecek hayvanların kusursuz ve ayıpsız olmasına Müslümanların dikkat etmeleri, Peygamberimiz'in birçok hadîslerinde emredilmiştir. Bu ayıplar iki kısma ayrılır:
    a. Çok ayıp sayılan ve o hayvanın kurban edilmesine dînen mâni olan büyük özürler.
    b. Az ayıp sayılan ve hayvanın kurban edilmesini kerahetle câiz kılan küçük kusurlardır.

Kurbanda bulunması müstehap görülen nitelikler:

Semiz, boynuzlu, beyaz ve burulmuş koç olması daha faziletlidir. Çünkü koç, koyun türünün en değerlisidir.

HAYVANIN KURBAN OLMASINI ENGELLEYEN NİTELİKLER

Kurban Edilmeye Mani Olan Büyük Özürler

Çok ayıp sayılan bu özürlerin başlıcaları şunlardır:

1. İki gözü veya bir gözü kör.
2. Kesilecek yere yürümeye gücü yetmeyecek derecede topal.
3. Kulakları veya sadece bir kulağı kesik.
4. Tamamen dişsiz veya dişlerinin çoğu dökmüş.
5. Boynuzlarının ikisi veya biri kökünden kırılmış.
6. Kuyruğunun yarısı veya 3'te birinden fazlası kesilmiş.
7. Hayaları veya memelerinin uçları kopmuş.

8. Kemiklerinde ilik kalmayacak kadar zayıf ve düşkün hayvan.
9. Doğuştan kulağı ve kuyruğu olmayan.
10. Zapt u rabt altına alınıp sürüye gönderilemeyecek kadar çok deli hayvan.
11. Pislik yiyen hayvan. Bunlar da usûlü üzere temizlenmedikçe kurban edilmeleri câiz olmaz.

Kurbana Edilmeye Mâni Olmayan Küçük Kusurlar

Aşağıdaki vasıfların kurbanda bulunması mekruh görülmüştür:

1. Gözleri şaşı veya zayıf gören hayvan.
2. Bir ayağı topal, fakat diğer üçü ile aksayarak da olsa yürüyebilen hayvan.
3. Doğuştan boyunsuz veya boynuzu az kırılmış hayvan.
4. Kulakları delik ve yarık veya uçları sarkmış ve kesilmiş hayvan.
5. Dişlerinin bâzısı düşmüş hayvan.
6. Otlamasına mâni olmayacak derecede az deli hayvan.
7. Kuyruğunun veya hayalarının veya kulağının bir kısmı kesik (üçte ikiden fazlası olmalı) hayvan.
8. Doğuştan küçük kulaklı hayvan.
9. Uyuz, fakat toplu hayvan.
10. Tenasül uzvu iptal edilmiş, yani, burulmuş hayvan..

Eti Yenen Hayvanların Yenmeyen Kısımları

Eti yenen hayvanlardan 7 şey yenmez. Haramdır.

1. Hayvanlardan akıp çıkan kan,
2. Erkeklik âleti,
3. Dişilik âleti,

4. Erkeklerde yumurtalar (husyeler),
5. Et içinde toparlak guddeler,
6. İdrar torbası (mesane),
7. Öd kesesi.

5. KURBANIN ETİ VE DERİSİNE DAİR HÜKÜMLER

“Adak olarak kesilmeyen kurbanın etinden sahibi zengin olsun olmasın, yiyebileceği gibi fakir olmayanlara da yedirip dağıtabilir. Fetva bu şekildedir. Bununla beraber üçte birini fakirlere sadaka olarak vermelidir. Eğer kurban sahibi orta halli olur da, geçimlerini karşılamak zorunda olduğu kimseler kalabalık ise, o halde kurbanın etini onların yemeleri için alıkoyabilir, bu mendubdur.

Diğer bir görüşe göre, Kurban Bayramında kesmek üzere bir fakirin satın aldığı kurbandan kendisi yiyemez. Çünkü kendisine kurban vacib olmadığı halde böyle kurbanlık alıp kesmesi, bir adak sayılır. Adak yapan kimse ise, kendi adağından yiyemez. Onun etini zevcesine, usul ve furüuna ve zengin kimselere yediremez. Bunlara yedirirse, yedirdiğinin kıymetini fakirlere vermesi gerekir.

Kurbanlık hayvanın sütünden yararlanmak, etini veya postunu satıp parasını almak veya demirbaş olmayacak bir şeyle değiştirmek mekruhtur. Böyle bir iş yapılırsa, kıymetini sadaka vermek gerekir. Kurbanlıktan kasab ücreti de verilmez.

Kurbanın postu sadaka diye verilir veya ondan seccade ve sofra gibi evde kullanılacak eşya yapılır. Kurban edilecek hayvanı kesilmeden önce kırkmak mekruhtur. Yünleri kırkılacak olursa, sadaka olarak verilmelidir. Fakat hayvan kesildikten sonra yünleri kırkılabilir ve kullanılabilir.

Birkaç kişi yanlışlıkla birbirinin kurbanını kesecek olsalar, her kesilen hayvan, sahibinin kurbanı olmak üzere caiz olur. Birbirlerine bir şey borçlu olmazlar. Bu durumda herkes kendi

hayvanını, eğer mevcutsa, alır. Kesilen hayvanlar yenmiş veya dağıtılmış ise, aradaki kıymet farkını birbirlerine helal ederler. Eğer cimrilik gösterirler de helal etmezlerse, her biri diğerine ait kurban etinin kıymetini öder. Bu durumda, bu kıymet farkını da sadaka olarak vermek gerekir. Çünkü bu, kurban etinin bedelidir.

Bir kimse, kendisine bırakılan bir kurbanı, sahibinin izni olmaksızın bayram günü sahibi adına kesecek olsa, bunu ödemesi gerekmez. Sahibinden kurban yükümlülüğü düşer. Çünkü buna delâlet yolu ile izin vardır.

Bir kimse zorla ele geçirmiş olduğu bir hayvanı kendi adına kesecek olsa, diri halindeki kıymetini ödemek şartı ile, sahih olur.

Fakat bir insan, kendisine emanet sureti ile bırakılan bir hayvanı böyle kurban kesecek olsa, sahih olmaz; çünkü hayvana kesimden önce tazmin etme hükmü ile sahib olmamıştır. Rehin olarak bırakılan hayvan da, rehini elinde bulunduran kimseye nazaran kurban hususunda bir görüşe göre gasbedilen (zorla alınan), diğer bir görüşe göre de emanet (vedia) hükmündedir.

Bir kimse kendi malından sevabını ölüye bağışlamak niyeti ile bayram günü kestiği kurbanın etinden yiyebilir, başkalarına da verebilir. Tercih edilen hüküm budur. Fakat bir kimse, murisin (miras bırakan kişinin) emri ile onun adına keseceği kurbanın etinden yiyemez. Bunun tümünü sadaka olarak vermesi gerekir.

Bir kimse, tek başına kesmek niyeti ile satın aldığı kurbanlık bir deve veya sığıra sonradan altı kişiyi ortak yapmaya razı olursa, bunu birlikte kurban olarak kesmeleri caiz olur. Ancak bunda kerahet vardır. O kimse verdiği sözden, caymış sayılır. Ortaklarından alacağı parayı sadaka olarak vermelidir.

Bir görüşe göre de, adam fakir olduğu takdirde başkalarının ortak olmasına razı olamaz. Çünkü onun keseceği bu kurban, bir adak yerindedir. O fakir bu kurbanı satın almakla onu vacib kılmıştır.

Udhuyyenin (kurban kesmenin) rüknü kan akıtmaktır. Hayvan boğazlanmadıkça vacib olan kurban ibadeti yerine getirilmiş

olmaz. Onun için kurbanlık hayvanın kesilmeden sadaka olarak verılmesi caiz olmaz. Fakat alınan kurban herhangi bir sebeple bayramın kurban kesme günlerinde kesilemezse, bunun diri olarak sadaka edilmesi gerekir. Çünkü bu halde, kan akıtma işi sadaka vermeye dönüşmüş olur. Artık bunun etinden sahibi yiyemez.

Bir kurbanı kitab ehlinden olan birinin (bir gayr-i müslimin) kesmesi mekruhtur. Mecûsîlerin, putperestlerin kesmesi ise caiz değildir. Fakat kurban etinden herhangi bir gayr-i müslime bağış yolu ile vermekte bir sakınca yoktur.

Kurban, hicretin ikinci yılında meşru kılınmıştır. Bunun meşru olması, Kitab, sünnet ve icma ile sabittir.

(Şafiîlere göre, kurban, tek bir şahıs için sünnet-i ayndır. Bir aile halkı için ise, sünnet-i kifayedir. Ailenin geçimini sağlayan kimse, kurban kesince, artık diğerlerinin üzerinden sünnete uyma borcu düşer.)”[250]

6. KURBANLA İLGİLİ BAZI MESELELER[251]

“İmkanı olduğu halde kurban kesmeyen kimseye ne gerekir?

Kurban Bayramı günlerinde, imkan olduğu halde kurban kesmeyen kimse, daha sonra fakirleşse, yani kurban kesemeyecek bir duruma gelse, bu kimsenin kurban olabilecek bir koyunun değeri kadar bir parayı tasadduk etmesi üzerine bir borçtur. İmkanı olduğunda bu miktarı tasadduk etmesi gerekir.

Ölmüş kimselere kurban kesilir mi?

Bir kimse, sevabını ölmüş bir akrabasına veya sevdiği bir kimseye bağışlamak üzere kurban kesebilir. Tıpkı ölen bir insanın ardından, onun adına sadaka verildiği, hac yapıldığı gibi, kur-

---

250 Bilmen, Büyük İslam İlmihali, s. 417-418

251 Bu başlık altındaki soru cevaplar için bkz. Akademi Araştırma Heyeti, Bir Müslümanın Yol Haritası, s. 596-599

ban da kesilebilir. Nitekim Peygamber Efendimiz, ümmetinden kurban kesemeyenler adına kurban kesmiştir.[252] Ebu Davut, Sünen'inde "ölen kimsenin ardından kurban kesme" adı altında müstakil bir başlık altında şu hadisi rivayet etmiştir: Hz. Ali (radıyallâhu anh), birisi Peygamber Efendimiz için olmak üzere iki koç keserdi. Kendisine bunun sebebi sorulduğunda, "Allah Rasulü bana yaşadığım müddetçe kendisine kurban kesmemi vasiyet etti. Asla bunu terk etmem." buyurmuşlardır.[253] Peygamber Efendimiz'in Hz. Ali'ye kendisi için kurban kesmesini vasiyet etmesi, onun adına kurban kesilmesini sevdiğine delalet eder. Bu itibarla imkanı olanların Sevgili Peygamberimiz için her sene en azından bir koyun/koç kesmesi veya bir ineğin yedide bir hissesine ortak olması çok yerinde bir davranış olur. Cenab-ı Allah bizleri, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) için kurban kesmeye muvaffak kılsın ve bunda bizleri ebedlere kadar daim kılsın, rızasına nail eylesin. Peygamber Efendimiz'i bizden hoşnut eylesin. Efendimiz'e, Âl-i Beyt'ine, Ezvâc-ı Tâhirât'ına salat ü selam olsun.[254]

Bir kimse kendi parasıyla aldığı, sevabını ölmüş bir yakınına bağışlamak üzere kestiği kurbanın etinden yiyebilir, başkalarına da yedirebilir. Bu niyetle kesilmesi düşünülen bir hayvanın bayram günlerinde kesilmesi de şart değildir. Her zaman kesilebilir. Hatta Arefe günü kesilip fakirlere dağıtılması daha isabetli olur. Çünkü Kurban Bayramı günü, zaten fakirlere et dağıtılacaktır. Arefe günü kesilip dağıtılırsa, o gün de onların et yemeleri temin edilmiş olur.

Eğer ölen kimse, kendisi adına kurban kesilmesini vasiyet etmişse, bu kurbanın bayram günleri içinde kesilmesi gerekir. Böyle bir kurban etinden, kesen kimse yiyemez. Tamamının tasadduk edilmesi gerekir. Ölen şahsın vasiyeti olmaksızın, onun

---

[252] Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, 3/182; Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, 4/23
[253] Ebu Davud, Edahi 1; Hakim, Müstedrek, 4/255
[254] Tehânevî, İ'lâü's-Sünen, 17/273.

parasından alınarak kurban kesiliyorsa, bu kurban da vasiyet üzerine kesilen kurban gibidir. Vasiyet veya adak olmasa bile, Şafiiler hariç, fakihlerin çoğunluğuna göre, sevabı ölüye bağışlanmak üzere onun adına kurban kesilebilir. Bu şekilde kesilen bir kurbanın, Kurban Bayramında kesilen diğer hayvanlardan bir farkı yoktur.

Kurban kesmenin yerine sadaka verilebilir mi?

Her ibadetin ayrı bir yeri vardır. Zekâtın ayrı, sadakanın ayrı, kurbanın da ayrı bir yeri vardır. Ama kurbanın kesildiği Kurban Bayramı günlerinde kurbanlık hayvan kesilememişse, canlı ise kendisi, değilse parası tasadduk edilir. Allah'a kurbiyet için yapılan malî ibadetler iki çeşittir. Bir kısmı sadaka ve zekâtta olduğu gibi, temlik (yani başkasına mülk olarak vermek)tir. Diğeri ise, itlaf (yani bir şeyi elden çıkarma, feda etme şeklinde)dir. Köle azad etmede olduğu gibi. Kurbanda her ikisi de vardır. Kurban keserek kurbiyet kazanmadır ki bu itlaftır. Sonra eti tasadduk etmek, bu da temliktir. Ama asıl olan, Allah rızası için kurban kesmektir. Bu yapılmadan, kurban vecibesi yerine getirilmiş olmaz. Bu sebeple Kurban Bayramı günlerinde kurban kesme yerine parasını tasadduk etmekle kurban ibadeti yerine getirilmiş olmaz.

Türbelerde, törenlerde, açılışlarda kurban kesilebilir mi?

Mezarları tamamıyla sağlam ve sahih düşüncelerle türbe haline getirilen zevat-ı kiramı ziyaret etmenin, onların huzurunda onları şefaatçi yaparak Cenab-ı Hakk'a yalvarıp yakarmanın hiçbir mahzuru yoktur. Önceleri bu niyetle türbeleri ziyaret eden insanlar, özellikle bunlar arasında zengin olanlar, ziyaretleri esnasında kurban kesip etini fakir-fukaraya dağıtmışlar, sevabını da türbe sahibine bağışlamışlardır. Bir teamül haline gelen, örfe mâl olan bu alışkanlık, sonraları suiistimal edilmeye başlanmış; başlanmış ve "Falan zata kurban keseceğim" gibi düşünceler içine girilmiştir. Fakat bu akide açısından olabildiğine tehlikeli,

ve insanı küfre sokacak mahiyet taşımaktadır. Bazıları bu niyetle türbelere kurban kesenlere, kâfir olur demektedirler ki, meseleyi böyle ifrat içine sokmaya gerek yoktur. Zira aslında kesilen her hayvan, Allah adına kesilmekte ve kesilirken "Bismillah Allahü Ekber" denilmektedir. Burada dikkat edilmesi gerekli olan husus, hayvanı boğazlayan kişinin niyetidir. Hüküm ona göre verilir. Mesela bir beldeye teşrif eden devlet büyüğü için, kurban kesilirken, onun ayak basması ta'zim edilerek kesiliyorsa, şirke düşme endişesi söz konusudur ve o hayvanın eti yenilmez. Fakat o vesileyle Allah için kurban kesilirse, onun eti yenir. Aynı durum törenler, açılışlar için de geçerlidir. Burada mühim olan kalptir. Kalpte bulunan niyettir ve onu da Allah'tan sonra en iyi bilen o şahsın kendisidir. Türbelerde kesilen kurbanlar için de aynı şey geçerlidir.

II. HEDY KURBANI

HEDY NE DEMEKTİR?

"Hedy" sözlükte Kâbe'ye sevk edilen deve demektir, fakat bu kelime, kurbanlık hayvan mânâsında olduğu için, -hacda kesilen her türlü kurbana da hedy kurbanı denilmiştir. Zilhicce'nin 10'u ila 12'si arasında hedyin Harem dahilinde ve Kurban Bayramı günlerinde kesilmesi şarttır. Kurbanlık hayvanlarda aranan şartlar hedy için de aranır.

HEDY KURBANI KAÇ ÇEŞİTTİR?

Beş çeşittir:

a. Şükür Hedyi: Temettu' veya kıran haccı için kesilen kurbandır ve vâciptir. Hac veya umreyi nasip ettiği için Mevlâ-i Müteâl'e şükür niyetiyle kesilir.[255]

---

[255] Şafii mezhebine göre temettu ve kırân haccı için hedy kurbanı, şükür için değil, umre ve hac ibadetlerini aynı mevsimde yapmaktan dolayı doğabilecek noksanla-

b. Ceza Hedyi: Hac veya umre ihramında iken cezayı gerektirecek bir davranış sonucu, kesilmesi gereken hedy kurbanıdır ve kesilmesi vaciptir. [Bazıları, ceza kurbanlarını, şükür kurbanı içinde mütalaa etmiştir.]

c. Adak Hedyi: Harem bölgesinde kesilmek üzere adanmış olan hedy kurbanıdır ve adak cinsinden olduğundan bunu da orada kesmek vaciptir.

d. İhsar Hedyi: Hac ve umreye niyet edip ihrama girdikten sonra çeşitli mânilerle Kâbe'yi tavaf edemeyecek ve Arafat'ta vakfeyi yapamayacak olanların ihramdan çıkmak için kesmeleri gereken kurbanlardır ki vaciptir.

e. Nâfile (Tatavvu') Hedyi: Hac veya umre yaparken vacip olmadığı halde, kesmeyi gerektiren herhangi bir durum bulunmamasına rağmen, sırf sevap kazanmak maksadıyla kesilen kurbanlardır. İfrat haccı veya sadece umre yapanların Allah rızası için nafile hedy kesmeleri müstehaptır.

HEDYİN KESİLME ZAMANI NEDİR?

Kıran ve temettü haccı yapanlar kurbanlarını, Kurban Bayramı'nın ilk günü fecr-i sadıktan itibaren kesebilirler. Daha evvel kesmeleri caiz değildir. Kıran ve temettu hedylerini eyyâm-ı nahr denilen ilk üç günde (akşamına kadar) kesmek, İmam-Azam'a göre vaciptir, İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise sünnettir. İmam Azam'a göre, mazeretsiz olarak bu günlerde kesilmez ise, biri kaza, diğeri ceza olmak üzere daha sonra iki tane kurban kesilmesi lazımdır.

Temettü ve kıran kurbanları bu üç günden sonra kesilirse sahih olursa da, geciktirmeden dolayı ayrıca ceza kurbanı kesmek de vâcib olur. Diğer hedy kurbanları için, muayyen zaman yoktur, her vakit kesilebilir.

---

rı gidermek için kesilmesi gereken bir nevi ceza kurbanıdır.

HEDYİN KESİLME YERİ NERESİDİR?

Hedy kurbanları kesinlikle Harem bölgesi sınırları dâhilinde kesilirler. Kurban Bayramı'nın ilk üç günü (eyyâm-ı nahr) içinde kesilecek olanların Mina'da kesilmeleri sünnettir. İlk üç günün dışında ise, Mekke'de kesilmesi daha faziletlidir.

HEDY KURBANININ ETİNDEN YENEBİLİR Mİ?

Kıran ve temettü haccı yapanların şükür kurbanları ile nafile olarak kesilen hedy kurbanlarının etlerinden yemek -sahipleri de dahil olmak üzere- herkes için helaldir, menduptur.

Ancak adak kurbanı, ceza kurbanı ve ihsar kurbanı olarak kesilenlerin etlerinden sahipleri yiyemezler; fakirlere dağıtırlar. Şayet yerler ise yedikleri miktarın bedelini tasadduk etmek durumundadırlar.

III. NEZİR (ADAK) KURBANI

"Allah için kesilmesi adanan kurbanı boğazlamak vâciptir.

Nezredilen bir kurbanın kesilmesinin borç olması için, şu şartların yerine gelmesi şarttır:

1. Kurban olarak adanan hayvan, vâcib kurbanlar cinsinden olmalıdır. Muselâ hindi veya horoz adamakla nezir yerine gelmez, çünkü horoz ve hindiden kurban kesilmesi câiz değildir.
2. Adanan kurban, adayanın kendisine zâten vâcib olan bir kurban olmamalıdır. Meselâ zengin kimse: "Eğer şu işim olursa bu bayramda kurban keseyim" dese, kestiği kurban nezir yerine geçmez. Ancak kurbandan ayrı bir de nezir kurbanı keserse, o takdirde adak yerine gelmiş olur.
3. Nezredilen kurban, Allah'a ma'siyet cinsinden olmamalıdır. Oğlunu Allah'a kurban etmeyi adamak gibi.

4. Nezredilen kurban başkasının malı da olmamalıdır. Ancak kendi malından kurban adanabilir.
5. Nezredilen kurban yerine getirilmesi muhal bir şey de olmamalıdır. Geçmiş bir zaman için kurban adamak gibi.

Adak kurbanının etinden sahibi yiyemediği gibi; ailesi, çoluk çocukları, torunları, anası-babası, dede ve ninesi de yiyemez. Tamamının fakirlere verilmesi şarttır. Şayet bir miktar yenecek olursa, o yenen miktarın kıymeti sadaka olarak fakirlere verilmelidir.

Kurban Bayramında kesmek üzere bir fakirin kurban alması da bir nevi nezir hükmündedir. O kurbanı kesmek artık fakir üzerine vâcib olur.”[256]

IV. NESÎKE (AKÎKA) KURBANI

“Yeni doğan çocuğun başında bulunan ana tüyüne "akîka" denir. Böyle bir çocuk ihsan ettiğinden dolayı, Cenâb-ı Hakk’a bir şükür vesilesi olarak kesilen kurbana da bu isim verilmiştir.

Bununla beraber “akîka” yerine “nesike” denilmesi daha uygundur. Çünkü akîka kelimesi, "ana-babaya âsî olmak" mânasına gelen “ukuk” kökünden olduğundan “ana-babaya âsî olan” mânasına da geldiği için, mânalar birbirine karıştırılabilir. Bu sebeble Peygamber Efendimiz: “Nesike deyiniz, akîka demeyiniz” buyurmuşlardır. Bununla beraber, akîka kelimesinin daha yaygın olduğunu da söylemeliyiz.

Yeni doğan çocuk için kurban kesme âdeti, İslâm'dan önceki cahiliye döneminde de yaygın bir âdetti. Fakat onlar akîkayı sadece erkek çocuklar için keserlerdi. Çünkü kız çocuklarını sevmezler, bir kız çocukları doğduğu zaman son derece sinirlenirlerdi. Hattâ bâzı kabilelerin kızlarını diri diri gömdükleri

[256] Mehmet Dikmen, İslam İlmihali, s. 473-474

bile olurdu. Kur'ân-ı Kerîm, kız çocuklarına karşı takınılan bu zâlimane tavrı kınamış ve şiddetle yasaklamıştır.[257]

İslâmiyet akîka âdetini tamamen ortadan kaldırmamış; fakat bu zalimâne şekilde de bırakmayarak tâdil etmiş, kız ve erkek, bütün çocuklara şâmil kılmıştır.

Akîka kurbanı, Hanefi mezhebine göre mübahtır (ve güzeldir). Yani isteyen keser, istemeyen kesmez. Kesmeyenin faziletinde hiçbir noksanlaşma olmaz. Diğer mezheblere göre, sünnettir.[258] Peygamber Efendimiz Hazret-i Hüseyin için bir koç kurban etmiştir.

Kurban, çocuk doğduğu andan itibaren bülûğ çağına kadar kesilebilir. 7., 14. ve 25. günlerden birinde kesilmesi, daha güzel görülmüş; bilhassa 7. gün içinde kesilmesi en faziletli olarak kabûl edilmiştir. Aynı (yedinci) gün çocuğun saçı traş edilir ve saçın ağırlığınca altın veya gümüş veya o miktarın bedeli sadaka olarak verilir. Çocuğun adının da o gün konulması evlâdır.[259]

İmam-ı Şâfiî ve Ahmed Bin Hanbel'e göre, çocuğun sıhhat ve selâmetine bir tefe'ül olarak, (bir hayır dileği olsun diye) akîkanın kemikleri kırılmaz, mafsallarından ayrılır ve öylece pişirilir. Böyle yapmak müstehaptır. Diğer mezheb imamlarına göre ise, bil'akis mütevazi olması, beşerî hırslarının kırılmasına tefe'ülen, kemiklerin kırılması müstehab sayılmıştır. Şu halde durum niyete göre değişmektedir. Hangisine tefe'ül edilmişse ona göre hareket edilmesi iyi olur.

Akîkanın etini, kesen şahıs ve aile efradı yiyebileceği gibi, başkalarına da yedirebilirler. İstenirse bütünüyle de tasadduk edilebilir. Âdet olarak eskiden kurbanın but kısmı ebe kadına verilirdi.

---

[257] Bkz. Nahl, 16/5

[258] Zahiriyye mezhebinde vaciptir.

[259] Böyle yapılması üç imama göre müstahabdır.

Akîka kurbanı olarak kesilecek hayvanda da vâcib olan kurbanlık için aranan şartlar esastır. Yâni vâcib olan kurbana elverişli her hayvan, akîkaya da elverişlidir.

Erkek çocuk için akîka kurbanı kesilebileceği gibi, kız çocuk için de kesilir. Bunlardan her biri için bir koyun kesilmesi yeterli olur. Erkek çocuk için iki kurban kesilmesi gerektiğini söyleyenler de vardır.[260]

[260] Mehmet Dikmen, İslam İlmihali, s. 477-478.

İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR

KUR'ÂN-I KERİM.

AKADEMİ ARAŞTIRMA HEYETİ, Bir Müslümanın Yol Haritası (İlmihal), Işık Yayınları, İstanbul, 2005

ALGÜL, Hüseyin, Mübarek Gün ve Geceler, s.85, Nil Yayınları, İstanbul.

ÂLÛSÎ, Ebu'l-fadl Şihabüddin Mahmud, Ruhu'l-Meânî fî Tefsir-i Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebebi'l-Mesânî, Beyrut, 1967.

BAKÜVÎ, Mir Muhammed Kerim b. Mir Cafer, Keşfü'l-Hakayık an Nüketi'l-Âyâti ve'd-Dekâyık,

BİLMEN, Ömer Nasuhi, Büyük İslam İlmihali, Sadeleştiren: Ali Fikri Yavuz, İpek Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1998.

CANAN, İbrahim, Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi, Ankara, 1993.

CEZÎRÎ, el-Fıkhü ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa, Dâru'l-Fikr, Beyrut.

DEMİRBAŞ, Mehmet Ali, Kurban ve Adak, İhlas Yayınları, İstanbul

DİHLEVÎ, Şah Veliyyullah, Huccetullâhi'l-Bâliğa, Çvr. Mehmed Doğan, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994.

DİKMEN, Mehmet, İslam İlmihali, Cihan Yayınları, İstanbul, 2002.

GEYLÂNÎ, Abdülkadir, Gunyetü't-Tâlibîn, (Çvr. A. Faruk Meyan), 7. Baskı, Berekat Yayınları, İstanbul, 1981.

GÜLEN, M. Fethullah, Sonsuz Nur, Feza Yayıncılık, İstanbul, 1994.

HEYET, el-Fetâva'l Hindiyye ve el-Alemgîriyye, Bulak, 1310.

İBN-İ ÂBİDÎN, Muhammed Emin, Reddü'l-Muhtar alâ'd-Dürri'l-Muhtar, Dâr-ı İhyâ-i Türâsi'l-Arabî, Beyrut.

İBN-İ CERİR, Tarih-i Taberî Tercemesi, Hzly: Musatfa Can, Can Kitapevi, İstanbul, 1982.

İBN-İ HAZM, el-Muhalla, (thk. Ahmed Muhammed Şakir), İdaretü'l-Tıbaati'l-Müniriyye, Kahire, 1349.

İBN-İ HÜMAM, Fethû'l Kadir, D. Sadr Matbaası, Beyrut, 1315.

İBN-İ KESİR, Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri, çvr. Bekir Karlığa - Bedreddin Çetiner, İstanbul, 1991.

İSNEVÎ, et-Temhid fi tahrici'l-furu' ale'l-usul, (thk. Muhammed Hasan Hayto 3. bs.), Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1984.

KÂSÂNÎ, Ebu Bekir Alaeddin Ebu Bekir b. Mesud b. Ahmed el-Hanefi, Bedâiü's-Sanaî fî Tertîbi'ş-Şerai, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.

KURTUBÎ, Ebu Abdillah b. Ahmed el-Ensârî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, Beyrut, 1967.

MECMAÜ'T-TEFÂSÎR, (Beyzavî ve Hâzin Tefsirleri), Tıpkı Basım, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1979.

MEVKÛFÂTÎ, Mehmet, Mevkûfât, (sadeleştiren: Ahmed Davudoğlu), İstanbul 1980.

MEYDÂNÎ, Şeyh Abdülğanî, el-Lübâb fi şerhi'l Kitab, 3/232, Beyrut, 1400

NEVEVÎ, el-Mecmuu şerhi'l-Mühezzeb, Darü'l-Fikr, [t.y.]

PAKSU, Mehmet, Açıklamalı İslam İlmihali, Nesil Yayınları, İstanbul, 2002.

RÂZÎ, Fahruddin, Mefâtîhü'l-Ğayb (Tefsir-i Kebir), Çvr: Heyet, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995.

REMELÎ, Nihayetü'l-muhtac ila şerhi'l-minhac, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1984.

ŞAFİÎ, İdris, el-Ümm, Beyrut, tarihsiz.

SEZEN, Yümni, Antropolojiden Psikanalize Kurban ve Din, s.184, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004.

ŞİRBÎNÎ, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meâni Elfâzi'l-Minhâc, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır.

VARLI, Mustafa, İslam İlmihali, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1993.

YENİ ÜMİT DERGİSİ, Temmuz - Ağustos - Eylül 2005, Sayı: 69, İstanbul.

YILDIRIM, Suat, Kur'ân-ı Hakim ve Açıklamalı Meali, Işık Yayınları, İstanbul, 2002.

ZEBÎNÎ, Abdüllatif, Sahih-i Buhari Muhtasarı, Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, 3. Basım, Ankara, 1973

ZUHAYLÎ, Vehbe, el-Fıkhü'l-İslâmî (İslam Fıkhı Ansiklopedisi), Çvr. Heyet, Risale Yayı. Feza Yayınları, İstanbul, 1994

ZUHAYLÎ, Vehbe, el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühû, Dâru'l-Fıkh, Dımeşk, 1989.